

LUDVIG HOLBERG

Eddy Waumans, 2009-2011

Ludvig Holberg

Inleiding

Ludvig Holberg is een auteur over wie de Noren en de Denen ruzie maken: "Hij is van ons!" "Nee, van ons!" . Enige toelichting:

28. januar 1754 døde Ludvig Holberg i København, vel 69 år gammel. Det endte et bemerkelsesverdige liv. Han hadde gjort seg bemerket som **skribent**, dramatiker, historiker, debattant, professor, administrator, spekulant og **donator**, og han var 6. mars 1747 blitt adlet som baron.

I Eherencron-Mullers "Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814" presenteres Ludvig Holbergs skrifter på 533 + 549 + 326 sider, tre fulle **bind!** Det sier det meste om denne mannens produktivitet og **betydning** i dansk-norsk kultur.

Ludvig Holberg var født i Bergen og fødselsdagen er **satt til** 3. desember 1684. Han var yngste sønn av oberstløytnant Christian Nielsen (Holberg (ca. 1620-1685) og Karen Pedersdatter Lem (ca. 1645-1695), og trolig oppkalt etter sin **oldefar**, biskop Ludvig Munthe.

Ludvig Holberg **ble farløs**¹ da han var **knapt**² ett år, og mistet moren kort etter at han var 10. Han vokste opp i Bergen, men kom etter morens død til Otto Munthe i Fron. Etter et års tid der kom han tilbake til Bergen og Latinskolen, og bodde hos morbroren Peder Lem.

Latinskolen **ble rammet av** brannen i Bergen i 1702, og måtte **dimittere** sine elever tidligere enn planlagt, og Ludvig Holberg ble da sendt til Universitetet i København for å ta sin studenteksamen og bli **immatrikulert**. Han oppholdt seg i København 1703-1704 og studerte filosofi og religion. Han avla eksamen i 1704, 20 år gammel, og reiste hjem til Bergen for å bli huslærer. Men han var rastløs, og drog til Holland så snart han hadde skaffet seg litt penger, og da pengene var oppbrukt returnerte han til Norge, men denne gangen til Kristiansand. Etter en ny periode som huslærer drog han i 1706 til England, der han oppholdt seg i Oxford, og gjorde bruk av de store samlingene i Bodleian Library. I 1708 drog han til København og begynte sin **gjerning** som skribent. Det ble til Introduction til de fornemste Europæiske Rigers Historier (1711), med et **Anhang** (1713). I 1712 fikk han et **stipend** for fire år, og det førte ham på nye

essayist

weldoener

volumes
betekenis

vastgesteld

overgrootvader

¹ verloor zijn vader; ² nauwelijks

werd getroffen door
wegsturen

ingeschreven

werkzaamheid

appendix
studiebeurs

utenlandsreiser, til Paris og Roma, og han vendte ikke tilbake til København før i 1716.

Han kunne da vente å få professorat, men først **ved ledighet**¹, og da han **tiltrådte embetet**² var det i faget metafysikk, som han hadde et svært **anstrengt**³ forhold til. I 1720 ble han professor i latin, og kunne gjennom det arbeide med klassisk litteratur.

I 1722 fikk franskmannen Rene Magnon de Montaigne tillatelse til å **etablere** et teater i København. Han fikk oversatt Moliere til dansk, og innledet samarbeid med Ludvig Holberg, som på kort tid leverte fem komedier. Den politiske **Kandestøber** fikk premiere 25. september 1722, og var den første i en lang rekke skuespill fra Holbergs penn. I løpet av et par år leverte han en lang rekke med komedier, før han i 1725 på ny reiste utenlands.

Etter å ha kommet tilbake til København gikk han tilbake til arbeidet sitt med historiske verk, og etter at han i 1730 fikk professorat i historie sendte han i løpet av 1730-tallet fra seg mange og store arbeider.

Ludvig Holberg arbeidet i "**raptuser**"¹, og **var innom**² mange ulike genrer. Det var dels styrt av hans egne interesser, og dels som følge av **ytre påvirkning**¹. I årene **pietisten**² Christian 6 satt på tronen (1730-1746) var det forbud mot teater, men dette ble opphevet umiddelbart etter kongens død, og da ble det etablert flere teatre i København. Det førte til **framføring** av en rekke av Holbergs stykker.

Ludvig Holberg forble ugift, og var en sparsommelig mann. Smarte investeringer gjorde ham til en meget rik mann. Rikdommene investerte han i **jordegods**¹, og var en stor **godseier**² da han ble adlet i 1746. Som rik og barnløs var Ludvig Holberg interessant for **Sorø akademi**, som aktivt gikk inn for å få gjort Holberg til baron, **mot at han** skulle testamentere sine eiendommer til akademiet.

I 1748 kunne Ludvig Holberg trekke seg tilbake fra det praktiske arbeidet ved Universitetet, og han tilbrakte da mye av tiden sin på gården Tersløse på Sjælland. De siste årene var han sykkelig, og **sengeliggende** fra sommeren 1753. Han døde natten til 28. januar 1754.

¹ d.w.z. als er een professoraat vrijkewam
² tot het ambt toetrad; ³ gespannen

oprichten

tinnegieter (*moderne spelling: kandestøper*)

¹ bevliegingen; ² was actief in

¹ beïnvloeding van buitenaf;
² zie onderaan

opvoering

¹ grondbezit;
² een grootgrond-bezitter

zie onderaan
op voorwaarde dat

bedlegerig

Noten:

en pietist: een aanhanger van het *piëtisme*: een stroming binnen het protestantisme die veel belang hechtte aan vroomheid.

In Sorø, ongeveer 75 km ten westen van Kopenhagen, werd rond het midden van de 12de eeuw een klooster gesticht dat geleidelijk uitgroeide tot één van de rijkste van heel Scandinavië. Met de reformatie kwam het klooster in handen van de Deense koningen. Frederik II richtte er in 1586 een school op. Drie keer werd er een bovenbouw aan toegevoegd, "een academie", voor universitaire studies. De pogingen mislukten echter omdat de Universiteit van Kopenhagen te dichtbij was. De eerste academie werd door Christian IV gesticht in 1623 en hield op te bestaan in 1665. De academie werd opnieuw opgericht in 1747 en Holberg schonk haar zijn landerijen. In 1793 verdween ze opnieuw. In de eerste helft van de negentiende eeuw werd nog een derde poging ondernomen.

Sinds 2004 bestaat de Holbergpris. Eigenlijk zijn er drie:

Holbergs internationale minnepris deles årlig ut til forskere som har gitt **fremragende** bidrag til **humaniora**¹, **samfunnsvitenskap**², **juss**³ og teologi. Prisen er på NOK 4.5 millioner.

voortreffelijke
¹ geesteswetenschappen; ² sociale wetenschappen; ³ recht

Nils Klim-prisen tildeles yngre nordiske forskere under 35 år innenfor Holbergprisens **fagfelt**. Prisen er på NOK 250 000.

vakgebied

Holbergprisen i skolen er en **forskningskonkurrans**¹ for elever i **videregående skole**. (http://www.holberg.uib.no/no_index.html)

¹ wetenschapswedstrijd
² voortgezet onderwijs (vanaf 16 jaar)

Teksten

Toneelstukken

Inleiding

Over Holbergs komedies schreef Marion Federl:

Holberg var **påvirket** av Jean-Baptiste Molière, den store franske komediedikteren, men han var ingen **kopist**.

beïnvloed
slaafs navolger

Han mente at en må ha livserfaring for å kunne skrive komedier, for personene måtte være mennesker, riktignok mennesker med svakheter, men ikke karikaturer.

Holbergs komedier blir ofte kalt karakterkomedier: Hovedpersonene har en eller annen svakhet eller **last**, som fører til konflikt. Til slutt går han eller hun på et

ondeugd

smertelig nederlag og må lære av sine feil eller erkjenne sine begrensninger. Da blir orden og harmoni **gjenopprettet**.

hersteld

Det arabiske pulver (1724)

Inleiding

Holbergs korte komedie Det arabiske pulver werd voor het eerst opgevoerd in 1724. De inspiratie ervoor vond de auteur in het 17de eeuwse Utopia van de Duitse jezuïet Jacob Biedermann.

Net zoals dat bij Molière het geval is hebben Holbergs komedies vaak een satirische inslag. In Det arabiske pulver worden lichtzinnigheid, hebzucht en hypocrisie op de korrel genomen.

Het zijn de lichtgelovigheid en de hebzucht die Polidor naar de ondergang voeren. Hij gelooft zonder veel problemen het verhaaltje van expertoplichter Oldfux dat die goud kan maken. In alchemie had de rationalist Holberg zo al geen goed oog: "Blant mange ting som mennesker med stor bekymring arbeider på å utfinne, og dog ingen nytte kan føre med seg, er gullmakeri, eller den filosofiske stens ettersøkning" schreef hij. Wanneer Polidor dan toch met een kritische kanttekening komt laat hij zich overtuigen door een tekst in het "Arabisch" waar hij geen snars van snapt.

Hebzucht en hypocrisie karakteriseren ook de houding van Polidors "bekenden" wanneer ze te horen krijgen dat de man die ze tot dan toe alleen maar minachtten, plots rijk is geworden.

Det arabiske pulver werd in de achttiende eeuw een paar keer in het Nederlands vertaald, o.a. als "De Goudmaker" door de jonge Willem Bilderdijk (1756 – 1831), die er een uitvoering in huiselijke kring wou van brengen. Dit handschrift werd in 1925 door Henri Logeman uitgegeven. Bilderdijk gebruikte voor zijn berijmde versie een Nederlandse prozavertaling als uitgangspunt. Een Engelstalige versie van Det arabiske pulver kan beluisterd worden op <http://www.lostplays.com/play/the-arabian-powder>

Tekst

DET ARABISKE PULVER

Komedie i en akt

Hovedpersonene i komedien

POLIDOR
HENRICH
OLDFUX
ANDREAS
LEONORA
PERNILLE
JØDEN
LEANDER

HET ARABISCH POEDER

Komedie in één bedrijf

De hoofdpersonen in de komedie

POLIDOR [*een burger*]
HENDRIK [*zijn huisknecht*]
OUWEVOS [*een oplichter*]
ANDREAS [*Ouwevos' handlanger*]
LEONORA [*Polidors echtgenote*]
PERNILLE [*Leonora's dienstmeid*]
DE JOOD [*een bekende van Ouwevos*]
LEANDER [*een vleier*]

SCEN. 1

OLDFUX

Denne by er dog ikke så liten som jeg hadde innbilt mig. Her er også en hop smukke hus, hvilket gir til kjenne at her må bo formuende folk. Men se! Jeg er aldri ærlig om det ikke er min gamle kamerat Andreas, som jeg ikke har sett i så mange år. Andreas, er det dig eller din gjenferd?

ANDREAS

Hei, mon frère Oldfux! Er det mulig at jeg skal ha den lykke å finne dig her så uformodet?

De omfavner, kysser hinannen, og gråter.

OLDFUX

Ach, min ærlige venn og tro stallbror! Jeg er ferdig å dåne av glede å se dig her. Jeg tenkte at du hadde vært hengt for mange år siden. Men jeg merker at du forstår din profesjon; ti det er ingen kunst å stjele; det kan en grov bonde gjøre, men å stjele således at man aldri blir grepet, det kaller jeg å forstå sitt handverk.

ANDREAS

Jeg takker skyldigst, mon frère, for de gode tanker du har om mig. Det er mig ikke liten fornøyelse å være berømt av sådan brav mann som du er. Jeg takker ellers mine foreldre for god opptuktelse og formaning, som jeg har ført mig til nytte alle vegne hvor jeg har vært i verden; så jeg kan si, uten å rose mig selv, mon frère, at jeg har aldri vært grepet mer på mine gjerninger enn en gang, da jeg dog kom temmelig vel derfra, ti jeg mistet ikke mer enn to av mine ører.

OLDFUX

Ei bagatell! Et par ører mer eller mindre, det vil ikke meget si. Jeg merker at det er derfor at du går med den polske hue.

ANDREAS

Javisst, derfor hilser jeg folk ikke annerledes enn offisererne når de trekker opp på vakt,

SCENE 1

OUWEVOS

Deze stad is niet zo klein als ik ze me voorgesteld had. Er zijn hier ook een hoop mooie huizen, en dat betekent dat er hier lui met poen wonen. Maar kijk es! Eerlijk ben ik nooit als dat niet m'n kameraad Andreas is, die ik al zoveel jaren niet gezien heb. Andreas, ben jij het of is het je geest?

ANDREAS

Hallo, mijn broertje Ouwevos! Is het mogelijk dat ik zoveel geluk heb je hier zo onverwacht te treffen?

Ze omarmen en kussen elkaar, en huilen.

OUWEVOS

Ach, m'n rechtschappen vriend en trouwe kompaan! Ik zou wel kunnen flauwvallen van vreugde nu ik je hier zie. Ik dacht dat ze je vele jaren geleden al opgehangen hadden. Maar ik zie dat je je job verstaat; want stelen is geen kunst, dat kan een lompe boer ook, maar zo stelen dat je niet gegrepen wordt, dat noem ik z'n job kennen.

ANDREAS

Ik dank je onderdanig, m'n broer, voor die goeie gedachten van jou over mij. Het doet me niet weinig plezier geprezen te worden door zo'n achtenswaardige man als jij. Voor de rest dank ik m'n ouders voor de goede opvoeding en de terechtwijzingen, die me overal ter wereld van nut waren. Ik kan zeggen, zonder mezelf daarmee te prijzen, dat ik tijdens m'n activiteiten maar één keer betrapt ben, en toen ben ik er redelijk goed vanafgekomen, want meer dan twee oren ben ik er niet bij kwijtgeraakt.

OUWEVOS

Pff, een bagatel! Een paar oren meer of minder, dat betekent niet veel. Ik zie dat je daarom een Poolse muts¹ draagt.

ANDREAS

Jazeker, daarom groet ik de mensen net zoals de officieren die de wacht betrekken. Ik buig

bukkende mig litt, leggende hånden på huen; mange sier derfor at jeg er storaktig, men de gjør mig min tro stor urett, ti jeg er ikke mindre enn storaktig. Men hvorledes har det ellers behaget mon frère å leve?

OLDFUX

Rett vel: jeg har kunnet komme til rette med alle folk, hvor jeg har vært, foruten med disse forbannende byfogder, der en og annen gang har villet attackere mig på mitt ærlige navn og rykte. For 14 dager siden hadde jeg å bestille med en som lot mig sette, men jeg, for å unngå vidløftighet, snek mig av arresten; ti man vinner ikke meget, mon frère, ved prosesser.

ANDREAS

Det er sant nok, mon frère! Jeg har også merket at disse byfogder er slemme folk, som ikke kan la ærlige folk være i ro.

OLDFUX

Ja, de er så misunnelige at, så snart en brav mann har skaffet sig en skilling, søker de å skille ham derved igjen.

ANDREAS

Dyden er alle vegne forfulgt.

OLDFUX

Besynderlig av ens egne landsmann, derfor har jeg forsverget aldri å komme i min fødeby oftere.

ANDREAS

Men hva vil du nu bestille her?

OLDFUX

Jeg har min tro ennu ikke betenkt mig derpå. Ørkesløs gadd jeg ikke være; ti ørkesløshet er fandens hodepute. Jeg har gått fast alle profesjoner igjennem, i Augsburg var jeg Doctor Medicinæ, og praktiserte lenge med stor profitt, inntil fakultetet av pur misunnelse formerte mig en prosess, og ville ha mig hengt, da jeg dog skikket mig således i mitt embete at ingen av mine pasienter kunne klage over mig.

me wat en leg m'n hand op m'n muts. velen zeggen daarom dat ik hovaardig ben, maar ze doen me daarmee verdorie groot onrecht, want ik ben gewoon trots. Maar hoe gaat het voor de rest met jou, m'n broer?

OUWEVOS

Uitstekend: met iedereen kon ik opschieten, waar ik ook was, behalve met die vervloekte rechters, die een paar keer m'n goede naam en reputatie hebben willen aanvallen. Veertien dagen geleden had ik te maken met eentje die me gevangen liet nemen, maar om onbehaaglijkheden te vermijden sloop ik uit 't gevang, want, broertje, met rechtszaken valt er niet veel te verdienen.

ANDREAS

Dat is waar, m'n broer! Ik heb ook gemerkt dat die rechters slechte mensen zijn, die eerlijke mensen geen rust gunnen.

OUWEVOS

Ja, zo jaloers zijn ze dat, zodra een fatsoenlijk mens wat geld verdiend heeft, ze hem dat proberen af te pakken.

ANDREAS

De deugd wordt overal vervolgd.

OUWEVOS

Voor al door 's mens eigen landgenoten; daarom heb ik gezworen nooit meer in mijn geboortestad te komen.

ANDREAS

Maar wat wil je hier nu uitrichten?

OUWEVOS

Ik heb daar verdorie nog niet over nagedacht. Niksen wil ik niet; want ledigheid is des duivels oorkussen. Zowat alle beroepen heb ik al uitgeoefend. In Augsburg was ik geneesheer, en heb dat lang gedaan en er veel mee verdiend, tot de faculteit me uit pure afgunst een proces aandeed en me wou laten ophangen, ook al deed ik m'n werk op zo'n manier dat geen enkel van m'n patiënten over mij kon klagen.

ANDREAS

Jeg tror det nok; ti jeg håper at de døde alle.

OLDFUX

Ja det er sant. Men midlertid ble de dog av med deres sykdommer. Hadde jeg hatt penge til å fortsette min prosess med dokterne, skulle jeg kunne ha overbevist dem hva karer de var, hvorledes de plaget stakkars pasienter verre enn bødler hele år, da jeg derimot aldri oppholdt en pasient over 3 dager. Der er atskillige rike folk i Augsburg, som må tilskrive mine resepter all deres velferd; ti hadde jeg ikke så hastig kurert deres kjære foreldre, hadde de ennu måttet bie efter deres arvedel, som dem efter naturens rett tilkom. Jeg skulle kun alene produsert deres attester mot de andre doktere om min dyktighet. Men jeg besluttet heller å forlate byen, før enn jeg ville ha med de karer å bestille; ti de dømmer der uti deres egen sak, og når en er først dømt av med livet, og blitt hengt, kommer han siden ingen vei, ennskjønt han appellerer hundre ganger.

ANDREAS

Deri har mon frère rett.

OLDFUX

I Nürnberg var jeg profet, og spådde lenge for penge, var i stor reputasjon i begynnelsen, ti mine spådommer traff atskillige ganger lykkelig inn for mig; men, som geisten er ikke altid like hos et menneske, og jeg spådde noe som angikk Republikken, hvilket falt annerledes ut, ville man ta mig ved vingebenet. Men det var min lykke at jeg var en profet; ti jeg spådde også om mig selv, hvilket dog ikke er enhver profet medgitt, nemlig, om jeg hadde kommet til eksamen, det skulle ha gått forbannet galt med mig, hvorfor jeg smurte mine støvler, og gikk i tide bort.

ANDREAS

Jeg hadde min tro også kunnet spå det samme, hvorvel jeg aldri har øvet mig i den kunst.

ANDREAS

Dat wil ik wel geloven, want ik ga ervan uit dat ze allemaal doodgingen.

OUWEVOS

Ja, dat is waar. Maar ondertussen waren ze hun ziekten toch kwijt. Had ik geld gehad om m'n proces met de dokters verder te zetten, zou ik ze kunnen tonen hebben wat voor mensen ze waren, hoe ze hun arme patiënten dag in dag uit martelden, erger dan beulen dat doen. Ik daarentegen behield een patiënt nooit langer dan drie dagen. Er zijn nogal wat rijke lui in Augsburg die aan mijn bereidingen al hun welstand te danken hebben: indien ik hun geliefde ouders niet zo vlug "genezen" had, zouden ze nu nog altijd op het erfdeel, dat hen van rechtswege toekwam, moeten wachten. Ik zou slechts hun attesten over mijn superieure bekwaamheid tegenover de andere dokters te voorschijn moeten halen. Maar ik besloot toch maar om de stad te verlaten eerder dan met die kerels te maken te krijgen, want ze spreken recht vanuit hun eigen belang. En wanneer je eerst ter dood veroordeeld en opgehangen bent, kom je nergens meer, ook al teken je nog honderd maal beroep aan.

ANDRES

Gelijk heb je, broer.

OUWEVOS

In Nürnberg was ik waarzegger, en deed lange tijd voorspellingen voor geld. In 't begin had ik een erg goede reputatie, want m'n profetiën kwamen – gelukkig voor mij – verschillende keren uit, maar een mens heeft niet altijd evenveel inspiratie. Ik deed een voorspelling over de Republiek, ze kwam niet uit en men wou me arresteren. Maar gelukkig was ik waarzegger en dus deed ik ook voorspellingen over mezelf (wat niet iedere waarzegger gegeven is) en zei dat wanneer ik verhoord zou worden het verdomd verkeerd met me zou aflopen. Daarop maakte ik me vertrekkensklaar en poetste de plaat op tijd.

ANDREAS

Ik had verdorie hetzelfde kunnen voorspellen hoewel ik me nooit in die kunst bekwaamd heb.

OLDFUX

I Frankfurt am Main agerte jeg fektimester, fikk en stor hop elever, som alle gav mig penge på hånden, men, da fektskolen skulle gå an, tenkte jeg ved mig selv: hva nytter det unge mennesker at de lærer å fekte? De stoler kun siden derpå, blir forvovne, og kan komme i ulykke. Hvorutover, for å forekomme sådant, jeg reiste hemmelig bort.

ANDREAS

Ga du da elevene deres penge tilbake?

OLDFUX

Nei, mon frère! Jeg visste ikke å finne dem så i en hast, tilmed hadde jeg reisepenge nodig; dog på det de skulle ikke tenke at jeg ville bedra dem, lånte jeg også noen penge av min vert, til et tegn at jeg ville komme tilbake igjen. Fra Frankfurt reiste jeg til Strassburg, hvor jeg gav mig ut for politiker.

ANDREAS

Men hvordan kunne det la sig gjøre?

OLDFUX

Det gikk skjønt, jeg leste noe i Hübners Politiske Fragen, besynderlig i det kapittel som handler om Strassburg og omliggende steder, gav mig ut for en adelsmann, gjorde mig en grundig og ærbar mine, hvilket ikke er det ringeste som utfordres av en politiker, reprimanderte derforuten alle magistratens gjerninger, fant feil ved alle ting i byen, hvorved jeg kom i sådan reputasjon at jeg fikk en bestilling, hvilket jeg dog ikke ville anta, førenn man gav mig et års gasje forut. Men da jeg hadde fått pengene, tenkte jeg ved mig selv: du kunne nok tjene til annet enn til å sitte med en lumpen penn i hånden om dagen, reiste derfor smukt bort uten å ta avskjed, ved hvilken siste oppførsel jeg overbeviste dem som tvilte om min dyktighet, at jeg var en stor politiker. I Kølñ, hvor vi var sammen sist, agerte jeg en stjerneikker, i London en gullmaker, i Antwerpen en helgen, hvilken profesjon gav mig av alle mest penge, ti folk ofret til mitt hus likesom til en kirke, at jeg

OUWEVOS

In Frankfurt am Main trad ik op als schermleraar, kreeg een hele hoop leerlingen, die me allemaal op voorhand geld gaven. Maar toen de schermeschool z'n deuren zou openen, dacht ik bij mezelf: wat zijn die jonge mensen ermee dat ze leren schermen? Ze zullen er later mee uitpakken, roekeloos worden en misschien hun ongeluk tegemoet gaan. Daarom, om zoiets te voorkomen, muisde ik er onderuit.

ANDREAS

Gaf je je leerlingen hun geld terug?

OUWEVOS

Nee broertje! Ik kon ze zo vlug niet vinden, en daarbij had ik reisgeld nodig; maar opdat ze niet zouden denken dat ik hen wou bedriegen, leende ik ook nog wat geld van m'n huisbaas, als teken dat ik weer zou keren. Van Frankfurt trok ik naar Straatsburg, waar ik me uitgaf voor politicus.

ANDREAS

Maar hoe kreeg je dat voor elkaar?

OUWEVOS

Het ging vlot. Ik las wat in Hübners "Politieke Vragen" ², vooral het hoofdstuk dat handelt over Straatsburg en omgeving. Ik gaf me uit voor een edelman, trok een geleerd en eerbaar gezicht (een van de belangrijkste uitdagingen voor een politicus), bekritiseerde bovendien alle acties van de magistratuur en had op alles in de stad wat aan te merken. Daardoor verwierf ik een zodanige reputatie dat ik een ambt aangeboden kreeg dat ik echter niet wou aanvaarden vooraleer men mij op voorhand een jaar salaris gaf. Maar toen ik het geld gekregen had, dacht ik bij mezelf: "je bent wel voor wat anders geschikt dan om de godganse dag met een schamele pen in de hand te zitten." Daarom ging ik er fluks vandoor zonder afscheid te nemen, wat diegenen die twijfelden aan mijn bekwaamheid ervan overtuigde dat ik een groot politicus was. In Keulen, waar wij voor 't laatst samen waren, was ik een astroloog, in Antwerpen een vroom man, de job waar ik het meeste geld mee

skulde gjøre forbønner for dem.

ANDREAS

Men hvorfor ble du ikke ved den profesjon?

OLDFUX

Rett som jeg stod på gaten engang, og formante folk til gudsfrykt, kom en av mine gamle kamerater, hvilken så mig under øynene, brast i latter, og sa til de omstående: denne mann, som I holder for en helgen, er en av de største skjelmer der kan gå på jorden. Men min kreditt var så stor at folk ble ferdig til å stene den som helgens bespotter. Dog allarmerte den hendelse mig så meget at jeg turde ikke være mer i byen, men reiste hit hen.

ANDREAS

Hva vil du nu ta dig for?

OLDFUX

Jeg vet min tro ikke selv hva jeg vil agere. Jeg vil telle på mine knapper; hvilken profesjon som faller på den siste knapp, den vil jeg ta an. *Begynner å telle.*

Doctor, profet, fektemester, spiller, politiker, gullmaker, stjernekekiker, helgen.

Teller fra først igjen og treffer på gullmaker.

Ja jeg må gjøre gull, og du må være mig behjelpelig.

ANDREAS

Hva jeg kan være til tjeneste, skal ikke mankere.

OLDFUX

Hør Andreas, jeg har her hundre riksdaler gull, som er støttet til pulver; de skal du menge blant annet. Du skal slå en bod opp på Torvet, og holde til fals samme pulver, men ikke selge det til noen uten de spør om det arabiske pulver. Det er alt hva du skal ha i ditt hode. La kun mig sørge for resten. De hundre riksdaler skal profitere oss 4000. Se! Der har du gullet, gakk kun straks hen, og gjør som jeg sier dig, og sett dig på torvet. Når jeg har 4000 riksdaler, skal

verdiende, want de mensen offerden aan mijn huis zoals aan een kerk, opdat ik voorbeden voor hen zou doen.

ANDREAS

Maar waarom ben je dat dan niet blijven doen?

OUWEVOS

Toen ik daar een keer op straat stond en de mensen vermaande tot godsvrucht, kreeg één van m'n oude makkers me in 't oog. Hij barstte in lachen uit en zei tegen de omstanders: "Die man, van wie jullie denken dat hij vroom is, is een van de grootste schelmen die er op aarde rondloopt." Maar mijn aanzien was zo groot dat de mensen op het punt stonden om hem als bespotter van een vroom man te stenigen. Toch beangstigde die gebeurtenis me zo, dat ik niet meer in de stad durfde te blijven maar hierheen reisde.

ANDREAS

Wat ga je hier nu uitrichten?

OUWEVOS

Ik weet verdorie zelf niet wat ik ga doen. Ik zal mijn knopen tellen; de job die op de laatste knoop valt, daar begin ik aan.

Begint te tellen

Dokter, waarzegger, schermleraar, speler, politicus, goudmaker, astroloog, vroom man.

Begint van voren af te tellen en komt uit op

"goudmaker."

Ja, goud moet ik maken, en jij moet me daarbij helpen.

ANDREAS

Als ik je kan helpen, zal ik het niet laten.

OUWEVOS

Luister Andreas, ik heb hier goud ter waarde van honderd riksdalers³, dat tot poeder gestampt is. Dat moet je met ander poeder vermengen. Zet een kraampje op de markt, en bied datzelfde poeder te koop aan, maar verkoop het alleen maar aan wie naar Arabisch poeder vraagt. Dat is alles wat je moet onthouden. Laat de rest maar aan mij over. De honderd riksdalers zullen er ons 4000 opbrengen. Kijk! Hier heb je 't goud, vertrek

du bekomme den fjerdedel derav.

ANDREAS

Godt godt, innen en halv time skal jeg være ferdig med min kram.

maar dadelijk, doe zoals ik je gezegd heb en neem je plaats in op de markt. Als ik de 4000 rijksdalers heb, krijg je d'r een vierde van.

ANDREAS

Oké, oké, over een halfuurtje staat m'n kraampje er.

Oldfux (r.) en Andreas (l)

SCEN. 2

En jøde. Oldfux.

JØDEN

Sein Diener, mein Herr! Hat er was zu skacheren?

OLDFUX

Nei, nu intet smous. Jeg er nyss kommet hit til byen. Men i morgen, når jeg begynner å arbeide, kan I få noe gull, men med kondisjon, at I ikke sier det til noen, ellers har jeg ingen ro for folk. Jeg gjør ellers ikke mer gull på en gang enn jeg kann bruke til en måneds fortæring; men vil noen lære kunsten av mig, koster det 4000 riksdaler.

JØDEN

Så kan Herren gull gjøre?

OLDFUX

Ja, så litt til husbehov.

JØDEN

Damit kan Monsieur sig viel insinueren hos en vornehm Herr, der hier wohnt.

SCENE 2

Een Jood⁴. Ouwevos.

DE JOOD

Uw dienaar, Meneer. Valt er hier wat te sjacheren?

OUWEVOS

Nee, nu niet, jij smous⁵. Ik ben maar net in de stad aangekomen. Maar morgen, wanneer ik begin te werken, kan je wat goud krijgen, op voorwaarde dat je er niemand iets over vertelt, want anders laten de mensen me niet met rust. Ik maak overigens niet meer goud per keer dan ik nodig heb om een maand in m'n levensonderhoud te voorzien; maar indien iemand de kunst van het goudmaken van mij wil leren, dan kost dat 4000 rijksdalers.

DE JOOD

Dus Meneer kan goud maken?

OUWEVOS

Ja, zo'n beetje voor privégebruik.

DE JOOD

Daarmee kan U zich wel toegang verschaffen tot het huis van een vorname heer die hier woont..

OLDFUX
Hva er hans navn?

JØDEN
Sin Nahm ist Polidor. Han har viel Zeit und stuere penge daran gewennet, aber vergebens. Han spandirer gern 4000 riksdaler på den kunst å lære.

OLDFUX
Er det ellers en skikkelig mann?

JØDEN
Ein allerlibster Herr, ein gelehrter Mann, und en stuer Naturkundiger.

OLDFUX
Hans studeringer hjelper ham ikke meget til den kunst; jeg kan lære den likeså snart til en bonde, som til den allerdreste mann; ti kunsten består kun i en ringe vitenskap, og noen små sermonier, som man må i akt ta.

JØDEN
Han er ellers av så mange bedragen bleven at han ingen vil mer glauben.

OLDFUX
Han har stor rett; ti verden er nu om stunder full av bedrageri. Jeg forlanger derfor ikke at han skal tro mig mer enn en annen, førenn han ser prøven og får troen i hendene.

JØDEN
Trekker da Messier gull von ander metal?

OLDFUX
Akk lapperi! Det er ikke umaken verdt. Jeg kan gjøre gull av alle ting. Adjø! Jeg må til mitt logement.

JØDEN
Woe logire der Herr?

OLDFUX
Hernest ved i Fasanen. Vil I komme til mig i morgen, kan I få noe gull hos mig.

OUWEVOS
Hoe heet hij?

DE JOOD
Hij heet Polidoor. Hij heeft er al veel tijd en veel geld aan uitgegeven, maar tevergeefs. Hij geeft graag 4000 rijksdalers uit om die kunst te leren.

OUWEVOS
Is het voor de rest een fatsoenlijk man?

DE JOOD
Een allerbeminnelijkste heer, een geleerde en een groot natuurkundige.

OUWEVOS
Al dat gestudeer van hem helpt hem niet veel om de kneep machtig te worden; ik kan hem even snel aan een boer als aan de allergeleerdste man leren; want er komt maar een weinig wetenschap bij kijken, en een paar kleine ceremoniële handelingen waar men op moet letten.

DE JOOD
Hij is wel door zovelen bedrogen dat hij niemand meer wil geloven.

OUWEVOS
Hij heeft groot gelijk want de wereld zit vandaag de dag vol bedrog. Ik verwacht daarom ook niet dat hij me eerder zal geloven dan een ander, voordat hij het experiment gezien en het bewijs in handen heeft.

DE JOOD
Haalt U dan goud uit andere metalen?

OUWEVOS
Ach lapwerk! Dat is de moeite niet waard. Ik kan van alle dingen goud maken. Tot ziens! Ik moet naar m'n logement.

DE JOOD
Waar logeert u?

OUWEVOS
Hiernaast in "De Fazant". Kom je me morgen bezoeken dan kan je wat goud van me krijgen.

JØDEN

Gut gut. Adiees soe lang.

SCEN. 3

Henrich. Jøden.

JØDEN

Der Kerl hat en erlich Angeseht, aber ich glaube ihm dog nicht, ehr ich Probe sehe. Ich muß doch die Historie dem Herren Polidor fortællen.

Banker på.

HENRICH

Hvem vil I tale med? Benjamin!

JØDEN

Ich vil tale mit dem Herren Polidor.

HENRICH

Da kan I ikke få ham nu i tale, det jeg tror; ti nu er det hans onde time på dagen at han har feberen.

JØDEN

Har han denn lang Fiber hat?

HENRICH

Nei, ikke over i 20 år.

JØDEN

Å snakk, ich så ihm jo for 3 dagen siden.

HENRICH

Jeg vet ikke rettere enn han har feberen. Når jeg ser en mann den heteste tid om sommeren stå i gløden opp til ørene, slutter jeg enten han er gal eller han har feberen.

JØDEN

Ha ha, nu forstår ich din Mening. Er operirt itzund.

HENRICH

Jeg vet ikke enten han opererer, eller purgerer, jeg tror det er like meget; ti all den tid han har arbeidet på å gjøre gull, har han ikke vunnet så

DE JOOD

Uitstekend. Tot zolang.

SCENE 3

Hendrik. De Jood.

DE JOOD

Die kerel ziet er eerlijk uit, maar toch geloof ik hem niet voor ik bewijs zie. En toch moet ik dit verhaal aan de Heer Polidoor vertellen.

Klopt aan

HENDRIK

Met wie wilt u spreken? Benjamin!

DE JOOD

Ik zou graag de Heer Polidoor spreken.

HENDRIK

Met hem kunt u nu niet spreken, voor zover ik weet; want het is zijn dagelijkse koortsuur.

DE JOOD

Heeft hij al lang koorts?

HENDRIK

Nee, niet meer dan 20 jaar.

DE JOOD

Och, geklets; ik zag 'm immers drie dagen geleden.

HENDRIK

Ik weet niet beter of hij heeft koorts. Wanneer ik een man tijdens de heetste periode van de zomer tot over z'n oren in de hitte van een vuur zie staan, kan ik alleen maar besluiten dat hij ofwel gek is ofwel koorts heeft.

DE JOOD

Ha ha, nu begrijp ik wat je bedoelt. Hij is aan 't experimenteren.

HENDRIK

Ik weet niet of hij nu experimenteert of purgeert⁶, voor mij is dat hetzelfde; want in al de tijd dat hij met het maken van goud bezig

meget at han kan kjøpe sig en strikke for, når en gang alle hans midler er bortsatt på det lapperi, og han vil henge sig av armod. Han gir heller ingen audiens, når han har med de forretninger å bestille.

JØDEN

Aber ich får vel audientz, wenn du siger daß en Goldmacher neulig hier er komen, der vil Proben giøren, ehr han Recompants forlangen.

HENRICH

Ja hvis så er, så får I ham nok i tale; ti ellers, om en sa ham: jer hus er i brann, der er en vil ta jer frue med vold, tyver er innbrutt i huset; det beveget ham aldeles intet å gå fra sine saker. Men det er endelig noe som jeg tør si ham.

JØDEN

Gå denn straxen inn, ich weis nicht wie lang han blir in der Stadt.

HENRICH

Han sitter her i den ytterste stue; jeg vil rope utenfor vinduet, ti jeg tør ikke gå in.

Roper sakte 3 ganger.

Herre! Herre! Herr Polidor!

POLIDOR

innenfor

Hva er det for en slyngel, som tør rope på mig?

HENRICH

Jeg har noe å si herren, som er høyst maktpåliggende.

POLIDOR

Og jeg har noe å smøre din rygg med, som skal lære dig å la mig være i ro en annen gang.

HENRICH

Her er en fremmed mann ute, som kan gjøre skjønt arabisk gull.

geweest is, heeft hij er niet genoeg mee verdiend om zichzelf een strop te kopen. Daarmee zou hij zich kunnen ophangen wanneer hij door zijn geknoei al zijn geld is kwijtgeraakt en in armoede leeft. Hij ontvangt ook niemand wanneer hij met die zaken bezig is.

DE JOOD

Maar ik krijg wel een audiëntie wanneer je zegt dat er hier recent een goudmaker gearriveerd is, die bereid is een demonstratie te geven voor hij betaling verlangt.

HENDRIK

Ja, 't zo is wil hij wel met u praten, want met iets anders, bijvoorbeeld: "je huis staat in brand", "iemand wil je vrouw verkrachten", "dieven hebben in je huis ingebroken", met niets daarvan krijg je hem van zijn bezigheden weg. Maar dat is iets wat ik hem durf zeggen.

DE JOOD

Ga dan dadelijk naar binnen; ik weet niet hoe lang hij in de stad blijft.

HENDRIK

Hij zit in de kamer aan de straatkant; ik zal aan het raam roepen want naar binnen gaan durf ik niet.

Hij roept drie keer zachtjes.

Meneer Polidoor! Meneer Polidoor!

POLIDOOR

binnen

Welke slungel durft daar naar me roepen?

HENDRIK

Ik moet u iets vertellen dat geen uitstel duldt.

POLIDOOR

En ik heb iets om je rug mee in te smeren, iets dat je zal leren mij de volgende keer met rust te laten.

HENDRIK

Er staat hier een onbekende die mooi Arabisch goud kan maken.

POLIDOR

La ham bie. Nu kommer jeg straks.

HENRICH

Tenkte jeg det ikke vel. Det er magneten, som alene trekker ham ut.

Henrich (l.) en Polidor (r.)

POLIDOOOR

Zeg hem dat hij wacht. Ik kom dadelijk.

HENDRIK

Dacht ik het niet. Dat is de enige magneet die hem naar buiten trekt.

SCEN. 4

Polidor. Jøden. Henrich.

POLIDOR

i sin slåbrok med et lærforkle for, førende en nedslått bred hatt på hodet, en puster på akselen hengende, og en ildtang i hånden, ganske kullet i ansiktet.
Hvor er den mann som kan gjøre gull?

JØDEN

Ich talte nylig mit ihn, han logirt in dem Fassan.

POLIDOR

Vil han og lære kunsten til andre?

JØDEN

Ja. Aber er ist forbannet dyr.

POLIDOR

Hva forlanger han da?

JØDEN

Er verlangt 4000 riksdaler.

POLIDOR

Det er noe meget.

SCENE 4

Polidoor. De Jood. Hendrik.

POLIDOOOR

in z'n kamerjas met een leren voorschoot ervoor, hij heeft een naar beneden hangende brede hoed op zijn hoofd, over zijn schouder hangt er een blaasbalg; hij heeft een vuurtang in zijn hand; zijn gezicht is zwart van het roet.

Waar is die man die goud kan maken?

DE JOOD

Ik sprak zonet met hem; hij logeert in "De Fazant".

POLIDOOOR

Wil hij anderen de kunst leren?

DE JOOD

Ja. Maar hij is verduiveld duur.

POLIDOOOR

Hoeveel wil hij dan?

DE JOOD

Hij wil 4000 rijksdalers.

POLIDOOOR

Dat is een hele som.

HENRICH

Det er ikke meget; jeg ville gjerne gi ham en tonne gull, om jeg hadde den, ti hva ville jeg estimere det, når jeg siden kunne gjøre igjen ti dobbelt så meget?

POLIDOR

Råder du mig da, Henrich, å gi de penge?

HENRICH

Jeg råder herren å henge både gullmakeren og jøden opp; ti den ene er en jøde, og den andre garanterer jeg for, er likeså god som de andre, som har bedratt herren så ofte.

POLIDOR

Hør Benjamin! Vil du kovere for ham, at han ikke bedrar mig?

JØDEN

Nei Herr! Ich sag Danck. Ich kjenner ham nicht weiter als daß ich en gang mit ham har talt; han må for sig selber kovere. Han tilbyden sig erst Proben to giøren ehr er was verlangt.

POLIDOR

Det er jo et resonabelt tilbud. Se til, Benjamin, at du kan bringe ham hit som av dig selv; ti jeg vil ikke la mig merke at jeg er meget forlegen for å lære ham kunsten av.

JØDEN

Ich will straks der hen gå.

SCEN. 5

Leonora. Polidor. Henrich. Pernille.

LEONORA

Akk Gud bevare oss, min hjerte! I ser verre ut enn fanden.

POLIDOR

Mitt arbeide, Madame, fører intet annet med sig.

HENDRIK

Veel is het niet; ik zou hem graag een ton goud geven als ik die had, want hoeveel belang zou ik daar nu aan hechten indien ik daarna tien keer zoveel goud zou kunnen maken?

POLIDOOR

Raad je me dan aan Hendrik, om het geld te geven?

HENDRIK

Mijn advies is zowel de goudmaker als de Jood op te hangen, want de ene is een Jood, en de andere, dat garandeer ik, is van dezelfde soort als de anderen die u al zo vaak bedrogen hebben.

POLIDOOR

Luister es, Benjamin! Wil jij borg voor hem staan zodat hij me niet bedriegt?

DE JOOD

Nee, Meneer! Dank u wel. Ik ken hem maar oppervlakkig; heb maar één keer met hem gesproken; hij moet voor zichzelf borg staan. Hij heeft aangeboden om het eerst te tonen voor hij wat verlangt.

POLIDOOR

Dat is wel een redelijk aanbod. Zorg ervoor, Benjamin, dat hij als het ware uit zichzelf hiernaar toe komt, want ik wil niet de indruk wekken dat ik er erg op gebrand ben om de kunst van hem te leren.

DE JOOD

'k Zal dadelijk naar 'm toe gaan.

SCENE 5

Leonora. Polidoor. Hendrik. Pernille.

LEONORA

Ach, moge God ons bewaren, mijn beste⁷. U ziet er slechter uit dan de duivel.

POLIDOOR

M'n gezwog, Mevrouw, brengt dat met zich mee.

LEONORA

I må vel si det fører ikke annet med; ti hva frukter har I nu sett i de mange år I har plaget jer med det forbannede tulleri?

POLIDOR

Ta jer vare hva I sier, Madame; og gi den edelste profesjon i verden ikke sådan tittel.

PERNILLE

Herren har rett at profesjonen er edel; ti ingen uten rike og fornemme folk kan praktisere den. Den er også nyttig for et menneskes sjel.

POLIDOR

Det er også å gå noe for vidt.

PERNILLE

Men jeg skal bevise det klarlig for Herren. Fattigdom er nyttig for et menneskes sjel, gullmakeri viser veien til fattigdom, ergo er den nyttig for et menneskes sjel.

POLIDOR

Hør Madame! I må ikke ha slike nesevise tjenestefolk i jer brød.

LEONORA

Min hjerte! Pernille har rett, og intet fornuftig menneske kan dadle hennes ord. Man kan bevise av jer eget ekempel tilstrekkelig, hvilke frukter den profesjon fører med.

POLIDOR

Når det kommer, så kommer det på en gang.

PERNILLE

Javisst kommer det på en gang. Herren destillerer, koker, syder, gryter så lenge, inntil han setter omsider ild på huset, og så kommer armoden på en gang.

LEONORA

I har arbeidet 10 år derpå, og blir I ennu 10 år derved, kommer I å gripe til et handverk for å fortjene føde.

LEONORA

U moet wel opletten dat die niks anders met zich meebrenge; want welke resultaten hebt u nu gezien in de vele jaren dat u zich met die verdomde onnozelheid gekweld heeft?

POLIDOR

Let op wat u zegt, Mevrouw, en geef de edelste bezigheid ter wereld niet zo'n naam.

PERNILLE

Meneer heeft gelijk: de bezigheid is edel, want niemand die niet rijk of voornaam is kan ze beoefenen. Ze is ook van nut voor de menselijke ziel.

POLIDOR

Dat is wat te veel gezegd.

PERNILLE

Maar ik zal het duidelijk voor Meneer aantonen. Armoede is nuttig voor een mensenziel, goudmakerij toont de weg naar de armoede, dus is ze nuttig voor de menselijke ziel.

POLIDOR

Luister Mevrouw! U hoort dergelijk betweterig personeel niet in dienst te hebben.

LEONORA

M'n beste! Pernille heeft gelijk, en geen enkel wijs persoon kan haar woorden afkeuren. Uw eigen voorbeeld bewijst voldoende welke resultaten die bezigheid met zich brengt.

POLIDOR

Als het komt, dan komt het onverwacht.

PERNILLE

Jazeker komt het onverwacht. Meneer distilleert, kookt, ziedt, potkookt zo lang tot hij tenslotte het huis in brand steekt, en dan is de armoede er onverwacht.

LEONORA

U hebt er nu tien jaar op gezwoegd, en zwoegt u er nog tien jaar op, zal u handenarbeid moeten verrichten om eten te kunnen kopen.

PERNILLE

Ja, gjøre svovelstikker av armod.

POLIDOR

Du nesevis! Hen til din rokk, det er nok så tjenlig, og Madame, gakk inn og sy på jer ramme, og la mig være i ro.

PERNILLE

Fruen skal nok sy på ramme så snart Herren vil la henne få noe av det gull som han har gjort; ti, såsom Herren gjør så meget gull om dagen, har vi ikke fornøden å brodere med silke.

POLIDOR

Jeg tror fanden rir den pike. Var det ikke for min ære --- Hør jeg skal innen få dager binde munnen på jer, og I skal se frukten av mitt arbeide. Her er kommet en fremmed mann til byen, som vil gjøre prøve for mig.

PERNILLE

Den? Han er det største skarn og bedrager som kan gå på jorden.

POLIDOR

Kjenner du ham da?

PERNILLE

Det er jo en antikrist; er det ikke så man kaller gullmakere på latin?

POLIDOR

Du vil si alkymist. Jo det er en gullmaker. Men hvorav vet du at han er en bedrager?

PERNILLE

Jo fordi han er en gullmaker.

POLIDOR

Du skal få en ulykke hvis du ikke holder din munn. Vil du også gjøre mig til en bedrager?

PERNILLE

Ja hva annet? Herren bedrar sig selv, bedrar sin frue, bedrar sine barn. Jeg skal si sannhet, om det skal koste mitt liv. Hør hva jeg sier føre

PERNILLE

Ja, van armoede zwavelstokjes⁸ maken.

POLIDOOOR

Jij wijsneus! Weg naar je spinnewiel, dat is wel zo dienstig, en Mevrouw, ga naar binnen naar je borduurwerk, en laat me met rust.

PERNILLE

Mevrouw zal met haar borduurwerk beginnen zodra Meneer haar wat van het goud geeft dat hij gemaakt heeft want, aangezien Meneer overdag zoveel goud maakt, is het voor ons niet meer noodzakelijk om fijn zijden hand-borduurwerk te maken.

POLIDOOOR

Ik geloof dat de duivel in dat meisje gevaren is. Indien m'n reputatie er niet zou onder lijden⁹ – Luister: ik zal je binnenkort de mond snoeren en je zal de resultaten van m'n arbeid zien. Er is een vreemdeling in de stad aangekomen die mij een overtuigende demonstratie zal geven.

PERNILLE

Die? Hij is de grootste schurk en bedrieger die er op deze aarde rondloopt.

POLIDOOOR

Ken je hem?

PERNILLE

Het is immers een antichrist; noemt men goudmakers niet zo in het Latijn?

POLIDOOOR

Je bedoelt alchemist. Ja, het is een goudmaker. Maar hoe weet je dat hij een bedrieger is?

PERNILLE

Net omdat hij een goudmaker is.

POLIDOOOR

Jou overkomt een ongeluk als je je mond niet houdt. Wil je van mij ook een bedrieger maken?

PERNILLE

Ja, wat anders? Meneer bedriegt zichzelf, bedriegt z'n vrouw, bedriegt z'n kinderen. Ik zal de waarheid vertellen, ook al kost het me

jeg går: det var nok så tjenlig, istedenfor å konsulere en gullmaker, å ha bud efter en vaskekone, der kunne ta kullet og skarnet av Herrens ansikt.

Går ut.

POLIDOR

Madame! Jeg vil ikke ha den pike lenger i huset.

LEONORA

Akk min Hierte! I må ikke regne henne det til onde. Hun er en tro og ærlig pike, og hva hun taler, er av pur nidkjærhet.

POLIDOR

Madame! Gjør mig den tjeneste å gå litt ut; nu vil jeg være alene.

LEONORA

Hjertelig gjerne.

HENRICH

Herre! Der kommer min tro jøden med gullmakeren. Skam få ham, han måtte gjøre sig så meget gull at han kunne kjøpe sig en smuk kledning for.

POLIDOR

Ei du kjenner ikke gullmakere: de er alle av ringe anseelse. See her, Henrich! Ta den puster og ildtang inn og fly mig en parykk istedenfor hatten.

Henrich løper efter en parykk og setter den på herrens hode.

SCEN. 6

Oldfux. Jøden. Polidor. Henrich.

JØDEN

Herr! hier ist der Mann. Ich havde stuur Müde mit ham, ehr ich ihm mit mig kriegen konnte. Nu kann Herren selber mit ham tale.

POLIDOR

Serviteur, min Herre! Det er mig kjær å finne

m'n leven. Luister naar wat ik zeg voor ik wegga: het is wel even dienstig om, in plaats van een goudmaker te raadplegen, een wasvrouw te laten komen, die het roet en de viezigheid van Meneer z'n gezicht kan vegen.

Gaat naar buiten.

POLIDOOR

Mevrouw! Dat meisje wil ik niet langer in m'n huis.

LEONORA

Ach m'n beste! Je mag het haar niet kwalijk nemen. Ze is een trouw en eerlijk meisje, en wat ze zegt, zegt ze puur uit plichtgevoel.

POLIDOOR

Mevrouw! Wilt u nu alstublieft weggaan. Ik wil nu graag alleen zijn.

LEONORA

Met alle plezier.

HENDRIK

Meneer! Daar komt de Jood met de goudmaker. Die laatste zou zich moeten schamen; je mag van hem toch verwachten dat hij zoveel goud zou maken dat hij er mooie kleren voor zichzelf voor kon kopen.

POLIDOOR

Ach, je kent de goudmakers niet; ze genieten met z'n allen maar weinig aanzien. Hier, Hendrik! Neem deze blaasbalg en vuurtang mee naar binnen en bezorg me een pruik in de plaats van deze hoed.

Hendrik haalt een pruik en zet ze op Polidoors hoofd.

SCENE 6

Ouwevos. De Jood. Polidoor. Hendrik

DE JOOD

Meneer! Hier is de man. Het heeft me heel wat moeite gekost om hem hierheen te krijgen. Nu kunt U zelf met hem spreken.

POLIDOOR

Uw dienaar, Meneer! Het doet me plezier een

folk av min profesjon. Når var ankomsten her til byen?

OLDFUX

Det kan skille ham like meget enten jeg kom i dag eller i går.

HENRICH

sakte

Den karl er kort for hodet.

POLIDOR

Ja Henrich! Alle store kunstnere er kaprisiøse. Jeg ville ønske at jeg ellers kunne være min herre noe til tjeneste her på steden.

OLDFUX

Min herre! Den største tjeneste I kan gjøre mig, det er å spare med jere komplimenter. Hva tjeneste kan han vel ellers gjøre mig?

POLIDOR

Et menneske kan alltid være det andre til tjeneste; jeg mener at, såsom han er fremmed her på steden, så kan jeg gjøre ham bekjent med godt folk.

OLDFUX

Godt folk, ha ha ha! Har han så godt forråd på dem? Jeg har nu reist hele verden omkring, men jeg har ikke kunnet treffe godt folk. Jeg har funnet alene en god mann i verden, det var min mester Albufagomar-Fagius, en araber av fødsel. Han var from og mer medlidende mot umælende kreaturer enn et menneske er mot det andre. Jeg erindrer at, da hans katt lå en gang og sov på hans kjoleerme, og hans bedestund samme tid falt inn; da, på det han ikke skulle forstyrre katten i sin rolige søvn, klippet han stykket av kjolen, hvorpå katten hvilte.

POLIDOR

Det kaller jeg medlidenhet i en høy grad. Slike folk finnes ikke hos oss. Kommer min Herre nu da fra Arabia?

OLDFUX

Nei Monsieur! Jeg kommer fra månen. Jeg vet

collega te ontmoeten. Wanneer bent u in deze stad gearriveerd?

OUWEVOS

Wat kan het u schelen of ik nu vandaag of gisteren arriveerde.

HENDRIK

stilletjes

Die kerel is kort van stof.

POLIDOOR

Ja Hendrik! Alle grote kunstenaars hebben hun grillen. Het zou me anders plezier doen om u hier van dienst te kunnen zijn.

OUWEVOS

Mijnheer! De grootste dienst die u me kan bewijzen, is me uw complimenten besparen. Welke dienst zou u me wel kunnen bewijzen?

POLIDOOR

Een mens kan z'n medemens altijd een dienst bewijzen. Ik bedoel dat, aangezien u hier niet bekend bent, ik u met rechtschappen mensen in contact kan brengen.

OUWEVOS

Rechtschappen mensen, ha ha ha! Heeft u daar dan een goeie voorraad van? Ik heb nu zowat de hele wereld rondgereisd, en rechtschappen mensen heb ik nog niet ontmoet. Ik heb maar één rechtschappen mens in de hele wereld gevonden en dat was m'n leermeester Albufagomar-Fagius, een Arabier van geboorte. Hij was vroom en toonde meer bezorgdheid tegenover dieren dan de ene mens die toont tegenover de andere. Ik herinner me dat zijn kat op de mouw van zijn gewaad aan het slapen was net toen het tijd was voor het gebed. Hij wou de kat niet in haar rustige slaap storen en knipte dan maar het deel van het gewaad weg waarop de kat sliep.

POLIDOOR

Dat noem ik pas echt met een ander meevoelen. Dat soort mensen vind je hier niet. Komt u nu dan van Arabië?

OUWEVOS

Nee Meneer! Ik kom van de maan. Ik snap

ikke hvortil slike spørsmål tjener.

POLIDOR

Man skal have noe å begynne sin tale med.

OLDFUX

Jeg er ganske ikke for de preludier. Har han noe å si mig, da må han straks gå til materien; ti tiden er kostbar for mig.

POLIDOR

Jeg har hørt at min Herre er adeptus.

OLDFUX

Kan nok være.

POLIDOR

Og såsom jeg også uti mange å har lagt mig efter det videnskap, så søker jeg alltid leilighet å tale med folk av den profesjon.

OLDFUX

Hva veiviser har Monsieur hatt?

POLIDOR

Jeg har igjennemlest de aller beste autores.

OLDFUX

De aller største autores er de aller største slyngler, som ikke selv vet hva de har skrevet. Jeg studerte uti 10 år forgieves, ti jeg var like så klok den siste dag som den første, men den store Albufagomar-Fagius lærte mig det i en time som jeg ikke kunne hitte på i så mange år.

POLIDOR

Vil min herre ikke lære mig kunsten for en rekompensasjon?

OLDFUX

Jeg har uti 6 år, siden jeg forlot min mester, ikke villet lære den til noe menneske, ti det har vært mig forbudt; men for et halv år siden har jeg på ansøking bekommet et sådan svar, som monsieur kan se av dette hans brev, datert den 23. av den måned Corael 603 år fra Hegira. Se her hva han skriver derom: Allabricamo Triel Sluki, Elmacino Eben Alfantara Masaki

echt niet waar dergelijke vragen toe dienen.

POLIDOOR

Men moet een gesprek toch ergens mee beginnen.

OUWEVOS

Ik hou helemaal niet van inleidingen. Heeft u me iets te vertellen, kom dan terstond ter zake want tijd is kostbaar.

POLIDOOR

Ik heb vernomen dat u goudmaker bent.

OUWEVOS

Dat kan wel zijn.

POLIDOOR

En aangezien ik me al vele jaren op die wetenschap toegelegd heb, neem ik iedere gelegenheid te baat om met collega's van gedachten te wisselen.

OUWEVOS

Wat heeft u als leidraad gebruikt?

POLIDOOR

Ik heb de allerbeste experten doorgelezen.

OUWEVOS

De allergrootste experten zijn de allergrootste klungels. Ze snappen zelf niet wat ze geschreven hebben. Tien jaar heb ik ze vergeefs bestudeerd, en de laatste dag wist ik evenzoveel als de eerste. De grote Albufagomar-Fagius echter leerde me in één uur wat ik in zo vele jaren niet vinden kon.

POLIDOOR

Wilt u me de kunst in ruil voor een vergoeding niet leren?

OUWEVOS

Ik heb het in zes jaar, sinds ik mijn leermeester verliet, aan niemand willen leren, want dat was mij verboden. Maar een half jaar geleden heb ik van hem op m'n plechtig verzoek het antwoord gekregen dat u in deze brief van de 23ste van de maand Corael¹⁰, 603 jaar na de Hegira¹¹ kunt vinden. Kijk hier wat hij over deze kwestie schrijft: "Allabricamo Triel Sluki,

Gombada.

POLIDOR

Jeg forstår slett intet arabisk.

OLDFUX

Videre: Mihynki Caraffa Almanzcra Tarif Elbrunadora Alcantara.

POLIDOR

Hva skal det ord Alcantara bety? Der er en sted i Spanien som heter så.

OLDFUX

Det ord Alcantara betyr en sum penge, som i europeisk mynt beløper sig til 4000 riksdaler; ti den sum penge tilsteder han mig å ta av den der lærer kunsten.

POLIDOR

Men Monsieur må vel ta mindre, om han vil?

OLDFUX

Nei, hør hva han skriver derom: Aitzema cranganor Monomotapa Lacangandaro Mihopi Madagascar rencollavat.

POLIDOR

Jeg forstår det ikke. Men skriver han at Monsieur må ikke ta ringere en de 4000 riksdaler?

OLDFUX

Akk! Han hører jo at der står Mihopi Madagascar rencolavet.

POLIDOR

Men om Monsieur ville gjøre det av generositet for slett intet?

OLDFUX

Nei, han gir en grundig raison, hvorfor man må ikke gjøre det for intet. Se her. Bramini Muhames Nadir Elaocombra Caffares Canunor Elcanan. Vil derfor monsieur lære kunsten, koster den 4000 Riksdaler.

POLIDOR

Det er noe meget; men måtte jeg ta den frihet å spørre at, eftersom min herre kan gjøre gull, hva da de penge kan nytte?

Elmacino Eben Alfantara Masaki Gombada."

POLIDOOR

Ik versta helemaal geen Arabisch.

OUWEVOS

En verder: "Mihynki Caraffa Almanzcra Tarif Elbrunadora Alcantara."

POLIDOOR

Wat betekent dat woord "Alcantara"¹²? Er is een plaats in Spanje die zo heet.

OUWEVOS

Dat woord "Alcantara" betekent "een som geld", in Europese munt ongeveer 4000 rijksdalers. Dat is de som geld die ik van hem moet vragen aan wie ik de kunst leer.

POLIDOOR

Maar u kan wel minder eisen, als u dat wilt?

OUWEVOS

Nee, luister naar wat hij daarover schrijft: "Aitzema cranganor Monomotapa Lacangandaro Mihopi Madagascar rencollavat."

POLIDOOR

Dat versta ik niet. Maar schrijft hij dat u niet minder dan 4000 rijksdalers mag vragen?

OUWEVOS

Ach! U hoort toch dat er staat "Mihopi Madagascar rencolavet".

POLIDOOR

Maar als u het nu uit liefdadigheid voor helemaal niks zou willen doen?

OUWEVOS

Nee, hij legt duidelijk uit waarom het niet voor niks mag gebeuren. Kijk hier. "Bramini Muhames Nadir Elaocombra Caffares Canunor Elcanan." Wilt u dus de kunst leren, dan kost het u 4000 rijksdalers.

POLIDOOR

Dat is nogal veel. Mag ik zo vrij zijn om te vragen welk nut dat geld kan hebben voor iemand die goud kan maken?

OLDFUX

At jeg ikke må gjøre det for intet, derfor har jeg min store mesters skriftlige ordre samt den raison han gir dertil her i brevet, nemlig: Boamirci Muhamed Nadir. Det samme spørsmål som Monsieur gjør til mig kan jeg også gjøre til ham. Nemlig, hva kan det komme ham an på noen 1000 riksdaler, når han kan straks av intet gjøre penge igjen?

POLIDOR

Ja ja, det kan være godt nok, men jeg ville ellers si noe, dersom han ikke ville ta det ille opp.

OLDFUX

Jeg kan gjette hva han vil si: han er blitt bedratt av så mange, hvorfor skulle han da tro mig?

HENRICH

Nei, min herre hadde, min tro, ikke ført det i så slett en stil. Han hadde i det ringeste, istedenfor det ord "bedrag", sagt på en høflig måte "trompere".

OLDFUX

Monsieur har rett, jeg priser hans forsiktighet. Jeg begjærer ikke at han skal tro mig, forlanger derfor ikke pengene forut, men alene forsikring at de skal bli mig betalt så snart han har sett prøven på mitt vitenskap.

POLIDOR

Vel an! Jeg vil sette pengene ned hos denne Jøde, hvilken skal levere dem straks til Monsieur når jeg ser prøven.

OLDFUX

Godt! Dermed er jeg fornøyd. Jeg må inn med ham å bese hans laboratorium, om det er bekvem dertil.

POLIDOR

Ja, vil han behage å spasere inn.

OUWEVOS

Dat ik het niet voor niks mag doen, daarvoor heb ik het schriftelijke bevel van mijn grote leermeester én de reden die hij daarvoor hier in de brief geeft: "Boamirci Muhamed Nadir". Dezelfde vraag die u mij stelt kan ik ook u stellen, namelijk: wat betekenen nu enkele duizenden rijksdalers, wanneer u dadelijk geld kan creëren uit het niets?

POLIDOOR

Ja ja, dat kan wel zijn, maar ik zou nog iets willen zeggen -- indien u me dat niet kwalijk neemt.

OUWEVOS

Ik kan al raden wat u wil zeggen: u bent door zovelen bedrogen; waarom zou u mij dan geloven?

HENDRIK

Nee, mijn Heer zou dat echt niet zo geformuleerd hebben. Hij zou tenminste in plaats van het woord "bedrog", op een hoffelijke manier "om de tuin geleid" gezegd hebben.

OUWEVOS

U hebt gelijk. Ik kan uw voorzichtigheid alleen maar prijzen. Ik verlang niet dat u me zult geloven en eis daarom ook geen geld op voorhand, maar alleen de verzekering dat het mij betaald zal worden zodra u het bewijs van mijn kunnen heeft gezien.

POLIDOOR

Nu goed! Ik zal het geld bij deze Jood deponeren, en hij zal het u dadelijk overhandigen wanneer ik het bewijs gezien heb.

OUWEVOS

In orde! Daarmee ben ik tevreden. Ik moet nu met u naar binnen om uw laboratorium te bekijken, of het daarvoor wel geschikt is.

POLIDOOR

Ja, komt u alstublieft binnen.

SCEN. 7

Henrich. Leonora. Pernille.

HENRICH

Jeg gad gjerne vite hvordan det løper av. Jeg er bange for min Herres penge. Men der kommer fruene med Pernille.

PERNILLE

Henrich! Hvor er Herren?

HENRICH

Han er gått litt inn, og, når han kommer ut igjen, er han enten keiser eller ståder. Han har sluttet en kontrakt med den nye gullmaker, som bringer ham til en av delene.

PERNILLE

Forlanger da gullmakeren penge for å lære kunsten?

HENRICH

Der blir levert 4000 riksdaler til jøden Benjamin, hvilke gullmakeren skal ha, når han har gjort sin kunst probat.

LEONORA

Ach! Min hele kropp skjelver allerede; ti jeg er vis på at der er bedrageri under.

HENRICH

Nei! Skam få Herren, han var forsiktig nok der i, at han vil have prøve først, og, når prøven er probat, så er de penge vel anvendte.

PERNILLE

De penge alene, som han betinger sig, gir bedrageri til kjenne, ti hva skulle en, der kan gjøre gull, forlange penge af andre?

HENRICH

Jo, han gav min herre raison derfor.

PERNILLE

Jeg kan ikke begripe hva raison han kan gi

SCENE 7

Hendrik. Leonora. Pernille.

HENDRIK

Ik zou graag weten hoe dit afloopt. Ik vrees dat het er niet goed uitziet voor Meneer zijn geld. Maar daar komen Mevrouw en Pernille.

PERNILLE

Hendrik! Waar is Meneer?

HENDRIK

Hij is even naar binnen, en wanneer hij weer naar buiten komt, is hij ofwel keizer ofwel bedelaar. Hij heeft een contract met de nieuwe goudmaker afgesloten, en dat zal hem tot één van de twee maken.

PERNILLE

Verlangt de goudmaker dan geld om hem de kunst te leren?

HENDRIK

De Jood Benjamin heeft 4000 rijksdalers gekregen, en die zullen aan de goudmaker overhandigd worden wanneer hij aangetoond heeft dat zijn methode werkt.

LEONORA

Ach! M'n hele lichaam beeft al want ik ben er zeker van dat er bedrog in 't spel is.

HENDRIK

Neel! Je moet het Meneer toegeven: hij was voorzichtig en wou eerst bewijs zien, en, als het bewijs geleverd wordt, is het geld wel besteed.

PERNILLE

Dat hij geld eist alleen al, toont aan dat er bedrog mee gemoeid is, want waarom zou iemand die goud kan maken, geld van anderen eisen?

HENDRIK

Wel, hij gaf Meneer daar een reden voor.

PERNILLE

Ik zie niet in welke reden hij daarvoor kan

dertil.

HENRICH

Jo, raison dertil skal være denne: Alcantara Aben Ezra Mahomat podolski Scabhalsias Komai; den raison fant Herren for å være god, og mig syntes at den kunne også la sig høre.

PERNILLE

Hva er det da på dansk?

HENRICH

Det vet jeg min tro ikke. Forstår jeg arabisk?

PERNILLE

Du tosk! Når du ikke forstår det, hvordan kan du da finne raison deruti?

HENRICH

Jo, gullmakeren forklarte ordene for oss siden således: Spelamdisimo Madagascar hemancino Rencolavet.

PERNILLE

Ennu er jeg like klok.

HENRICH

Jeg min tro likeså; men nok er det at han får ingen penge førenn han har gjort noen ganger prøve. Men der kommer de. Det er best at vi går inn, ti han vil være alene med gullmakeren.

LEONORA

Ach ach! Mitt blod spår mig intet godt; men, når jeg rett eftertenker det, så er det like godt, ti, enten han ruineres på en dag eller et år, det kommer på ett ut.

SCEN. 8

Oldfux. Polidor.

OLDFUX

Nei min Herre! Jeg ville aldeles ikke ha med operasjonen å bestille, på det han ingen mistanke skal fatte. Har han kommet så meget mercurius i pannen som jeg sa?

geven.

HENDRIK

Wel, de reden daarvoor was als volgt: "Alcantara Aben Ezra Mahomat podolski Scabhalsias Komai"; Meneer vond het een goede reden en ik kon er ook wel inkomen.

PERNILLE

Hoe zeg je dat in 't Deens?

HENDRIK

Ik zou het verdorie niet weten. Ken ik Arabisch?

PERNILLE

Jij dwaas! Als je 't niet verstaat, hoe kan je dan weten of 't iets betekent?

HENDRIK

Wel, de goudmaker verklaarde ons daarna de woorden als: "Spelamdisimo Madagascar hemancino Rencolavet".

PERNILLE

Nu weet ik nog evenveel.

HENDRIK

Ik verdorie ook, maar het volstaat dat hij geen geld krijgt vooraleer het experiment een paar keer uitgevoerd is. Maar daar zijn ze. We doen er best aan om naar binnen te gaan want hij wil alleen zijn met de goudmaker.

LEONORA

Ach ach! Ik heb er helemaal geen goed gevoel bij, maar als ik er echt over nadenk kan hij ons even goed op een dag als op een jaar ruïneren; dat blijft hetzelfde.

SCENE 8

Ouwevos. Polidoor

OUWEVOS

Nee, Meneer! Opdat u geen wantrouwen zou krijgen wil ik hoe dan ook niks met het experiment te maken hebben. Heeft u zoveel kwikzilver als ik gezegd heb in de pan gedaan?

POLIDOR

Javisst.

OLDFUX

Koker det også ved en sakte ild?

POLIDOR

Ja, allting er efter deres ordre.

OLDFUX

Nu kommer hemmeligheten, som består uti visse kraftige arabiske ord, som Monsieur skal repetere 3 ganger mens operasjonen skjer. Se her har jeg dem skrevet, om han kan lese dem.

POLIDOR

tar papiret og leser

Erekamllug er Eregardeb go ud ne rran.

OLDFUX

Dette skal han på kne repetere 3 ganger.

Polidor repeterer det 3 ganger.

OLDFUX

Det er sant: han har jo også kommet det arabiske pulver i pannen?

POLIDOR

Nei, Monsieur har intet arabisk pulver talt om.

OLDFUX

Akk akk! Det er det aller fornemste, ti uten det kan operasjonen ikke skje.

POLIDOR

Men, hvor får man det pulver?

OLDFUX

Disse Nürenbergere pleier alle vegne å sitte på torvet dermed. Det brukes ellers til å ta pletter av klær med. Man kan få en temmelig kvantitet for en mark, ti de karer viter ikke samme pulveres rette dyd. La tjeneren i en hast springe hen på torvet.

POLIDOOR

Jazeker.

OUWEVOS

Kookt het ook op een zacht vuurtje?

POLIDOOR

Ja, alles is volgens uw instructies gebeurd.

OUWEVOS

Nu komt 't geheim: het bestaat uit bepaalde krachtige Arabische woorden die u tijdens de bereiding drie keer moet herhalen. Kijk, hier heb ik ze opgeschreven, kunt u ze lezen?

POLIDOOR

neemt het blad papier en leest

Srekamduog nijz sregierdeb ne iij nee ran.

OUWEVOS

Dat moet u geknield drie keer herhalen.

Polidoor herbaalt het drie keer.

OUWEVOS

Voor ik het vergeet: heeft u ook het Arabisch poeder in de pan gedaan?

POLIDOOR

Nee, u heeft over geen Arabisch poeder gesproken.

OUWEVOS

Ai ai! Dat is het allerbelangrijkste, want zonder het poeder kan het experiment niet plaatsvinden.

POLIDOOR

Maar, waar haal je dat poeder?

OUWEVOS

Die Nürenbergers¹³ zitten er gewoonlijk overal op de markt mee. Het wordt gebruikt om vlekken uit kleren te verwijderen. Men kan voor een mark een redelijke hoeveelheid krijgen want die kerels kennen de echte kwaliteit van het poeder niet. Zorg dat uw knecht zich zo snel mogelijk naar de markt rept.

POLIDOR
Henrich!

HENRICH
Herre!

POLIDOR
Spring hen på torvet, og kjøp noe arabisk pulver for en mark.

HENRICH
Hos hvem skal jeg kjøpe det?

OLDFUX
De fleste Nürenbergere pleier ha det blant annen kram.

Henrich går bort.

POLIDOR
Ach himmel! Hvem skulle tenke at det pulver hadde sådan dyd?

OLDFUX
Allting synes å være ringe, når man først får det å vite.

POLIDOR
Er der ellers noe annet å ta i akt?

OLDFUX.
Nei, ellers intet. Den seddel hvorpå de arabiske ord står skrevet, må monsieur bevare som en skatt, ti der uti består den hele hemmelighet.

POLIDOR
Men, når skal man komme det arabiske pulver uti pannen?

OLDFUX
Tiden gir intet til saken, når det kun skjer mens det koker. Se der kommer tjeneren tilbake. Jeg visste nok at de har det alle vegne.

HENRICH
Her er 8 skilling tilbake herre! Jeg fikk mitt hele tørkle fylt for 8 skilling.

POLIDOOR
Hendrik!

HENDRIK
Meneer!

POLIDOOR
Rep je naar de markt en koop voor een mark wat Arabisch poeder.

HENDRIK
Bij wie moet ik dat kopen?

OUWEVOS
De meeste Nürenbergers hebben het gewoonlijk tussen andere rommel liggen.

Hendrik vertrekt.

POLIDOOR
Lieve hemel! Wie kon nu vermoeden dat dat poeder zo waardevol zou zijn?

OUWEVOS
Alles lijkt van weinig belang wanneer men er voor het eerst kennis mee maakt.

POLIDOOR
Moet ik anders nog op iets letten?

OUWEVOS
Nee, anders niks. Het blad waarop de Arabische woorden geschreven staan moet u als een schat bewaren, want daaruit bestaat het hele geheim.

POLIDOOR
Maar wanneer moet het Arabisch poeder in de pan gedaan worden?

OUWEVOS
Het tijdstip maakt niks uit; het moet alleen tijdens het koken gebeuren. Kijk, daar komt uw knecht al terug. Ik wist immers dat ze het overal hebben.

HENDRIK
Hier heeft u 8 schelling terug heer! M'n hele halsdoek vol kreeg ik voor 8 schelling.

OLDFUX

Gak nu inn, og kom en god håndfull uti pannen.

De går inn.

Henrich heeft het Arabisch poeder gekocht.

OUWEVOS

Ga nu naar binnen en doe een goed handvol in de pan.

Ze gaan naar binnen.

SCEN. 9

OLDFUX.

alene.

Det går skjønt. Jeg skal la ham ennu operere et par ganger, at han kan dess mer bestyrkes. Ti det slår aldri feil at han jo får henved 10 riksdaler av de to håndfull pulver han kommer i pannen. Når jeg så får pengene, reiser jeg og min kamerat Andreas av byen, og lar den gode herre sørge for hvor han kan få mer arabisk pulver; ha ha ha! Det blir artig nok, når han siden har bud efter det, som aldri har vært til i verden, og når han får å høre at aldri noen vet av det arabiske pulver å si. Jeg skiller denne mann ved 4000 riksdaler, og dog gjør ham en tjeneste som han bør takke mig for; ti han lærer så meget av denne historie at han forlater sitt galskap, overlater til andre det håndverk å gjøre gull. Min kamerat Andreas har ellers fortjent den fjerdedel av pengene, ti han har viselig og trolig forrettet sitt verk; jeg har kjent ham for mange år, og vet at han ingen uten mig eftergiver noe uti hurtighet, ti jeg hadde ellers ikke betrodd ham dertil. Men der kommer herren tilbake.

SCENE 9

OUWEVOS

alleen

Het loopt van een leien dakje. Ik laat hem het nu nog een paar keer proberen zodat hij zekerder van zijn stuk wordt. Want er bestaat geen twijfel over dat hij wel bijna 10 rijksdalers krijgt voor de twee handsvollen poeder die hij in de pan doet. Als ik dan het geld krijg, verlaten ik en mijn kompaan Andreas de stad, en laat die goeie heer maar uitvissen waar hij meer Arabisch poeder kan krijgen; ha ha ha! Dat zal wel leuk worden wanneer hij daarna iets wat nooit bestaan heeft laat halen en te horen krijgt dat er niemand iets over dat Arabisch poeder weet. Ik maak die man 4000 rijksdalers afhandig, maar leer hem toch een les waar hij me dankbaar moet voor zijn¹⁴, want hij zal uit deze historie wel zoveel leren dat hij met z'n waanzin ophoudt en het maken van goud aan anderen overlaat. M'n kompaan Andreas heeft zijn kwart van het geld verdiend want hij heeft z'n job leep en zelfverzekerd uitgevoerd. Ik ken hem al vele jaren en weet dat hij qua bekwaamheid door niemand behalve door mezelf overtroffen wordt – anders had ik hem immers niet in vertrouwen genomen. Maar daar komt meneertje terug.

SCEN. 10

Oldfux. Polidor.

POLIDOR

omfavnende og kyssende Oldfux.

Ach min Herre! Himmelen selv har ført eder hit for å belønne mig for mit lange arbeide og mange års svette, som jeg lenge fruktesløs har anvendt. Kunsten er probat. I har fortjent redelig de 4000 riksdaler, ja dobbelt så meget.

OLDFUX

Jeg vil ikke have en skilling mer enn hva vår akkord er.

POLIDOR

Ach! Nu skal jeg stoppe munnen til på dem som idelig har beledt mig, og triumfere over mine uvenner, og dem, der har vendt mig ryggen, såsom de har fryktet at jeg skulle geråde uti armod, og derfor glemt alle de velgjerninger jeg har bevist dem uti min velstand.

OLDFUX

Ja min Herre! Verdens måte er ikke anderledes.

POLIDOR

Men nu kan jeg forakte dem igjen.

OLDFUX

Nei det skal min Herre ikke gjøre; ti det fornemste som min store mester Albufagomar-fagius rekkommenderer sine disipler, er ydmykhet. Min herre ser hvordan mitt vesen er. Jeg kan føre mig opp som en første, om jeg ville, men det er imot vår grunnsetning; hvilket er årsak at man ikke vil tro at vi forstår den edle kunst, efterdi vi stiller oss an som fattige folk.

POLIDOR

Jeg skal også efterleve hans formaninger, hvorom han kan forsikre Albufagomar-Fagius, til hvilken jeg ber å formelde min ydmykste respekt, når I skriver ham til.

SCEN. 10

Ouwevos, Polidoor

POLIDOOR

omarmt en zoent Oudevos.

Ach, mijnheer! De hemel zelf heeft u hierheen gebracht om me te belonen voor m'n jarenlange arbeid en m'n jarenlang gezweet, die nooit resultaat hebben opgeleverd. Het experiment is geslaagd. U heeft de 4000 riksdalers eerlijk verdiend, ja wel dubbel dat bedrag.

OUWEVOS

Ik wil geen schelling meer dan wat we overeengekomen zijn.

POLIDOOR

Ach! Nu zal ik de mond snoeren van zij die me onophoudelijk uitgelachen hebben, en triomferen over m'n vijanden en hen die me de rug toegekeerd hebben omdat ze bang waren dat ik in armoede zou vervallen en daarom alle goede daden vergeten hebben die ik ze als rijke man bewezen heb.

OUWEVOS

Ja Meneer! Zo zit de wereld nu eenmaal in elkaar.

POLIDOOR

Maar nu kan ik ze weer minachten.

OUWEVOS

Nee, dat mag u niet doen, want het belangrijkste dat mijn grote leermeester Albufagomar-Fagius zijn volgelingen aanprijst is ootmoed. U ziet hoe ik de wereld tegemoet treedt. Ik kan me kleden als een vorst als ik dat zou willen, maar dat is tegen ons beginsel en dat is de reden waarom men weigert te geloven dat we de edele kunst beheersen: we gedragen ons als arme mensen.

POLIDOOR

Ik zal ook zijn vermaningen naleven, dat kan u Albufagomar-Fagius verzekeren. En wilt u hem mijn diepste respect overbrengen als u hem schrijft.

OLDFUX

Det skal ikke mankere.

POLIDOR

Se her min Herre! Der er mitt signet, hvilket når i flyr til jøden Benjamin, får I straks pengene.

OLDFUX

Forsøk nok for sikkerhet en operasjon.

POLIDOR

Ja vil monsieur bli her så lenge, imidlertid skal min kone holde ham med selskap.

SCEN. 11

Oldfux. Leonora. Pernille.

LEONORA

Ach min Herre! Gidd jeg kunne hitte på så kraftige ord som jeg ønsket for å tilkjennegi min taknemmelighet med.

OLDFUX

Min kjære frue, hennes herre er en dydig mann, for den årsak skyld har jeg åpenbart ham min kunst.

Pernille kysser ham på hånden.

OLDFUX

Det er alt for ydmykt mademoiselle! Min hånd er også noe skitten.

PERNILLE

Ach nei, det er en kostbar hånd, som er verdt å kysse mer enn en gang.

LEONORA

Vil min herre ikke forsmå den ring, og bære den for min skyld?

OLDFUX

Nei min kjære Frue! Jeg tar aldeles ingen gaver av henne.

LEONORA

Ach jo min herre! Jeg vil ta det opp som et

OUWEVOS

Dat zal zeker gebeuren.

POLIDOR

Kijk Meneer! Dit is m'n zegel. Daarmee krijgt u wanneer u de Jood Benjamin opzoekt dadelijk uw geld.

OUWEVOS

Herhaal het experiment voor alle zekerheid nog een keer.

POLIDOR

Ja, als Meneer hier zolang wil blijven. Onder-tussen zal m'n vrouw hem gezelschap houden.

SCENE 11

Ouwevos. Leonora. Pernille.

LEONORA

Ach Meneer! Kon ik toch de intense woorden vinden om uitdrukking te geven aan mijn dankbaarheid.

OUWEVOS

Geachte vrouw, uw echtgenoot is een deugdzaam man. Daarom heb ik hem mijn kennis onthuld.

Pernille kust zijn hand.

OUWEVOS

Dit is al te onderdanig, jongedame! Bovendien is m'n hand nogal smerig.

PERNILLE

Ach nee, het is een waardevolle hand, die meer dan één kus verdient.

LEONORA

Wilt u deze ring aanvaarden en voor me dragen?

OUWEVOS

Nee, geachte Mevrouw! Ik neem van u helemaal geen geschenken aan.

LEONORA

Toch wel Meneer! Ik zal het als een teken van

vennskaps tegn av ham. Forsmå den ikke, jeg ber ydmykst.

PERNILLE

Ach min Herre! Gjør dog fruén den fornøyelse.

OLDFUX

For ikke å gjøre Fruén imot, vil jeg ta imot den.

PERNILLE

Ach min Herre! Gid jeg hadde også noe godt å forære ham. Vil han ikke forsmå denne skuepenge, som jeg har arvet efter mine foreldre?

²OLDFUX

Det var synd å berøve henne sin arvedel.

PERNILLE

Ach min herre! Jeg slipper ham ikke, førenn han tar imot den.

OLDFUX

Jeg vil da forvare den for hennes skyld, og skikke henne en av gull igjen. Men der kommer herren tilbake.

POLIDOR

Ach ach! Min glede er så stor at jeg neppe kan skikke mig deri. Kunsten er probat. Jeg fikk likeså meget gull ved den siste operasjon. Ach jeg ber at min Herre vil besøke mig hver dag, så lenge han er her i staden.

OLDFUX

Det skal ikke mankere. Jeg blir kanskje noen måneder her på steden.

POLIDOR

Vil han ikke gjøre mig den ære å spise med mig til middag?

OLDFUX

Nei, jeg får ikke leilighet, men jeg vil nok ha den ære å spise med ham til aften; nu har jeg noen små forretninger.

uw vriendschap interpreteren.

PERNILLE

Ach Meneer! Doet u Mevrouw toch dat genoegén.

OUWEVOS

Om Mevrouw ter wille te zijn, zal ik hem aannemen.

PERNILLE

Ach Mijnheer! Ik wou dat ik ook iets goeds had om u te schenken. Wilt u deze herinneringsmunt aanvaarden, die ik van m'n ouders geërfd heb?

OUWEVOS

Het zou zonde zijn u van uw erfdeel te beroven.

PERNILLE

Ach Meneer! Ik dring aan tot u hem aanneemt.

OUWEVOS

Ik zal hem dan voor u bewaren en u er een van goud zenden. Maar daar is Meneer terug.

POLIDOR

Ach ach! Mijn vreugde is zo groot dat ik me er nauwelijks in vinden kan. Het experiment is geslaagd. Ik kreeg evenveel goud als bij de laatste proef. Ach, ik smeeek Meneer om me elke dag te bezoeken zolang hij hier blijft.

OUWEVOS

Dat zal gebeuren. Ik blijf misschien nog enkele maanden hier¹⁵.

POLIDOR

Wilt u me niet het genoegén doen met mij het middagmaal¹⁶ te gebruiken?

OUWEVOS

Nee, nu kan ik niet, maar het zou me een eer zijn vanavond met u te eten; nu heb ik nog enkele zaakjes af te handelen.

POLIDOR

Jeg vil da ikke opholde ham; pengene får han hos jøden, så snart han viser ham signetet.

OLDFUX

Jeg tviler ikke derpå. Adjø så længe.

POLIDOR

Adjø, jeg rekommenderer mig med mitt hele hus.

SCEN. 12

Polidor. Leonora. Pernille. Henrich.

POLIDOR

Nu Madame! Hva sier I nu? Har jeg nu ødelagt jer hus ved mitt dårlige arbeide?

LEONORA

Ach min hjerte! Regn mig ikke min ubetenksomhet til onde.

PERNILLE

Jeg ber også ydmykest at Herren vil forlade mig, at jeg så dristig mang en gang har spottet dermed.

POLIDOR

Jeg forlader jer det barn lille av mitt ganske hjerte; vil I kun lære derav en annen gang ikke å raisonnere om saker som overgår jer forstand. Se Henrich! Hvor kommer du fra?

HENRICH

Ach Herre! er det sant?

POLIDOR

Hva er sant?

HENRICH

At Herren kan gjøre gull.

POLIDOR

Ja Henrich, det er ganske riktig, men hvor har du fått det å vite?

POLIDOOR

Dan zal ik u niet langer ophouden; het geld krijgt u bij de Jood zodra u hem het zegel toont.

OUWEVOS

Daar twijfel ik niet aan. Tot straks.

POLIDOR

Tot ziens; het is me een hele eer afscheid van u te kunnen nemen.

SCENE 12

Polidoor. Leonora. Pernille. Hendrik.

POLIDOOR

Nu Mevrouw! Wat zeg je nu? Heb ik nu je huis geruïneerd met m'n geknoei?

LEONORA

Ach, m'n beste! Verwijt me m'n onbedachtzaamheid niet.

PERNILLE

Ook ik vraag Meneer ootmoedig om mij te willen vergeven dat ik daar zo vaak onbesuisd de spot mee gedreven heb.

POLIDOOR

Ik vergeef het jullie van ganser harte, m'n besten; zolang jullie er maar uit leren om een andere keer niet over zaken te reasoneren die jullie verstand te boven gaan. Wel! Hendrik! Waar kom jij vandaan?

HENDRIK

Ach, Meneer? Is het waar?

POLIDOOR

Is wat waar?

HENDRIK

Dat u goud kan maken.

POLIDOOR

Ja, Hendrik, dat is helemaal waar, maar waar ben je dat te weten gekomen?

HENRICH

Ach det er alt over den hele by; jeg hørte det først av vintapperen her nest ved, han rekommenderte sig sytten ganger uti min gode affeksjon og bevågenhet, skjenket et stort glass Carnali Sek for mig, og ville ikke ha en skilling derfor, da den sultne hund dog aldri tilforen har villet gi mig et glass brennevin uten at jeg la pengene først på bordet.

POLIDOR

Se engang hvordan verden er; så snart det går en vel, så søker alle ens vennskap. Men jeg kan ikke begripe hvordan sådant kan sporges så hastig.

HENRICH

Jøden må ha sagt det først til en, og, når en får en ting først å vite, er det straks over den hele by. Alle mennesker som så mig på gaten, hilste mig, som jeg kunne ha vært en Paltzgreve, og Christoffer Smørblomster, som aldri har villet se på mig tilforen, bukket sig så dypt, at han nær hadde falt i rennestenen; men jeg gikk min tro likeså staut ham forbi, som han har gått mig forbi tilforen.

POLIDOR

Der banker visst, Henrich! Gak til døren.

HENRICH

Det er Monsieur Leander, som vil have den ære å oppvarte Herren.

POLIDOR

Vel vel! Er det mulig? Den mann har foraktet mig i sitt hjerte tilforen.

LEONORA

Si, Henrich, at vi gir ikke slike folk audiens.

POLIDOR

Ach nei Madame! La oss skikke oss i vår medgang. Han må vel komme in.

SCEN. 13

Leander. Personene av forrige scene.

HENDRIK

Ach, de hele stad weet het. Ik hoorde het voor 't eerst bij de wijntapper hiernaast; hij groette me wel zeventien keer, schonk een groot glas witte wijn¹⁷ voor me in, en wou daar helemaal niets voor, en voordien heeft de hongerige hond mij nog nooit een glas brandewijn willen geven voor ik het geld eerst op tafel lei.

POLIDOOR

Zo is de wereld nu eenmaal; zodra het je voor de wind gaat, wil iedereen je vriend worden. Maar ik kan niet begrijpen hoe dat zo snel zo algemeen bekend is geraakt.

HENDRIK

De Jood moet het eerst tegen iemand gezegd hebben, en wanneer iemand iets te weten komt, weet de hele buurt het dadelijk. Iedereen die me op straat zag, begroette me, net alsof ik een paltzgraaf¹⁸ was, en Kristof Boterbloemen, die me voordien nooit een blik waardig gunde, boog zich zo diep dat hij bijna in de goot viel; maar ik liep hem verdorie net zo hooghartig voorbij als hij dat vroeger met mij deed.

POLIDOOR

Er wordt daar op de deur geklopt, Hendrik. Maak eens open.

HENDRIK

Het is de heer Leander, die graag zijn opwachting wil maken

POLIDOOR

Wel, wel! Hoe is het mogelijk. Die man heeft mij vroeger altijd met overtuiging geminacht.

LEONORA

Zeg hem, Hendrik, dat we dergelijke mensen geen audiëntie verlenen.

POLIDOOR

Ach nee, Mevrouw! Laten we ons in onze voorspoed schikken.

SCENE 13

Leander. De personen uit de vorige scène

LEANDER

Ach min aller kjæreste Herr Polidor! Det er mig en usigelig glede å se ham ved god helbred; jeg kan ikke beskrive hvilken inderlig hjertens lengsel jeg har hatt efter å se ham.

POLIDOR

Jeg har ikke kunnet merke det; ti jeg har atskillige ganger villet besøke ham, men han har nektet sig hjemme, og, når jeg har sett ham på gaten, har han aldri villet hilse mig.

LEANDER

Ach min aller kjæreste Herr Polidor! Han gjør mig sin aller ringeste tjener urett; ti jeg krever himmelen til vitne, at der er intet menneske til på jorden, som jeg har så stor estime for.

POLIDOR

Monsieur! Han sparer med sine komplimenter --

HENRICH

Nei Herre! Jeg tror nok at Herr Leander er hans venn, ti, så snart han fikk vite den lykke Herren var vederfart, ble han så forandret, at han er ferdig å briste av kjærlighet til ham.

LEANDER

Jeg sverger ved alt det som hellig er, at jeg alltid er den samme som jeg har vært, og at den lykke, som min gunstige Herre er vederfart, aldeles ikke er årsak til min hitkomst. Jeg har alltid preferert Herren for alle de mennesker jeg har kjent, og akter mig for den største lykke å være en av hans ringeste klienter.

POLIDOR

Det kan nok være Monsieur! Nu må jeg gå fra dem, jeg har noe å bestille.
Går inn.

LEANDER

kysser Henrich.

Ach min hjerte Monsieur von Henrich! Jeg ber at I vil være min venn og velynder; vil I da?

LEANDER

Ach, m'n allerbeste Meneer Polidoor! Het doet me onnoemelijk veel plezier u in goede gezondheid te zien. Ik kan niet onder woorden brengen hoezeer ik ernaar gesnakt heb u te zien.

POLIDOOOR

Dat is me nooit opgevallen; ik heb u verscheidene keren willen bezoeken, maar nooit bleek u thuis te zijn en wanneer ik u op straat zag, keek u altijd de andere kant op.

LEANDER

Ach m'n allerbeste Meneer Polidoor! U doet mij, uw allernederigste dienaar, onrecht aan, want ik roep de hemel erbij als getuige: er is geen mens op de hele wereld voor wie ik zoveel respect heb.

POLIDOOOR

Mijnheer! Spaart u me uw complimenten --

HENDRIK

Nee, Meneer! Ik geloof wel dat de Heer Leander uw vriend is want, zodra hij te horen kreeg welk geluk u ten deel gevallen was, onderging hij zo'n verandering dat hij nu een enorme genegenheid voor u koestert.

LEANDER

Ik zweer bij alles wat me heilig is dat ik nog altijd ben wie ik altijd geweest ben, en dat het geluk dat u ten deel gevallen is, zeker niet de reden voor m'n bezoek is. Ik heb u altijd geprefereerd boven alle mensen die ik gekend heb, en beschouw het als m'n grootste geluk u enigszins van dienst te kunnen zijn.

POLIDOOOR

Laat dat nu maar volstaan, Meneer! Ik moet u nu verlaten; ik heb nog wat te regelen.
Gaat naar binnen.

LEANDER

kust Hendrik

Ach, m'n beste Meneer Hendrik! Ik smEEK u m'n vriend en weldoener te zijn. Wilt u dat?

HENRICH

Ach hvorfor skulle jeg ikke det? Serviteur très humble.

Kysser hinannen igjen. Tre andre skrammererte herrer kommer inn og omfavner Henrich, og går inn til Polidor med Leander. Leanders frue kommer inn og kysser Leonoras forkle.

LEONORA

Ei min kjære frue! Hvor kommer den store ydmykhet fra?

FRUEN

Ach nådige Frue! Kan noen være for ydmyk mot en Dame av hennes kvaliteter? Hun er jo som et lys for alle her i staden.

LEONORA

Da har hun aldeles ikke hatt de tanker om mig tilforen.

FRUEN

Jeg tør ikke sverge i nådige Frues presens; men, hvis jeg turde sverge, ville jeg ved min høyeste ed bevise at - - -

Tre andre fruer kommer inn og kysser også på hennes forkle.

LEONORA

I gode fruer! La oss gå in i en annen stue. Jeg ser hele verden vil her inn. Vi kan derfor ikke lenger bli her i forstuen.

Henrich og Pernille blir alene, de 3 kavelerer kommer inn og gjør dype komplimenter for Polidor, som er innenfor, så at den ene faller på hodet, kysser Henrich, og rekommenderer sig før de går. Fruene gjør likeså, og kysser Pernille på hånden.

PERNILLE

Går ikke det skjønt til, Henrich? Alle disse 3 fruer kysset mig på hånden.

HENRICH

Da fikk du enda mer høytid enn jeg, ti herrene

HENDRIK

Ach, waarom niet? Serviteur très humble¹⁹.

Ze kussen mekaar opnieuw. Drie andere, heel deftig uitgedoste, heren omarmen Hendrik, en gaan samen met Leander naar binnen. Leanders vrouw komt op en kust Leonora's voorschoot.

LEONORA

Wel, mijn beste mevrouw! Waar komt die grote ootmoed vandaan?

DE DAME

Ach, genadige Mevrouw! Kan iemand te ootmoedig zijn tegenover een dame met uw kwaliteiten? U bent als een licht voor allen hier in de stad.

LEONORA

Vroeger heb u nooit zo over mij gedacht.

DE VROUW

Ik durf niet te zweren in uw genadige aanwezigheid; maar stel dat ik dat zou durven, dan zou ik met m'n duurste eed bewijzen dat - -

Er komen nog drie dames binnen en ook zij kussen Leonora's voorschoot.

LEONORA

Beste dames! Laten we naar een andere kamer gaan. Ik zie dat de hele wereld op bezoek wil komen. Daarom kunnen we niet langer hier in de hal blijven.

Hendrik en Pernille blijven alleen achter; de drie galante heren gaan naar binnen en maken diepe buigingen voor Polidoor, die zich binnen bevindt. Eén ervan valt op z'n hoofd, kust Hendrik en neemt beleefd afscheid voor ze vertrekken. De dames doen dat ook, en kussen Pernilles hand.

PERNILLE

Prachtig toch, Hendrik? Deze drie dames kusten allemaal m'n hand.

HENDRIK

Dan maakten ze van jou nog meer werk dan

kysset mig kun på munnen.

PERNILLE

Man kan i denne historie tilstrekkelig speile sig på verden.

HENRICH

Ja hvem skulle ha tenkt at slik en gemen kisselinke som du er, skulle få håndkys av fornemme frueter?

PERNILLE

Ja det må du vel si; og at sådan grovbrøds-munn som din er, skulle bli kysset av slike fornemme herrer? Men der stanser en hop vogner, vi får nok flere oppvarninger.

To Herrer med to frueter kommer inn, og begjærer den nåde å få Herren i tale.

HENRICH

I godt folk! Jeg vet ikke om Herren og Fruen gir audiens. Dog blir kun stående til de kommer ut.

Henrich rangerer dem ved den ene side, midlertid kommer tvende sortklede karer inn.

HENRICH

Hva er I for folk?

POET

Vi er poeter.

HENRICH

Godt, I kommer rett beleilig. En kat døde for mig i går, som jeg vil ha gjort noen smukke vers over.

POET

Monsieur har å befale over våre ringe venas.

HENRICH

sakte

Gid I får en ulykke I liderlige hunder!

høyt

Hva er ellers jer begjæring?

van mij want de heren hebben me alleen op de mond gekust. (nota: ironisch?)

PERNILLE

Deze zaak geeft goed weer hoe het er in de wereld aan toe gaat.

HENDRIK

Ja, wie zou gedacht hebben dat zo'n gewoon vrouwmens²⁰ als jij door voorname dames op de hand gekust zou worden?

PERNILLE

Ja, dat mag je wel zeggen; en dat zo'n grove smikkel als de jouwe door zo'n voorname heren gekust zou worden? Maar daar stoppen nog een hoop wagens; er komen er nog meer hun opwachting maken.

Twee heren en hun dames komen binnen en vragen onderdanig om Mijnheer te mogen spreken.

HENDRIK

Beste mensen! Ik weet niet of Meneer en Mevrouw audiëntie verlenen. Maar blijft u hier tot ze naar buiten komen.

Hendrik plaatst ze aan de ene kant; ondertussen komen twee in het zwart geklede mannen binnen.

HENDRIK

Wie bent u?

DICHTER

We zijn dichters.

HENDRIK

Goed, jullie komen precies op het juiste moment. Ik zou graag een paar mooie verzen hebben over m'n kat, die gisteren stierf.

DICHTER

U kunt over onze beperkte dichterlijke talenten beschikken.

HENDRIK

stil

Voor mijn part kunnen jullie een ongeluk krijgen, jullie losbandige honden!

hardop

Waarmee kan ik u nog van dienst zijn?

POET

Vi har noen ringe vers å offerere, Herren og Fruen til berømmelse.

HENRICH

Godt, blir stående ved den andre side, til herskapet kommer ut. Vil I hunder ta jere hatter av? Vet I ikke hva hus I er uti?

De tar hattene av og stirrer på jorden.

HENRICH

spaserer frem og tilbake

Hør karer! Hvor mange vers kan I gjøre om dagen?

POET

bukkende sig

Det er likesom geisten er.

HENRICH

Kan I sette mig et rim på det ord Henrich Larsen?

POET

Det er noe vanskelig.

HENRICH

Ach, da må I være noen slyngler av poeter. Hør, kan I også gjøre vers på solut stil?

POET

Nei monsieur, det er mot naturen.

HENRICH

Hva? Er det mot naturen? Vil I gjøre mig til en giek? I skaphalser!

POET

Det være langt fra.

HENRICH

Hvor mange pesser gjør det på et vers? Jeg har glemte det pedanteri igjen.

POET

Det er likesom versene er til.

DICHTER

We hebben een paar lovende gedichten die we Mijnheer en Mevrouw willen aanbieden.

HENDRIK

In orde, gaat u aan de andere kant staan tot de heer en mevrouw des huizes naar buiten komen. En wilt u nota bene uw hoed afnemen? Weet u dan niet in wat voor een huis u zich bevindt?

Ze nemen hun hoeden af en staren naar de grond.

HENDRIK

loopt heen en weer

Luister es! Hoeveel gedichten kun je per dag schrijven?

DICHTER

maakt een buiging

Dat hangt van de inspiratie af.

HENDRIK

Kunt u iets op "Hendrik Larsen" laten rijmen?

DICHTER

Dat is nogal moeilijk.

HENDRIK

Ach, dan moeten jullie toch maar een paar knoeiers zijn. En, kunnen jullie ook gedichten in proza schrijven?

DICHTER

Nee meneer, dat gaat tegen de natuur in.

HENDRIK

Wat? Gaat dat tegen de natuur in? Willen jullie mij belachelijk maken? Schurftige honden!

DICHTER

Dat is absoluut niet onze bedoeling.

HENDRIK

Hoeveel versvoeten gaan er in een vers? Ik ben die schoolvosserij alweer vergeten.

DICHTER

Dat hangt van de verzen af.

HENRICH

Hva snakk! Er ikke alle vers like lange? Men hvor kommer det at I aldri har gjort vers herskapet til ære tilforen, da de dog har fortjent samme berømmelse alltid som nu?

POET

Fordi vi har ikke hatt den lykke å kjenne deres dyder førenn nu.

HENRICH

I må heller si, I har ikke villet kjenne deres dyder, førenn I fikk høre deres velstand. Om jeg kan formå noe hos Herren, da skal vi min tro late henge en poet hver dag, inntil den hele nasjon blir utryddet. Men der kommer Herren og Fruen, nu kan I høre hva de selv sier.

Polidor og Leonora kommer inn uti deres stads.

POLIDOR

Henrich! Spring straks og hent mig noe av samme pulver for en daler, så har du ikke fornøden å løpe så titt.

HENRICH

Det skal skje Herre!
Henrich går ut

POLIDOR

Hva er eders forlangende I godt folk? Vil I tale med mig?

De trer frem, gjør dype komplimenter, og sir, de ene kommer for å gjøre deres underdanige oppvartning, og for å høre om Herren har noe å befale. Fruene gjør likeledes med Leonora, og kysser på hennes forkle. Poetene trer siden frem og offererer deres papir.

POLIDOR

Hva er det for papir?

POET

Det er noen ringe vers, Herren og Fruen til berømmelse.

HENDRIK

Praatjes! Zijn niet alle verzen even lang? Maar hoe komt het dat jullie voordien nooit lovende gedichten over de heer en de vrouw des huizes geschreven hebben? Ze verdienden toen toch al dezelfde lovende woorden?

DICHTER

Omdat we toen jammer genoeg niet van hun deugden afwisten.

HENDRIK

Zeg liever dat jullie hun deugden niet wensten te kennen toen ze nog niet rijk waren. Indien ik iets in de melk te brokken heb bij Meneer, dan zullen we verdorie iedere dag een dichter laten ophangen totdat het hele land er vrij van is. Maar daar zijn Mijnheer en Mevrouw, nu kunnen jullie horen wat ze zelf zeggen.

Polidoor en Leonora komen pieksfijn uitgedost naar buiten.

POLIDOR

Hendrik! Haal me dadelijk nog wat poeder voor een daalder, dat hoef je niet zo vaak te gaan.

HENDRIK

Zal gebeuren, Meneer!
Hendrik loopt naar buiten

POLIDOR

Wat verlangt u van mij, beste mensen? Wenst u me te spreken?

De drie komen naar voren, maken diepe buigingen, een van hen maakt onderdanig zijn opwachting en vraagt of Mijnheer iets wenst. De dames doen hetzelfde met Leonora en kussen haar voorschoot. De dichters komen daarna naar voren en bieden hun vellen papier aan.

POLIDOR

Wat zijn dat voor vellen?

DICHTER

Het zijn een paar onbelangrijke lovende gedichten over Mijnheer en Mevrouw.

Polidor en Leonora nemen de lofbetuigingen in ontvangst.

POLIDOR

Hør I godt folk alle sammen! Da verden gikk mig imot, og man tenkte at jeg ved lang forgyeves arbeide hadde satt mig ganske til side, fant I aldeles ingen dyder hos mig, men foraktet mitt hus, og talte med hån om min person. Men nu at mitt arbeide er falt vel ut, og mitt hus velsignes med rikdom, ser I nu alle det med øyne, som I tilforen ikke kunne see med briller; om jeg nu var den største tåpe, holdt I mig for en Salomon; om jeg var den hesligste mann, kalte I mig en Absalon; om jeg inklinerte til intet uten ondskap, holdt I mig for den dydigste. Således er verden nuomstunder, den estimerer ingen uten den som er lykkelig. O! Så snart lykken faller, faller og kjærlighet og estime. Bild eder aldri inn at min enfoldighet er så stor at jeg jo kan merke eders falskhet; ti----

HENRICH

kommer tilbake

Ach Herre, hva er dog dette! Tilforen kunne jeg få så meget arabisk pulver som jeg kunne bære for 8 skilling, men nu kan jeg ikke få et korn, om jeg ville gi en tønne gull derfor.

POLIDOR

Hva er det du sier?

POLIDOR

Beste mensen, luister nu eens. Toen het mij niet meezat in de wereld en men dacht dat ik me door mijn lang vergeefs gezwoeg buitenspel had gezet, was er niemand die m'n deugden zag. Iedereen verachtte m'n huis, en sprak met minachting over m'n persoon. Maar nu ik resultaten heb geboekt en m'n huis met welstand gezegend is, zien jullie nu allemaal zonder bril wat je daarvoor zelfs niet met een bril zien kon. Zelfs als ik nu de grootste domkop was beschouwden jullie me toch nog als een Salomon²¹. Was ik een uiterst lelijke man, dan noemden jullie me hoe dan ook een Absalon²². Deed ik niets zonder bijbedoelingen zelfs dan beschouwden jullie me als een uiterst deugdzaam mens. Zo is de wereld nu eenmaal; hij heeft alleen maar achting voor wie rijk is. En! Zodra het succes verdwijnt, verdwijnen ook de warme vriendschap en de achting. Beeld je nooit in dat m'n onnozelheid zo groot is dat ik jullie huichelarij niet doorzie want ----

HENDRIK

komt weer op

Ach, Meneer, wat is dat toch voor iets! Voordien kon ik zoveel Arabisch poeder voor acht schelling krijgen dat ik het nauwelijks kon dragen, maar nu is er geen korreltje meer te krijgen, ook al zou ik er een ton goud voor willen geven.

POLIDOR

Wat zeg je me daar?

HENRICH

Hvor jeg har vært på torv og i apotek, ler de av mig, og sier at jeg går på limpinnen.

POLIDOR

Ach Himmel! Hva er dog dette?

HENRICH

Jeg frykter, Herre, at vi er bedratt; ti alle folk sier at der er aldri sådant arabisk pulver til. Men hillement! Hva vil denne mann?

Verten i Fasanen kommer innløpende, kledd som en kokk.

HENRICH

Er I gal, mann? Tør I løpe sådan inn i en fornemme herres stue?

VERTEN

Ach ach! Hadde jeg ikke arvet det beger, hadde jeg aldri villet fortrydt derpå så meget.

POLIDOR

Jeg ser at det er kokken, som bor her like over. Se til at du kan få ham hjem, at han kan komme i rolighet igjen; ti den stakkars man er kommet i raserie.

KOKKEN

Ach hadde ikke mine kjære foreldres navn stått derpå!

POLIDOR

Det gjør mig dog hjertelig ondt; ti det er en skikkelig mann, og den beste kokk i byen.

KOKKEN

Skjeen gikk også fanden i vold, og, når jeg ser til, er vel annet gått med.

HENRICH

Hør Mester Christoffer! Har I lenge vært gal?

sakte

Hadde jeg et ris å true ham med, så ble han nok god.

HENDRIK

Overal waar ik kwam, op de markt en in de apotheek, lachten ze me uit en zeiden dat ik me had laten beduvelen.

POLIDOR

Lieve hemel! Wat betekent dat toch?

HENDRIK

Ik vrees, Meneer, dat we bedrogen zijn, want iedereen zegt dat Arabisch poeder niet bestaat. Maar lieve deugd! Wat wil die man?

De waard van "De Fazant" komt in kokskleren aangelopen.

HENDRIK

Ben je gek, man? Hoe durf je zo bij een voornamen heer naar binnen te lopen?

DE WAARD

Ach, ach! Had ik die beker niet geërfd, dan zou ik er nooit zoveel berouw over hebben.

POLIDOR

Het is de kok die hier recht tegenover woont. Zorg ervoor dat je hem weer thuis krijgt zodat hij weer rustig wordt. De arme man is krankzinnig geworden.

DE KOK

Ach, stond de naam van m'n geliefde ouders er maar niet op!

POLIDOR

Dit gaat mij echt aan het hart want hij is een fatsoenlijk mens en de beste kok van de stad.

DE KOK

De lepel is verduveld ook de piste in, en bij nader toezien zijn er ook andere dingen verdwenen.

HENDRIK

Mijnheer Christoffer? Bent u al lang krankzinnig?

stil

Als ik hem met een roe kon bedreigen, kwam hij wel weer bij z'n verstand.

KOKKEN

Man kan nok bli gal av sådant.

POLIDOR

Hva skader jer? Mester Christoffer!

KOKKEN

En fremmed person som ga sig ut for en gullmaker, er løpt fra mitt hus og har tatt et sølvbeger og en sølvskje med sig. Jeg trodde ham vel, eftersom jeg hørte at han gikk uti Herr Polidoors hus. Han hadde hos sig nylig før han reiste en enøyet djevel uti lange sorte kler.

HENRICH

Hadde han ikke også en polsk hue på?

KOKKEN

Jo, og et sort plaster på øyet.

HENRICH

A - - - vi er om en hals! Det var just den der solte mig det arabiske pulver.

POLIDOR

Ach ach! Jeg er skilt ved mine 4000 riksdaler.

De fremmede så vel som poetene setter deres hatter på og spaserer dristig over gulvet.

JØDEN

kommer inn

Ist di Goldmacher nicht hier. Ich ham en juvel gab, da han Pengene von mir fikk.

POLIDOR

Det er mig kjær I er også bedratt; ti I brakte mig ham hit.

JØDEN

War das ein Bedrieger? Au au au, min kostbare juvel!

POLIDOR

Jeg har ikke annet for mine 4000 riksdaler enn et lite stykke papir, hvorpå står noen arabiske ord, som jeg skulle lese når operasjonen skjedde.

DE KOK

Van zoiets kan je gek worden.

POLIDOOOR

Wat is er met u aan de hand? Meneer Christoffer!

DE KOK

Een vreemdeling die zich uitgaf voor een goudmaker is weggevlucht uit m'n huis en heeft een zilveren beker en een zilveren lepel meegenomen. Ik vertrouwde hem omdat ik gehoord had dat hij het huis van Meneer Polidoor frequenteerde. Net voor hij ertussenuit kneep was hij in het gezelschap van een eenogige kerel in zwarte kleren.

HENDRIK

Had die ook geen Poolse muts op?

DE KOK

Ja, en een zwarte pleister op z'n oog.

HENDRIK

A - - - we zijn eraan! Dat was de kerel die mij het Arabisch poeder verkocht.

POLIDOOOR

Ach, ach! Ik ben 4000 rijksdalers kwijt.

De bezoekers en de dichters zetten hun hoeden op en wandelen ongenueerd rond.

DE JOOD

komt op

Is de goudmaker hier niet? Ik gaf hem een juweel toen hij het geld van me kreeg.

POLIDOOOR

Het doet me plezier dat je ook bedrogen bent want jij bracht hem hier.

DE JOOD

Was dat een bedrieger? Au au au, m'n kostbaar juweel!

POLIDOOOR

Alles wat ik nog voor m'n 4000 rijksdalers heb is dit stukje papier met enkele Arabische woorden erop die ik moest lezen tijdens het experiment.

EN AF DE FREMMEDE

La mig se. Jeg forstår noe arabisk. Ei, det er aldri arabisk, ei heller blir. Hva pokker er det? Når jeg leser det siste ord bakfra, står der narr. La nu se det første! Her står min tro: alle gullmakere er bedragerer og du en narr, ha ha ha!

De går alle ut leende, poetene gjør bakvendte komplimenter, så at de vender rumpen til Polidor.

LEONORA

Ach, jeg forærte ham min beste ring ovenikjøpet.

PERNILLE

Ach, jeg fortryder ikke så meget på den skuepenge jeg gav ham, som at jeg kysset på den Rakkerknekts skitten hånd.

POLIDOR

La oss gå inn; vi vil reise på landet og bo på det lite gods vi ennu har tilbake. Jeg vil aldri befatte mig mer med gullmakeri, men overlate det til min største fiende. Det har bragt mig fast til armod, og mange andre brave folk med. Gid godt folk engang av dette og desslike eksmpler ville lære å ta sig vare.

De går alle ut. Jøden og kokken hylende.

EEN VAN DE BEZOEKERS

Laat eens zien. Ik ken wat Arabisch. Hé, dat is geen Arabisch en zal het ook nooit worden. Wat is dit verdorie? Wanneer ik het laatste woord achterstevoren lees krijg ik "nar". Laat me nu eens naar het eerste kijken! Hier staat verdorie: "alle goudmakers zijn bedriegers en jij een nar", ha ha ha!

Iedereen gaat lachend naar buiten, de dichters maken buigingen met hun achterste naar Polidoor.

LEONORA

Ach, en ik gaf hem op de koop toe m'n mooiste ring.

PERNILLE

Ach, het spijt me niet zoveel dat ik hem die herinneringsmunt gegeven heb, maar wel dat ik de schurk zijn smerige hand kuste.

POLIDOOR

Kom, we gaan naar binnen. We trekken naar het platteland om op het kleine landgoed dat ik nog bezit te wonen. Nooit zal ik me nog met goudmakerij bezighouden, maar het overlaten aan m'n grootste vijand. Het heeft me snel tot armoede gebracht, en mij niet alleen. Moge goede mensen uit dit en soortgelijke voorvallen leren om voorzichtig te zijn.

De verlaten allemaal de scène, de Jood en de kok al huilend.

Noten

¹ soort met bont gevoerde muts

² Johan Hübner (1668-1731) was een Duits leraar en pedagoog. Zijn Kurze Fragen aus der politischen Historie waren destijds erg populair.

³ "Daalder" is een vernederlandste vorm van "daler", dat oorspronkelijk een verkorting van "Joachimstaler" was: een zilveren munt die in het begin van de zestiende eeuw in het Joachimstal in Tsjechië geslagen werd. Later werd de naam aan allerlei grotere zilveren munten gegeven, die daarbij allerhande namen als "rijksdaler", "speciedaler" e. d. kregen.

⁴ zoals vaak in oude werken krijgt de Jood geen al te positieve rol toebedeeld. Daarom werd in latere bewerkingen dit personage vaak gewoon als Benjamin (de naam die Holberg hem ook geeft) aangeduid. Benjamin spreekt in Holbergs origineel een mengelmoes van Duits en Noors-Deens.

⁵ "smous" is een scheldnaam voor een Jood.

- ⁶ purgeren = een laxerend middel gebruiken. Het is niet duidelijk of Hendrik de woorden "experimenteren" en "purgieren" wel echt begrijpt.
- ⁷ Het is natuurlijk "et hjerte". Daarom lijkt "min hjerte" eigenaardig. "Hjerte" is hier echter een adjectief waarna "mann" weggelaten is.
- ⁸ een zwavelstokje is een stokje waarvan de uiteinden in zwavel gedoopt zijn; het diende vroeger om er iets mee aan te steken en werd vaak door arme mensen verkocht (zie Andersens bekende sprookje "Het meisje met de zwavelstokjes")
- ⁹ Hij zou haar graag een pak op haar billen geven.
- ¹⁰ De islamitische kalender kent deze maand niet; Ouvevos heeft de naam uit z'n duim gezogen.
- ¹¹ "Hegira" is het begin van de mohammedaanse tijdrekening (het jaar 622 na Christus) en verwijst naar de vlucht van Mohammed uit Mekka.
- ¹² Alcántara is inderdaad een Spaans stadje in de regio Extremadura, dichtbij de grens met Portugal.
- ¹³ naam voor bepaalde (klein)handelaars
- ¹⁴ Dergelijke argumenten haalden bedriegers en oplichters in die tijd vaak aan; zie bijvoorbeeld wat Moll Flanders zegt nadat ze een jong meisje een halsketting afhandig gemaakt heeft: "The last Affair left no great Concern upon me, for as I did the poor Child no harm, I only said to myself, I had given the Parents a just Reproof for their Negligence in leaving the poor little Lamb to come home by it self, and it would teach them to take more Care of it another time."
- ¹⁵ Normaal is de uitdrukking "på stedet" ("et sted") maar "på steden" komt in oudere teksten nog voor.
- ¹⁶ "Middag" verwijst in modern Noors normaal niet naar de maaltijd die men rond twaalf uur gebruikt, maar hier is dat wel het geval (zie de erop volgende repliek)
- ¹⁷ Verdraaiing van "Canari sekt", een zoete witte wijn uit de Canarische Eilanden.
- ¹⁸ Een paltsgraaf was een hoge Duitse hofbeambte.
- ¹⁹ Uw zeer nederige dienaar
- ²⁰ Een "kisselinke" is eigenlijk een "lichtzinnige vrouw", maar wordt ook gewoon gebruikt als een denigrerend woord voor een vrouw.
- ²¹ Een verwijzing naar de bijbelse koning Salomon, die als een toonbeeld van wijsheid gold (cf. salomonsoordeel)
- ²² Absalon was de zoon van de bijbelse koning David. Hij was beroemd om zijn schoonheid.

Erasmus Montanus (1722)

Inleiding

Erasmus Montanus (1731) is een satire op academische leeghoofdigheid. Rasmus Berg komt weer thuis nadat hij afgestudeerd is aan de universiteit van Kopenhagen. Als belangrijkste activiteit van de universitair geschoolde ziet hij het "disputeren". Met behulp van logische kromredeneringen meent hij de meest absurde dingen te kunnen bewijzen. Daarmee creëert hij onrust bij zijn dorpsgenoten en jaagt hij zijn toekomstige schoonvader tegen zich in het harnas. Met een lepe truc wordt hij echter uiteindelijk in de val gelokt en verplicht alles wat hij beweerd heeft te verwerpen – en daardoor ook belangrijke wetenschappelijke ontdekkingen af te zweren.

Een opmerking in verband met de hiernavolgende tekst:

Het persoonlijk voornaamwoord "I" (accusatief/datief "Eder"; genitief "Eders") is een verouderde beleefdheidsvorm die gebruikt werd om één persoon (modern Noors De, Dem, Deres) of verschillende personen (modern Noors dere, deres) aan te spreken. Als niet-onderwerp werd ook "jer" gebruikt.

Fragmenten

Hovedpersonene i komedien.

Montanus.

Jeppes far, hans far.

Nille, hans mor.

Jacob, hans bror.

Lisbed, hans **festemøy**.

Jeronimus, hennes far.

Magdelone, hennes mor.

Per **Degn**.

Jesper **Ridefogd**.

verloofde

diaken

baljum

We krijgen een voorsmaakje van Rasmus Berg (die zich nu met de verlatiniseerde vorm Erasmus Montanus laat aanspreken) via zijn broer Jacob:

Jeppes far. Nille. Per. Jacob.

JEPPE

Hva vil du Jacob?

JACOB

Far, vet **I** nytt? Rasmus Berg er kommet hjem.

jullie

JEPPE

Hillemenn er det mulig? hvorledes ser han ut?

lieve hemel

JACOB

Ach han ser meget lærd ut. Rasmus Nielsen, som kjører for ham, sverger på, at han gjorde ikke annet den hele vei, enn disputere på gresk og **elamitisk** med sig selv, og det undertiden med sådan iver, at han slo Rasmus Nielsen 3 til 4 ganger bak i nakken med knyttet neve, og ropte derhos alltid: **probe Majoren**, *probe Majoren*. Jeg kan tenke han har hatt en disput med en major før han reiste. Undertiden satt han stille og stirret på månen og stjernene, og det med sådan grundig **mine**, at han falt 3 ganger av vognen og hadde nær brutt halsen i to av lutter lærdom, så at Rasmus Nielsen lo derav, og sa ved sig selv, Rasmus Berg er vel en klok mann på himmelen, men en narr på jorden. (Akt I, scene 6)

Elamitisch is een taal die vroeger in het zuiden van het huidige Iran gesproken werd; Jacob gebruikt het woord op goed vallen uit

Jacobs versie van "proba majorem", een uitdrukking uit disputatione-oefeningen: "bewijs de hoofdstelling"

gelaatsuitdrukking

Onze eerste kennismaking met Erasmus Montanus bevestigt al onze bange vermoedens:

MONTANUS

Jeg har kun vært en dag fra Kjøbenhavn, og **lenges** allerede. Hvis jeg ikke hadde mine gode bøker med mig, kunne jeg ikke leve på landet.

Studia secundas res ornant, adversis

solatium præbent. Jeg synes likesom mig

fattes¹ noe, **efterdi**² jeg har ikke disputert i tre dager. Jeg vet ikke om her er noen lærde folk

her i byen, hvis her er noen, skal jeg nok sette dem i arbeid, **ti** jeg kan ikke leve uten jeg må disputere. Mine stakkers foreldre kan jeg ikke

meget tale med; ti de er enfoldige folk, og vet neppe annet enn deres barnelærdom, så at jeg kan ikke ha mye trøst av deres **omgængelse**.

Degnen og skolemesteren skal ha studert, men jeg vet ikke hvor vidt det strekker sig; dog skal jeg forsøke hva de **duer** til.

(Akt II, scene 1)

heb heimwee

Studies zorgen voor vreugde als het meezit en voor troost als het tegenzit

¹ ontbreekt; ² aangezien

want

gezelschap

de diaken

deugen

Zijn broer mag hem trouwens niet meer met "broer" aanspreken:

MONTANUS

Jeg sier det ikke av **hoffærdighet** Jacob! men det går **profecto** ikke an.

hovaardigheid

inderdaad

JACOB

Hva skal jeg da kalle bror?

MONTANUS

Du skal kalle mig Monsieur Montanus; ti så heter jeg i Kjøbenhavn.

JACOB

Kunne jeg kun **komme** det **ihu**. Var det ikke Monsieur Dromedarius.

onthouden

MONTANUS

Kan du ikke høre? Jeg sier jo Monsieur Montanus.

JACOB

Monsør Montanus, Monsør Montanus.

MONTANUS

Ja det er rett; ti Montanus på latin er det samme som Berg på dansk.

JACOB

Kan jeg da ikke også hete Monsør Jacob Montanus.

MONTANUS
 Når du har gått så lenge i skole som jeg, og **utstått** dine *Examina*, så kan du også gi dig et latinsk navn. Men, så lenge som du er en **bondedreng**, må du la dig nøye med å hete **slett og rett** Jacob Berg.
 (Akt II, scene 2)

afgelegd

boerenjongen
 gewoonweg

Een eerste demonstratie van zijn "logisch denkvermogen" reserveert Erasmus Berg voor zijn ouders:

MONTANUS
 vil en si, at dette bord er en **lysestake**, så vil jeg forsvare det; vil en si, at kjøtt eller brød er **strå**¹, vil jeg **og**² forsvare det, det har jeg gjort mang en ærlig gang. Hør far, vil I tro det, at den som drikker vel, er lykksalig?

kandelaar

¹ stro; ² ook

JEPPE
 Jeg tror snarere, at han er ulykksalig; ti man kan drikke både forstand og penger bort.

MONTANUS
 Jeg vil bevise, at han er lykksalig. *Quicumque bene bibit, bene dormit.* Nei det er sant I forstår ikke latin, jeg må si det på dansk: Den som drikker vel, sover **gjerne** vel, er det ikke sant?

gewoonlijk

JEPPE
 Det er sant nok, når jeg har en halv **rus**, sover jeg som en hest.

roes

MONTANUS
 Den som sover vel **synder** ikke, er det også ikke sant?

zondigt

JEPPE
 Ja det er sant nok, så lenge man sover, synder man ikke.

MONTANUS
 Den som synder ikke, er lykksalig.

JEPPE
 Det er og sant.

MONTANUS
Ergo, den som drikker vel, er lykksalig. min lille mor, jeg vil gjøre dig til en sten.

NILLE
 Ja **snakk**¹, det er mer enn **konstig**².

¹ nonsens; ² raar

MONTANUS
Nu skal I få det å høre. En sten kan ikke flyve.

NILLE
Nei det er **visst nok**¹, **unntagen**² man kaster den.

MONTANUS
I kan ikke flyve.

NILLE
Det er og sant.

MONTANUS
Ergo, er min lille mor en sten?
(*Nille gråter.*)

MONTANUS
Hvorfor gråter min lille mor?

NILLE
Ach jeg er så bange, at jeg blir til sten, mine ben begynner alt å bli kolde.

MONTANUS
Gi dig tilfreds min lille mor, jeg skal straks gjøre dig til menneske igjen. En sten kan ikke tenke eller tale.

NILLE
Det er sant. Jeg vet ikke om hun kan tenke, men tale kan hun ikke.

MONTANUS
Min lille mor kan tale.

NILLE
Ja **gudskjelov**¹, som en stakkers **bondekone**² kan jeg tale.

MONTANUS
Godt. *Ergo* er min lille mor ingen sten.

NILLE
Ach det gjorde godt, nu **kommer jeg mig** igjen. Det vil **min tro** sterke Hoder til å studere. Jeg vet ikke **hvor** deres hjerne kan holde det ut.
(Akt II, scene 3)

¹ ongetwijfeld waar; ² behalve [wanneer]

bedaar

¹ godzijdank; ² boerenvrouw

voel ik me beter
voorwaar
hoe

Jeppe zelf geeft in ieder geval wel nog blijk van enig "gezond boerenverstand":

NILLE
Ach **hjertens mann**¹, **mon**² det skulle være for **silde**, å late Jacob også studere? tenk engang, om han kune bli sådan lærd kar, som hans bror, hvilken glede ville det være for deres gamle foreldre.

¹ man van m'n hart; ² ik vraag me af laat

JEPPE
Nei kone! det er nok med den ene, vi må jo ha en hjemme, som kan **gå** oss **til hån**, og gjøre vårt arbeide.

helpen

NILLE
Ach ved sådant arbeide kan ikke fortjenes mer enn **av hån** i **munnen**. Rasmus Berg, som har studert, kan ved sin hjerne utrette mere vår hus til nytte i en time, enn **den andre** i et år.

het levensnoodzakelijke

d.w.z. Jacob

JEPPE
Det må ikke hjelpe, vår **aker**¹ må **dyrkes**², og vår **avling** fortsættes, vi kan aldeles ikke **unnvære** Jacob .
(Akt II, scene 4)

¹ akker; ² bewerkt worden
oogsten
missen

Het relaas van Jacob, die Erasmus vergezeld op zijn wandeling naar diens toekomstige schoonvader, illustreert eens te meer de wereldvreemdheid van de academicus:

Jacob. Jeppe. Nille.

JACOB
Ha, ha ha ha ha ha. Min Bror må vel være en meget lærd mann, men også en stor **tosse**.

dwaas

NILLE
Din vanartige skjelm! kaller du din bror en tosse?

jij; gemene

JACOB
Jeg vet ikke hva jeg skal kalle sådant, min lille mor; **det regner så det heller ned**, og han lar mig gå med **kappen** på armen efter sig.

het regent dat het giet
regenjas

JEPPE
Kunne du da ikke ha vært så artig å ha sagt, **Månsør** det regner, vil ikke Månsør ta kappen på.

Jeppes versie van "monsieur"

JACOB
Mig synes det var meget underlig far, at jeg skulle si til den person, som foreldre **har**

kostet så mange penger på, å lære visdom og **artighet**, når det faller sådan regn på ham, at han blir våt inntil skjorten: Det regner Monsør, vil han ikke ta kappen på. Han hadde jo ikke **fornøden**¹ min **varsel**², regnen kunne jo nok **vare**¹ ham **derom**².

JEPPE

Gikk du da og bar kappen den hele vei på armen?

JACOB

Nei **mare**¹ gjorde jeg ikke, jeg **svøpte**² mig smukt i kappen, og derfor er mine klær ganske tørre. Det forstod jeg bedre, **enskjønt** jeg ikke har **satt** så mange penger **til** på å lære visdom. Jeg begrep straks det, enskjønt jeg kjenner ikke en latinsk **bokstav**.

JEPPE

Din bror har gått i tanker, som **grunnlærde** folk gjerne pleier.

JACOB

Ha ha, **drolen splitte** sådan lærdom.

JEPPE

Ti stille din slyngel, eller du skal få skam på din mund. Hva vil det si om din bror går **således** i tanker **iblant**, når han i mange andre ting kan la se sin visdom, og frukten av sine studeringer.

JACOB.

Frukten av sine studeringer? Jeg skal fortelle videre, hvor det **gikk til** på vår reise, da vi kom til Jeronimuses port, gikk han **like** til den side **som**¹ **porthunden**³ stod, som hadde **kalfatret** hans lærde ben, hvis jeg ikke hadde trekket ham til den annen side; ti porthunder **ser** ingen personer **an**, de skjærer alle folk over en kam, som de ikke kjenner, og biter **i fleng** hvilke ben de får fatt på, enten de er latinske eller greske. Da vi kom inn i gården, går Månsør Rasmus Berg inn i stallen i tanker, og ropte: Hey, er Jeronimus hjemme; men kyrne vendte alle **rumpen** til ham, og ingen ville svare et ord. Jeg **er vis på**, om noen av dem hadde kunnet tale, de ville ha sagt: hvilken **forbannet** tosse må denne kar ikke være.

zoveel geld aan besteed hebben
welgemanierdheid

¹ nodig; ² waarschuwing
¹ waarschuwen; ² daarover

¹ verdorie; ² hulde

ofschoon
verspild

letter

hooggeleerde

een vloek: +/- "naar de duivel met"

aldus
soms

ging
direct
¹ waar; ² de waakhond
"versierd", "opgeknapt" (*ironisch*)

achten
in het wilde weg

hun staart (→ *hun achterste*)
ben er zeker van

verdomde

Ironisch genoeg zijn het niet Montanus' absurde kromredeneringen die de dorpelingen choqueren, maar de wtenschappelijke feiten waar hij nu en dan mee op de proppen komt:

JESPER

Hør min kjære Monsieur Montanus Berg! jeg har hørt at lærde Folk skal have så underlige meninger. Er det sant, at man **holder for** i Kjøbenhavn, at jorden er rund? her på berget vil ingen tro det; ti **hvor**¹ kan det være, **efterdi**² jorden synes jo ganske flat.

voor waar aanneemt

¹ hoe; ² aangezien

MONTANUS

Det kommer derav, at jorden er så stor, at man ikke kan merke dens rundhet.

JESPER

Ja det er sant, jorden er stor, det er fast den halve del av **verden**. Men hør Monsieur! hvor mange stjerner **ville det vel** til å gjøre en måne?

universum

zouden er nodig zijn

MONTANUS

En måne! Månen er mot en stjerne likesom **Pebbling Sjøen**¹ mot hele **Sjælland**².

1 een vijver in Kopenhagen; 2 het grootste eiland van Denemarken met o.a. de steden Kopenhagen en Roskilde

JESPER

Ha ha ha ha, de lærde Folk er aldri rigtige i hodet. Jeg har min tro hørt dem, der sier, at jorden **løper**, og solen står stille. Monsieur tror vel ikke det også?

beweegt

MONTANUS

Ingen fornuftig mann tviler mer derom.

JESPER

Ha ha ha, skulle jorden løpe, måtte vi jo falle **iblant**¹ og **slå halsen i stykker**².

¹ van tijd tot tijd; ² zijn nek breken

MONTANUS

Kan ikke et skip løpe med jer uten at I **slår halsen i tu**?

breekt

JESPER

Men I sier jo at jorden løper omkring, skulle nu skipet vende sig om, falt da folkene ikke **uti** sjøen?

in

MONTANUS

Nei, jeg skal forklare jer det tydeligere, hvis I

vil ha tålmodighet.

[...]

JESPER

men hvorav kommer det at månen varmer ikke så vel som solen, da den dog er **likeså** stor?

even

MONTANUS

Det kommer derav, at månen er intet lys, men av samme mørke materie som jorden, **der** låner sitt lys og **skinn**² av solen.

die
schijnseel

JESPER

Ha ha ha ha ha ha; la oss tale om noe annet, det er noe **forstyrret tøv**¹, man **kan bli katolsk i hodet derav**².

(Akt III, scene 2)

¹krankzinnige rommel; ²dit was geen compliment in het protestantse Denemarken

Tijdens hun onderlinge confrontatie proberen Per de diaken en Erasmus Montanus elkaar te overtroeven en noch de ene noch de andere komt er bijzonder snugger uit:

Jeppe. Montanus. Jesper. Per Degn. Nille.

JEPPE

Velkommen Per! hvor godt folk er, kommer godt Folk efter. Der ser I min sønn, som er nylig kommet hjem.

PER

Velkommen her Monsieur Rasmus Berg.

MONTANUS

I Kjøbenhavn er jeg vant til å hete Montanus; jeg ber I vil kalle mig **likeledes**.

ook zo

PER

Ja **sommend**¹, **det kan komme mig på ett ut**². Hvorledes **står** ellers **til**³ i Kjøbenhavn, **deponerte** der mange i år?

¹werkelijk; ²dat maakt voor mij geen verschil; ³gaat het promoveerden

MONTANUS

Som det pleier.

PER

Ble noen **rejisert** i år?

afgewezen (→ waren er die niet slaagden?)

MONTANUS

To à tre **conditionaliteter**.

voorwaardelijken

PER

Hvem er **Imprimatur** i år?

"mag gedrukt worden": de toelating die verleend werd om boeken e.d. openbaar te maken – Per bedoelt

MONTANUS
Hva vil det si?

PER
Jeg mener hvem er *Imprimatur* til vers og bøker, som går i trykken?

MONTANUS
Skal det være latin?

PER
Ja i min tid var det godt latin.

MONTANUS
Var det da godt Latin, så må det ennu være likeledes. Men det har aldri vært latin i den mening, **som I vil ha det.**

PER
Jo **min tro** er det godt latin.

MONTANUS
Skal det da være **et Nomen** eller **et Verbum**?

PER
Det er et *Nomen*.

JESPER
Det er rett Per, **svar kun brav for jer.**

MONTANUS
Cujus declinationis er da *Imprimatur*?

PER
Alle de ord, som nevnes kan, **henføres**¹ til 8 ting, som er ***Nomen, Pronomen, Verbum, Principium, Conjugatio, Declinatio, Interjectio.***²

JESPER
Jo jo, hør kun til Per, når han vil **ryste sine ermer**¹. Det er rett, **klem kun på ham**².

MONTANUS
Han svarer intet til det jeg spør ham, hva har *Imprimatur* i *Genitivo*?

"*sensor*": de president van de filosofische faculteit

die u eraan toekent

inderdaad

een zelfstandig naamwoord of een werkwoord

"*laat je niet doen*"

tot welke verbuiging behoort

¹ kunnen herleid worden; ² Per komt maar met zeven woordklassen op de proppen en het lijstje klopt ook niet: "*principium*" betekent "begin" of "oorsprong" (Per bedoelt waarschijnlijk zoiets als "*participium*": "deelwoord"); "*conjugatio*" betekent "vervoeging", "*declinatio*" is "verbuiging", "*interjectio*" "tussenwerpsel";

schudden

¹ mouwen (→ *nil tonen wat hij in zijn mars heeft*)

² ga zo door

PER
Nominativus **Ala**, Genitivus Alæ, Dativus Alo,
Vocativus Alo, Ablativus Ala.

JESPER
Jo, jo, Monsieur Montanus, vi har **sommend**
også folk her på berget.

PER
Det skulle jeg også mene; der deponerte min
tro andre kar i min tid, enn **nu om stunder**;
det var karer, som lot sig **rake** to ganger om
uken, og kunne alle skandere alle slags vers.

MONTANUS
Det er **en mektig sak**, sådant kan man nu
gjøre uti **annen lectie**. Nu om stunder
deponerer karer fra Kjøbenhavns Skole, som
kan gjøre hebraiske og **chaldaiske** vers.

PER
Så må de ikke kunne meget latin da?

MONTANUS
Latin! om I kom i skolen nu, kunne I ikke
komme høyere end i **sinke-Lectien**.

JESPER
Si ikke det Montanus, degnen er min tro en
studert man, det har jeg hørt både
herredsfogden¹ og **amtsforvalteren**² si.

MONTANUS
Måskje³ de forstår likeså litt latin, som han.

JESPER
Jeg hører dog, han **svarer bra for sig**.

MONTANUS
Han svarer jo ikke til det jeg spør ham om. **E**
qva schola demissus es, mi Domine¹?

PER
Adjectivum & Substantivum, genere,
numero & Caseo conveniunt.²

JESPER
Han måler ham min tro **skjeppen full**³; **rett**⁴
Per, vi skal min tro drikke en **pel** brennevin
sammen.

"ala" = vluengel; Per "vergeet" de accusatief en de datief
is niet "alo" maar "alae"

inderdaad

heden ten dage
scheren

*Montanus gebruikt deze woorden ironisch.
het tweede studiejaar van de "latinscole"*

*het Chaldees is de Aramese taal zoals die in de bijbel
gebruikt wordt*

de laagste klas

¹ kantonrechter; ² belastingontvanger (*dit waren
ambten waarvoor helemaal geen academische vorming
vereist was*)

misschien

trekt zich goed uit de slag

¹ *Waar hebt u gestudeerd, mijnheer?*

² *Het adjectief en het substantief komen in geslacht,
getal en naamval overeen [Per rammelt hier een regel
uit een grammatica voor beginners af – hij heeft
Montanus' vraag blijkbaar helemaal niet begrepen];*

³ hij geeft hem de volle laag; ⁴ in orde
*een oude Deense en Noorse inhouds-maat: ongeveer ¼
liter.*

MONTANUS

Dersom Hr. fogd visste, hva **han** svarte, skulle han **le sin mave i tu**. Jeg spør ham, fra hvilken skole han har deponert, han svarer noe annet **hen i tåket**.

d.w.z. Per
zich te pletter lachen
zonder betekenis

PER

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.

Het gaat ook jou aan als de muur van je buurman in brand staat

Per Degn og Erasmus (met Jesper in de achtergrond)

JESPER

Jo, jo, nu vil **hun**¹ min tro **rett gå an**², svarer I nu dertil.

¹ *d.w.z. de discussie*; ² tot de kern doordringen

MONTANUS

Jeg kan ikke svare dertil, det er lutter **pølsesnakk**. La oss tale dansk sammen, som de andre kan forstå, så skal man straks få høre, hvilken kar det er.

nonsens, onzin

(Nille gråter.)

JESPER

Hvorfor gråter I bestemor?

NILLE

Jeg har så ondt derav, at min sønn skal gi sig tapt i latinen.

JESPER

Ach bestemor! det er jo ingen under. Per er jo også meget eldre, enn han, det er jo ingen under. La dem nu tale dansk da, som vi alle forstår.

<p style="text-align: center;">PER</p> <p>Ja nok, jeg er parat til hvilken av delene han vil. Vi vil gi hinannen noen spørsmål; for eksempel, hvem var det, som skrek så høyt, at man kunne høre ham over den hele verden?</p>	<p>elkaar</p>
<p style="text-align: center;">MONTANUS</p> <p>Jeg vet ingen, som skriker sterkere, enn esler og landsbydegne.</p>	<p>plattelandsdiakens</p>
<p style="text-align: center;">PER</p> <p>Snakk! kan man høre dem over hele verden? Det var et asen¹ i Noas Ark²; ti³ hele verden var i arken.</p>	<p>onzin ¹ ezel; ² de ark van Noach; ³ want</p>
<p style="text-align: center;">JESPER</p> <p>Ha, ha, ha, det er min tro sant, ha ha ha, der sitter et forslagen hode på den Per Degn.</p>	<p>slim</p>
<p style="text-align: center;">PER</p> <p>Hvem slo den 4de del av verden ihjel?</p>	<p>dood</p>
<p style="text-align: center;">MONTANUS</p> <p>Ei jeg svarer ikke til slike grove spørsmål.</p>	
<p style="text-align: center;">PER</p> <p>Det var Cain, som slo sin bror Abel ihjel.</p>	
<p style="text-align: center;">MONTANUS</p> <p>Bevis, at der var ikke mer enn fire mennesker da til.</p>	<p>bestonden</p>
<p style="text-align: center;">PER</p> <p>Bevis I, at der var flere.</p>	
<p style="text-align: center;">MONTANUS</p> <p>Det gjøres ikke fornøden¹; ti affirmanti incumbit probatio², forstår I det?</p>	<p>¹ noodzakelijk; ² de bewijslast ligt bij wie met een bewering komt</p>
<p style="text-align: center;">PER</p> <p>Ja visst. Omnia conando docilis solertia vincit, forstår I det?</p>	<p><i>door alles te proberen overwint de leergierige bekwaamheid</i></p>
<p style="text-align: center;">MONTANUS</p> <p>Jeg er ikke klokere, som står her og disputerer med en sinke. I vil disputere, og kan hverken latin eller dansk, langt mindre vet, hva logica er. La høre engang, quid est Logica?</p>	<p>Ik ben zelf niet al te slim sukkel en weet nog veel minder</p>

PER

Post molestam senectutam, post molestam senectutam nos habebat humus.

MONTANUS

Vil din slyngel **fikser**¹ mig, (**får ham i håret**², de **slåss**³, *Degnen* **echapperer**⁴, og *røper, sinke,* *sinke.*)

(Akt III, scene 3)

Na een onaangename oude dag zal de aarde ons bergen (uit het bekende studentenlied "Gaudeamus igitur", maar Per citeert niet correct)

¹ voor de gek houden; ² grijpt hem bij de haren; ³ gaan met elkaar op de vuist; ⁴ ontsnapt

Erasmus' ideeën over de ronde vorm van de aarde vallen niet goed bij zijn toekomstige schoonvader. Jeronimus is niet van plan zijn dochter met hem te laten trouwen zolang Erasmus zijn ketterse opvatting niet afzweert, maar die houdt voet bij stuk. Erg wetenschappelijk kan je zijn motivering om bij zijn mening te blijven echter niet noemen:

Jeg kan ikke **føye** jer deri, så lenge som jeg har min fulle fornuft. Jeg kan jo ikke gi jorden annen skikkelse, enn den av naturen har. Jeg vil si og gjøre for jer skyld, alt hva mig mulig er, men jeg kan **ingenlunde**¹ føye jer **her uti**²; ti skulle mine ordens brødre få å vite, at jeg hadde **statuert** sådant, ville jeg av dem holdes for en narr, og bli foraket; **tilmed**¹ **står** vi lærde folk aldri **fra**² våre meninger, men forsvarer hva vi engang har sagt til den **ysterste** dråpe av vår **blekhorn**.

(Akt III, scene 6)

toegeven

¹ in geen geval; ² in dit geval

beweerd

¹ bovendien

² doen ... afstand van

laatste

inkpot

Een luitenant weet Erasmus echter met een list in de val te lokken:

LØYTNANT

Men jeg har hørt si at Monsieur kan bevise, at det er barnenes plikt, å slå deres foreldre. Det synes mig å være urimelig.

MONTANUS

Har jeg sagt det, er jeg **og** mann for å forsvare det.

LØYTNANT

Jeg tør vedde med **ham** om en dukat, at **han** er ikke kapabel dertil.

MONTANUS

Jeg **våger**¹ en dukat **der imot**².

LØYTNANT

Topp, det er sagt, la oss nu høre.

MONTANUS

Den man elsker mest, slår man mest. Man bør

ook

moet als een tweede persoon enkelvoud geïnterpreteerd worden: "ik wil met je wedden..")

¹ waag; ² daar tegen

akkoord

ingen elske mer enn sine foreldre, *ergo* bør man ingen slå mer. **End uti**¹ en annen **Sylogismo**². Hva jeg har **oppebåret**³, bør jeg **efter evne**⁴ erstatte. Jeg har i min barndom oppebåret **hugg** av mine foreldre, *ergo* bør jeg gi dem hugg igjen.

LØYTNANT

Nok nok. Jeg har tapt. I skal min tro ha jer dukat.

MONTANUS

Ei, **det er ikke løytnantens alvor**, jeg vil **profecto** ingen penger ha.

LØYTNANT

Han skal **parole**¹ ta dem, jeg **sverger**² derpå

MONTANUS

Ja så vil jeg ta dem, **for ikke å gjøre Løytnanten mensvoren**.

LØYTNANT

Men må jeg og ikke forsøke, om jeg ikke kan gjøre ham til noe, *par exemple*, jeg vil gjøre **ham** til soldat.

MONTANUS

Ei det er ganske lett, alle studentene er **åndelige soldater**.

LØYTNANT

Nei jeg vil også vise, at **han** er en legemlig soldat. Han som har tatt penger på hånden, er **en vervet soldat**, I har sådant gjort, *Ergo* - - -

MONTANUS

Nego Minorem.

LØYTNANT

Et ego probo minorem, av de 2 riksdaler I fikk på hånden.

MONTANUS

Distinguendum est inter nummos.

LØYTNANT

Ingen distinksjon. I er soldat.

MONTANUS

Distinguendum est inter tō simpliciter et

¹ in; ² logische redenering die uit drie delen bestaat: twee premissen en de daaruit afgeleide conclusie

³ ontvangen; ⁴ naar vermogen; kletsen

dat meent u niet *werkelijk*

¹ op mijn eer ; ² zweer

om ervoor te zorgen dat de luitenant geen meined pleegt

"ham" moet hier als een tweede persoon enkelvoud geïnterpreteerd worden: de luitenant spreekt tegen Erasmus

soldaten van het intellect

zie opmerking hierboven

een beroepssoldaat

ik ga niet akkoord met de premisse

en ik hou vast aan de premisse

men moet onderscheid maken tussen gelden

men moet onderscheid maken tussen letterlijk en

relative accipere.

LØYTNANT

Ingen snakk, kontrakten er sluttet, og I har fått penger.

MONTANUS

Distinguendum est inter contractum verum et apparentem.

LØYTNANT

Kan I nekte at I jo har fått en dukat av mig?

MONTANUS

Distinguendum est inter rem et modum rei.

LØYTNANT

Kom følg mig straks kamerat, nu skal du få **mundering.**

MONTANUS

Der har I jere to riksdaler igjen. I har **derforuten** ingen vitner, at jeg har tatt penger.

Jesper. Niels Corporal. Montanus. Løytnanten

JESPER

Jeg kan vitne, at jeg så løytnanten gav ham penger på hånden.

NIELS

Jeg likeså.

MONTANUS

Men hvorfor tok jeg pengene, *distinguendum est inter* - - -

LØYTNANT

Ei vi vil ingen snakk høre: Niels bli du her, mens jeg henter mundering.

MONTANUS

Hei gevalt!

NIELS

Tier du ikke, **din hund**, så skal jeg støte dig bajonetten i **livet**. Er han ikke vervet Hr. Fogd?

voormardelijk

men moet onderscheid maken tussen een werkelijk en een schijncontract

men moet onderscheid maken tussen de zaak zelf en de manier waarop

uniform

bovendien

help!

jij hond
het lijf

JESPER
Jo, det er rigtig nok.

LØYTNANT
Kom! **fluks**¹ den sorte **kjole**² av, og en rød på
igjen.
(*Han gråter, mens man ifører ham munderingen.*)

LØYTNANT
Ei det **later ille** for en soldat å gråte, du er jo
langt bedre nu, enn **tilfom**¹. **Ekserser**² ham nu
bra Niels korporal! Det er en lærd kar, men
han er ennu **rå**¹ i **eksersisene**².
(*Niels korporal fører ham i en rød kjole, ekserserer
og pryglér ham.*)
(Akt V, scener 2-3)

¹ onmiddellijk; ² rokkostuum

aantrekt

staat slecht
¹ voordien; ² dril

¹ onervaren; ² drill
trekt hem ... aan
geeft hem ervan langs

De arme Erasmus Montanus zal uiteindelijk geen andere keuze hebben dan inbinden:

Løytnanten. Niels. Montanus.

LØYTNANT
Nu Niels kan han **fatte** eksersisene.

NIELS
Han skal nok lære, men det er en **doven** hund,
han må prygles hvert øyeblikk.

MONTANUS (*gråtende*)
Ach **gunstige** herre! Vær barmhjertig mot
mig, jeg er av en svak **helbred**, og kan ikke
utstå¹ sådan **medfart**².

LØYTNANT
Det faller noe hardt i **førstningen**, men når
din rygg brav blir banket og **barket**, vil det
siden ikke gjøre så ondt.

MONTANUS (*gråter*)
Ach **gid jeg aldri** hadde studert, så hadde jeg
ikke **gerådet** i denne ulykke.

LØYTNANTEN
Ei det er kun en begynnelse, når du har sittet
en halv snes ganger¹ på **trehesten**², eller stått
på **pålen**³ først, så **akter**⁴ du siden sådant for
bagatell.
(*Montanus gråter igjen.*)
(Akt V, scene 4)

snappen

lui

genadige
gezondheid
¹ doorstaan; ² behandeling

in het begin
ontschorst
daarna

dat ik toch nooit (*drukt een wens uit*)
beland

¹ een keer of tien; ² letterlijk: "bouten paard": een
soort strafwerktuig; ³ de staak; ⁴ beschouw

Jeronimus, Magdelone, Lisbed, Jeppe, Nille,

Løytnant, Montanus, Korporalen.

JERONIMUS
Er I ganske **viss derpå?**

zeker daarvan

JEPPE
Javisst: fogden berettet mig det **nyss**; Ach ach!
nu er min **vrede**¹ forvandlet til **medynk**².

daarnet
¹ toorn; ² medelijden

JERONIMUS
Kunne vi kun få ham i den rette tro igien, ville
jeg gjerne **kjøpe ham løs**.

hem vrijkopen

(Lisbed kommer inn.)

Ach jeg **elendige** menneske!

beklagenswaardig

JERONIMUS
Gjør mig **ingen alarm** min datter, du vinner
intet dermed.

maak geen kabaal

LISBED
Ach min kjære far, hvis I var så forlibt, som jeg
er, bad I mig ikke **tie**.

zwijgen

Erasmus Montanus: opvoering door Nationaltheatret Oslo. Premiere på Hovedscenen 30. august 2007.

JERONIMUS
Fy¹, fy **det er ikke smukt for en pike**² å **late sig merke**³ med sådant. Men der synes mig at han står. Hør Rasmus Berg! hvordan er det fatt?

¹ foei; ² het past een meisje niet
³ zich aan te stellen

MONTANUS
Ach min **hjerten Mons**. Jeronymus! Jeg er

Monsieur

blitt soldat.

JERONIMUS

Ja nu får I annet å bestille, enn gjøre mennesker til dyr, og degner til haner.

MONTANUS

Ach ach! jeg **begreder** min forrige dårlighet. Men alt for **silde**.

JERONIMUS

Hør min venn! vil I **late**¹ jer **forrige**² **galskap**, og ikke fylle landet opp med **tvistighet** og **disputaser**, skal jeg ikke spare hva som er i min **evne**¹, for å **løse** jer **ut**² igjen.

MONTANUS

Ach jeg har ikke **forskyldt** bedre, som har truet mine gamle foreldre med hug. Men vil I **forbarme** jer over mig, og arbeide på min befrielse, svær jeg jer til, at jeg herefter skal føre et annet **levnet**¹, **ta mig noen handtering** for², og aldri **forurolige**³ noen med disputer mer.

JERONIMUS

Bi da her så lenge, jeg vil hen og tale med løytnanten.

Løytnanten.

JERONIMUS

Ach min kjære Hr. Løytnant, I har alltid vært en venn av huset: den person, som er hvervet til soldat, er forlovet med min eneste datter, som bærer stor kjærlighet til ham: la ham komme løs igjen. Jeg vil gjerne **forære** løytnanten 100 riksdaler derfor. Jeg bekjenner, at jeg gledet mig selv derover i førstningen, at han således var blitt **refset**; ti hans **selsomme oppførsel**¹ hadde **oppirret**² mig, og alle godt folk her i byen mot ham. Men, da jeg så ham i den **positur**¹, og **tillike**² hørte ham **av hjertet begrede**³ sin forrige **dårlighet**⁴, og love bedring, var mitt hjerte ferdig å briste av medynk.

LØYTNANTEN

Hør min kjære Monsieur Jeronimus! Hva jeg har gjort, er kun for hans eget beste. Jeg vet at hane er forlovet med jer datter, og har derfor

betreuren
laat

¹ laten varen; ² vroegere
onzin
redetwisten
¹ vermogen; ² de vrijheid teruggeven

verdiend

zich ontfermen over

¹ leven; ² mij met een of ander vak bezig-
houden; ³ verontrusten

schenken

gestraft
¹ zonderling gedrag; ² sterk geïrriteerd

¹ benarde toestand; ² bovendien; ³ oprecht
betreuren; ⁴ dwaasheid

alene for å tjene jer hus, bragt ham **i den tilstand**¹, og **traktert**² ham med sådan hardhet, at han kunne **komme til sine synders bekjennelse**. Men jeg vil for Eders skyld selv gi penger til de fattige, eftersom jeg hører at han er blitt forandret, la ham kun komme hit.

Erasmus krigt er nog een zedenpreek bovenop:

Hør min venn! Jere foreldre har satt store penger på jer **i forhåpning**, at I skulle bli dem til ære og trøst i deres alderdom; men I reiser klok bort, og kommer ganske forvirret tilbake, **opprører**¹ den hele by, **forplanter**² selsomme meninger, og forsvarer dem med **hardnakkenhet**, skal det være frukt av studier, så burde man jo ønske, at det var aldri bøker til. Mig synes, det **fornemmeste** man burde lære i skolene, er alt hva som strider mot det, som I er **befengt med**, og at en lærd mann burde **fornemmelig** kjennes frem for andre der på, at han er mer **temperert**, modest og **føyelig**¹ **uti**² sin **tale**³ enn en ulærd. Ti den sunne filosofi lærer oss, at vi bør dempe og **stille**¹ **tvister**², å **stå fra**³ våre meninger, **så titt**⁴ vi overbevises **av den ringeste**⁵ **å være villfarende**⁶. Det første **bud**⁷ i filosofien er å kjenne sig selv, og jo mer en **forfremmes**⁸ **deruti**⁹, jo **slettere**¹⁰ tanker har han om sig selv, jo mer synes ham det **står tilbake** å lære. Men I gjør filosofi til **fektekonst**, og holder den for **Philosophus**, der ved subtile distinksjoner kan **forvende** sannhet, og **rede sig ut av alle meninger**, ved sådant gjør I jer forhatt av folk, og bringer lærdom i forakt, **såsom** man bilder sig inn, at sådanne underlige **lader** er studiens rette frukt. Det beste råd jeg kan gi jer, er, at I arbeider på å glemme og **rydde** av jer hode det som I har anvendt så mang en **nattevekt** på å lære, og at I tar jer noen handtering for, hvorved I kan bane jer vei til jer **forfremmelse**¹, eller om I **endelig**² vil bli ved studeringer, at I da **innretter dem** på en annen måte.

MONTANUS

Ach **gunstige** Herre! Jeg skal følge hans råd, og **beflitte mig på** å bli et annet menneske herefter.

LØYTNANTEN

Godt, så gir jeg eder da løs igjen, når I har

¹ d.w.z. een soldaat van hem gemaakt; ² vergast (ironisch);

zijn zonden opbiechten

in de hoop

¹ zet ... op stelten; ² verspreidt

hardnekkigheid

voornaamste

vol van

eerst en vooral

gematigd

¹ inschikkelig; ² in; ³ conversatie

¹ bedaren; ² conflicten; ³ afstand doen van

⁴ telkens wanneer; ⁵ door [zelfs] de

onbelangrijkste [persoon]; ⁶ het bij het

verkeerde eind hebben; ⁷ gebod; ⁸ vooruitgang

maakt; ⁹ daarin; ¹⁰ bescheidener

overblijft

schermkunst

filosoof

verwringen

zich overal uitpraten

aangezien

gedragingen

opruimen

nacht zonder slaap

¹ welslagen; ² uiteindelijk

het ... aanpakt

welwilende

mijn best doen om

giort de løfter både til eders egne, og eders svigerforeldre, og bedt dem om **forlatelse**.

MONTANUS

Jeg ber eder da **ydmygst** med gråtende tårer alle om forlatelse, og lover å føre et ganske annet levnet herefter, fordømmer mitt forrige **vesen**¹, **fra hvilket**² jeg er bragt ikke mer ved den tilstand jeg er **gerådet**¹ uti, **enn ved**² denne **brave**³ manns **grundige**⁴ tale og lærdom, for hvilken jeg derfor **nest** mine foreldre, skal alltid ha mest **estime** for.

JERONIMUS

Så **holder** I da ikke mer **for**, min kjære svigersønn, at jorden er rund; ti den **post** **ligger mig mest om hjertet**.

MONTANUS

Min **hjerne** svigerfar, jeg vil ikke disputere videre derom. Men jeg vil alene si dette, at alle lærde folk er **nu om stunder**¹ **av de tanker**², at jorden er rund.

JERONIMUS

A - - - Hr. Løytnant! La ham bli soldat igjen til jorden blir **flakk**.

MONTANUS

Min kjære svigerfar, jorden er så flakk som en pannekake; er han nu fornøyd.

JERONIMUS

Ja, nu er vi gode venner igjen; nu skal I få min datter, kom nu alle sammen inn hos mig, og drikk på et **forlik**; Hr. Løytnant gjør oss den ære å komme inn.

(De går inn.)

(Akt V, scene 5)

vergeving

ootmoedigst

¹ gedrag; ² waardoor

¹ terechtgekomen; ² dan door

³ goede; ⁴ diepgaande

onmiddellijk volgend op

(Fr.) respect

geloof

zaak

ligt mij het nauwst aan het hart

dierbare

¹ heden ten dage; ² de overtuiging toegedaan

plat

verzoening

Proza

Inleiding

Ook in prozawerken zoals de aan Montaigne verwante Epistler toont Holberg zich een rationalist en een moralist, "tolerant, humaan; een man van gezond verstand en in zijn ideeën soms zijn tijd ver vooruit" (S. Ferwerda)

Teksten

Hvorfor jeg foretrekker katter

EPISTOLA CXX.

Min herre legger mig til last at jeg ikke kan lide hunder og at jeg setter større pris på katter. Han sier at sådant er ganske unaturlig og intet bifall finner hos andre mennesker. Jeg tilstår gjerne at jeg såvel heri som i andre dommer viker fra alminnelige meninger. Men derav følger just ikke at min smak er unaturlig; ti sådant bør alene sies om dem der går fra den banede vei uten å give noen tilstrekkelig årsak dertil. Jeg kan anføre atskillige årsaker hvorpå jeg grunner min dom heri og hvi jeg setter større pris i alminnelighet på en katt enn en hund. Jeg sier i alminnelighet, efterdi jeg unntar visse hunder, som jakt- og fehunder, for hvilke jeg har stor respekt i henseende til den nytte de fører med sig. Men almuen, hvorunder befattes gatehunder, mopser, stuehunder, skjødehunder, etc. som gjør den største del av denne nasjon er i mine tanker alene til incommoditet og til ingen nytte.

Man har ikkun å gjøre en sammenligning imellem disse tvende firebenede folk, nemlig av hunder og katter, og å eksaminere enhver nasjons kvaliteter for å see om min dom heri er vel eller ille grunnet. En hund berømmes av sin troskap, og sies av alle dyr mest å være menneskets venn. Men man må anføre så mange prektige historier herom som man lyster, så merker man dog i alminnelighet at sådan troskap ikke holder stikk, og at vennskapet er interessert.

BRIEF CXX.

U verwijt me dat ik honden niet kan uitstaan en dat ik katten meer apprecieer. U zegt dat dit volkomen onnatuurlijk is en bij anderen geen bijval vindt. Ik geef graag toe dat ik hier zowel als in andere beoordelingen afwijk van de gangbare opinie. Maar daaruit kan niet besloten worden dat mijn voorkeur onnatuurlijk is, want zoiets mag alleen gezegd worden over wie van de gebaande weg afwijkt zonder daarvoor voldoende redenen op te geven. Ik kan gewichtige redenen aanhalen waarop mijn oordeel gebaseerd is en waarom ik in het algemeen een kat meer op prijs stel dan een hond. Ik zeg "in het algemeen" aangezien ik een uitzondering maak voor bepaalde honden zoals jacht- en veehonden, waarvoor ik veel respect heb omwille van het nut dat ze hebben. Maar de meerderheid, waaronder wachthonden, mopsen, huishonden, schoothonden enz. vallen en die het gros van de soort uitmaken zorgen naar mijn mening alleen maar voor ongemak en zijn van generlei nut.

Men dient alleen maar een vergelijking te maken tussen de twee soorten viervoeters, honden en katten, en beider kwaliteiten te onderzoeken om te zien of mijn oordeel wel of niet gefundeerd is. Een hond wordt geroemd om zijn trouw, en wordt onder alle dieren als de beste vriend van de mens beschouwd. Maar men mag hierover zoveel prachtige verhalen aanvoeren als men wil, toch blijkt over het algemeen dat dergelijke trouw niet stand houdt, en dat de vriendschap op eigenbelang gebaseerd is.

Sådant vet tyver og røvere; ti de anser port- og gatehunder som interesserte vektere, hvilke de ved et stykke brød kan bringe til taushet og til å forråde hus og gård; hvorutover folk holder det langt sikrere å forlate sig på lås og lukke enn på slike skiltvakter, der ingen fristelser kan imotstå. Vel kan der finnes noen som imot sådan fristelse holder stand; men de samme er like så rare, som retskafne filosofer iblant mennesker.

En katt derimot gir sig ikke ut for å være ærlig, hykler også for ingen: den har sine tanker alene festet til sitt embetes forretninger, som er å rense hus fra utøy, hvilke den *Jure belli* tilegner sig, og avkorter uti sin føde hos husherren.

Sammenligner man disse dyrs andre kvaliteter, så ser man at en hund er som en *Pekelhering*¹ uti et hus; en katt derimot, som en ærbar og fornuftig *domestique*. Vel er sant at en kattunge er en av de narraktigste kreaturer på Jorden; men sådant tilregnes alene ungdoms dårlighet, hvilken ikke varer lenge, men straks korrigeres således at *bouffonneri* forvandles til en filosofisk gravitet. De lystige scener som en kattunge forestiller, består ellers ikkun i geberder og bevegelser, da en hund derimod ikke kan bevege sig uten tillikemed å gjø og bjeffe. Men hva man en kan si om begge dyrs gode kvaliteter, så er det u-imotstridig, at en hund er et likeså *incommode meuble*, som en katt er et *commode* uti hus og gård: ti, hvis en hund gjør en gang uti tide, så bjeffer og skjelder den hundrede ganger uti utide, og det ofte både natt og dag. Min herre kan tåle sådant, fordi han er så lykkelig uti å sove at enn et kanonskudd kan ei forstyrre hans søvn, men jeg og andre, som er mer delikate, finner ikke vår regning med disse tamme ulvers stedsvarende musikk, som foruroliger mig om dagen og enn mer om natten. Hvis min gjenboers lenkehund, som gjør og skjelder, alene for å gjø og skjelde, ville pausere alene en gang om uken, nemlig torsdag aften, ville jeg

Dieven en rovers weten dat want ze beschouwen ketting- en waakhonden als geïnteresseerde bewakers, die met een stuk brood tot zwijgen gebracht kunnen worden en zo huis en boerderij aan hun lot overlaten. Daarom beschouwen mensen het als heel wat veiliger om op sloten en luiken te vertrouwen dan op dergelijke schildwachten, die aan geen enkele verleiding kunnen weerstaan. Er zijn er wel enkele te vinden die tegenover een dergelijke verleiding standhouden, maar die zijn even zeldzaam als rechtsschappen filosofen onder mensen.

Een kat daarentegen verwacht niet voor eerlijk versleten te worden en is ook geen huichelaar. Al zijn gedachten zijn gericht op het uitvoeren van zijn taak: het huis vrij maken van ongedierte, dat hij zich volgens het oorlogsrecht toe-eigent en waardoor hij minder afhankelijk is van het eten dat hij van de heer des huizes krijgt.

Wanneer men de andere kwaliteiten van deze twee diersoorten vergelijkt, dan ziet men dat een hond een soort uitvreter in huis is; een kat daarentegen een eerbare en snuggere knecht. Wel is waar dat een kattenjong een van de belachelijkste creaturen ter wereld is; maar dat kan alleen aan de dwaasheid der jeugd toegeschreven worden, en die duurt niet lang, maar wordt dadelijk gecorrigeerd zodat gekheid verandert in een filosofische waardigheid. De vrolijke scènes die een kattenjong laat zien bestaan overigens alleen maar uit fratsen en gebarenspeel, waar een hond daarentegen zich niet kan verroeren zonder te blaffen en te keffen. Maar wat men ook kan beweren over de goede kwaliteiten van beide diersoorten, toch kan het niet betwist worden dat een hond ook een hinderlijk stuk van de inboedel is en een kat nuttig in huis en tuin want, wanneer een hond één keer blaft en lawaai maakt als dat nodig is, dan doet hij dat honderden keren als het nutteloos is, en dat vaak zowel 's nachts als overdag. U kunt zoiets verdragen, want u bent gelukkig zo'n goede slaper dat zelfs een kanonschot uw slaap niet verstoort, maar ik en anderen, die minder robuust zijn, hebben niks aan deze voortdurende tammewolvenmuziek, die me overdag

holde ham hans annen bjeffing til gode; ti på sådan aften kommer jeg gemenlig fra det *Musikalske Collegio*, og, som jeg da har ørene fulle av harmonisk lyd, skønner jeg mest på forskjellen i musikken.

Noen foregir vel at hundelyd er ikke ubehagelig; men de, som finner behag uti disse tamme ulvers tuten, har Midæ Ører², og kan lignes med den Skytiske feltherre³, der forlystedes mer ved å høre en hestes vrinsken end ved den herligste symfoni. Man kunne venne sig til hundelyd, hvis de bjeffet uti tide, og når fornødenhet det utfordret. Men de gjør, alene for å gjøre: ti, enten en tyv bryter inn om natten i en landsby, eller en nabobonde aker med sin vogn om dagen over allfarveien, forfølger de ham med bjeffing og gjøing, inntil byens led; hvorutover en ærlig vandringsmann må gå bevåpnet igjennem landsbyer, såsom landsbyhunder, efter Alzirers, Vitalianers og Flibustiers⁴ måte holder fred alene med hinannen innbyrdes, og fører krig med det hele menneskelige kjønn. Kort å si: en hunds aktivitet består enten i å skjelde eller i å hyle; begge idretter er like ubehagelige, og sikter til intet. Hver hund er som Vielgeschrey⁵ uti komedien, der ideligen var i bevegelse, alene for å være i bevegelse. En katt derimot synes intet å gjøre, og dog er en duelig domestique; taler han ikke meget, så tenker han des mer.

En hund kan lignes ved en bonde, der ofte lar sig innfinne på hovedgården med en krum rygg, og hatten under armen. En katt derimot kan lignes ved en annen bonde, der presterer præstanda, yter sin skatt og landgilde, og i det øvrige gir husbonden en god dag, eller som munnhullet lyder, døden og djevelen.

Hunder er enten store eller små. De største, som gemenlig er til minst nytte, koster en herre så meget å underholde som 100 katter, ja

last berokkent en 's nachts nog meer. Indien de waakhond van m'n buur, die louter voor z'n plezier blaft en jankt, één keer per week (op donderdagavond namelijk) een pauze zou willen inlassen, zou ik me bij de rest van z'n geblaf neerleggen. Op die avond kom ik gewoonlijk van het *Musikalske Collegio*, en merk ik, met m'n oren vol harmonische klank, het verschil qua muzikaliteit het duidelijkst.

Er zijn er wel die beweren dat geblaf niet onbehaaglijk is, maar wie behagen schept in dit gejank van tamme wolven heeft Midasoren en kan vergeleken worden met de Scythische veldheer die paardengehinnik aangener vond dan de heerlijkste symfonie. Men zou aan geblaf gewend kunnen raken, indien ze blaften wanneer het paste en wanneer de omstandigheden het vereisten. Maar ze blaffen alleen maar om te blaffen. Of het nu een dief is die 's nachts op het platteland inbreekt, of een buurman-boer die overdag met zijn wagen over de openbare weg rijdt, ze achtervolgen hem met geblaf en gebas tot aan de stadsgrens. Daardoor moet een eerlijk reiziger gewapend door de dorpen trekken, want de honden daar laten – zoals zeeroovers – elkaar met rust en voeren oorlog met de rest van de mensheid. Kort gezegd: een hond heeft twee activiteiten: lawaai maken en huichelen. Beide bezigheden zijn even onaangenaam en nutteloos. Iedere hond is, zoals Vielgeschrey in de komedie, voortdurend in beweging alleen maar om in beweging te zijn. Een kat daarentegen lijkt niks uit te richten, en is toch een bekwame knecht: hij zegt niet veel, maar denkt des te meer.

Een hond kan vergeleken worden met een boer, die vaak op het landgoed te vinden is met een kromme rug, en zijn hoed onder z'n arm. Een kat daarentegen kan vergeleken worden met een andere boer, die doet wat gedaan moet worden, zijn belastingen (ook die aan de eigenaar van het landgoed) betaalt, en zich voor de rest nergens wat van aantrekt, of zoals het spreekwoord luidt, overal "maling aan heeft".

Honden kunnen groot of klein zijn. De grootste, die gewoonlijk het minst nuttig zijn, kosten qua onderhoud evenveel als honderd

undertiden fast likeså meget som en gårdskarl: De små kan forårsake ekkel, efterdi de trakteres likesom barn uti et hus, så at mangel matrone har sine tanker mer festet til hennes skjødehunder enn til hennes barn. Vil man efterse hvorav sådan affeksjon reiser sig, så kan man ikke utfinne annen årsak enn denne, nemlig, at, likesom hyklerske mennesker erverver sig ved smigreri, hvorved de intet mener, de flestes vennskap; så vinner en skjødehund en jomfrues affeksjon ved bestandig hyklari, og ved å tilkjennegi at den ikke kan trives med mindre den hviler i hennes skjød. Jeg for min part finner ingen nærmere årsak, med mindre man vil holde for at skapningen sådan kjærlighet tilveiebringer. Men man har ikkun med upartiske øyne å betrake for eksempel en mops, som nu omstunder er så meget i moten, så vil man finne at skjønnheten består alene uti innbildning; ti en mops har et hottentottisk ansikt, da en katt derimot ligner en løve: hvorutover muhammedanerne foregir at den første katt er kommet til verden gjennom en løves nesebor, da han nøs i Noas ark.

Kjærligheten til hunder er dog så stor at derved bedrives fast avgudereri. Der fortelles blant annet at en fransk dame gav sig uti kloster av sorg, efterdi hun hadde mistet sin hund. Jeg vil derfor råde min herre at, såsom han har små døtre, at han uti sin huskatekismus innrykker denne artikkel, at de tar sig vare for all for megen hundekjærlighet. Plutarchus⁶ forteller at da Cæsar så at noen rike romere hadde hundevalper uti deres skjød, spurte han om deres hustruer ikke fødte barn.

Noten

¹ naam van een komische figuur in een aantal oude Duitse komische toneelstukken.

² een verwijzing naar de mythologische Koning Midas, die moest jureren bij een muzikale wedstrijd tussen Apollo en Pan. Toen hij de prijs aan Pan gaf, voorzag Apollo hem van een paar ezelsoeren.

³ de Scythen waren een nomadisch volk dat in de oudheid ten noorden van de Zwarte en de Kaspische zee woonde.

⁴ drie groepen zeerovers, die respectievelijk de Middellandse Zee, de Oostzee en Antillensee onveilig maakten. De vergelijking loopt in zoverre mank dat de drie groepen niet in dezelfde periode actief waren.

⁵ een verwijzing naar Holbergs komedie Den stundesløse ("De Wriemelaar") uit 1726. De hoofdfiguur Vielgeschrey maakt er een gewoonte van zich over alles druk te maken.

katten, ja soms ongeveer evenveel als een dagloner. De kleine kunnen afkeer opwekken, want ze worden in huis als kinderen behandeld zodat menig matrone meer aandacht besteedt aan haar schoothonden dan aan haar kinderen. Wil men nagaan hoe dergelijke affectie ontstaat, dan kan men geen andere oorzaak vinden dan dat, net zoals huichelaars door vleierij waar ze niets van menen, zich de meeste mensen te vriend kunnen maken, een schoothond door voortdurende huichelarij de affectie van zijn juffer wint, en door te kennen te geven dat hij zich alleen maar goed voelt als hij op haar schoot zit. Wat mij betreft, ik vind geen duidelijkere oorzaak, tenzij men ervan uitgaan wil dat het wezen dergelijke liefde veroorzaakt. Men hoeft bijvoorbeeld maar onpartijdig naar een nu soms erg populaire mops te kijken en zal inzien dat diens schoonheid uitsluitend inbeelding is want een mops heeft het gezicht van een hottentot. Een kat daarentegen lijkt op een leeuw; waardoor de mohammedanen beweren dat de eerste kat op de wereld kwam via de neusgaten van een leeuw toen die niesde in de ark van Noach.

De liefde voor honden is echter zo groot dat het bijna afgoderij is. Zo wordt er onder andere gezegd dat een Française van verdriet in het klooster ging omdat ze haar hond verloren had. Ik wil u daarom aanraden om, aangezien u kleine kinderen heeft, in de huisregels op te nemen dat ze zich moeten hoeden voor al te veel hondenliefde. Plutarchus vertelt dat Caesar, toen hij zag dat een aantal rijke Romeinen hondenwelpen op de schoot hadden, vroeg of hun echtgenotes geen kinderen baarden.

⁶ Plutarchus (± 50 - ± 120) was een Grieks auteur. In zijn hoofdwerk Parallele levens schetst hij portretten van Griekse en Romeinse persoonlijkheden.

Om bønder

Jeg taler aldri med bønder uten jeg jo lærer noe av dem; ti de resonnerer ikke uten om **solide**¹ og **maktpåliggende**² ting, hvorom de **vet fullkommen beskjed**³. Man kan av dem lære, hvorledes jorden skal dyrkes, hester og **kveg**⁴ **konserveres**⁵, skogene **settes i stand**⁶, gårder bygges, og en **skikkelig**⁷ økonomi føres. Derforuten profiterer jeg av deres **omgjengelse**⁸ uti språket. Ti jeg lærer av dem gode, gamle danske ord, som uti **kjøpstedene**⁹ er **forglemte**¹⁰, og hvoruti **enn**¹¹ lærde folk er ukyndige, **såsom**¹² de er kommet ut av bruk, og ikke finnes **uten**¹³ i våre gamle lovbøker.

Derforuten er bøndernes tale naturlig og uten **affektasjon**¹ eller urimelige komplimenter. Når en bonde hilser meg, ønsker han "**Guds fred**"², og når han går bort, sier han: "Far vell!" En kjøpstedmann derimot kaller meg sin herre, og seg skyldigste tjener, skjønt han ved alle leiligheter **bevitner**³ at han er meg aldeles ingen tjeneste skyldig. Spør jeg bonden om nytt, forteller han ikke **uten**⁴ det som han vet, og innskrenker seg uti sin egen landsbys historie, så at, om jeg hører **ikkun**⁵ lite, så får jeg dog noe tilforlætelig å vite.

Spør jeg kjøpstedmannen om nytt, gir han meg et **uttog**¹ av de siste aviser, som jeg selv forhen har lest, og fører meg igjennom Tyskland, Ungarn, Tyrkia inntil Persia, ja **omstendelig**² forteller meg ting hvorom han selv ikke vet ringeste beskjed, og som meg er aldeles ikke **maktpåliggende**³ å vite. Store kjøpsteder er store **sladderskoler**⁴, hvor unyttige ting blir omtalt uti et urent og fordervet språk. Kommer jeg der uti et selskap, hører jeg kritikker over en høyeste **retts dom**⁵, som samme dag er **avsagt**⁷, hvilken noen roser, andre **laster**⁸, skjønt ingen rett vet, hvoruti saken har bestått. Kommer jeg uti et annet **laug**⁹, hører jeg barberere, **kannestøpere**¹⁰ og **spissborgere**¹¹ **desidere**¹² uti stats-saker, hvorover de selv ikke har minste idé, såsom de intet vet, uten hva en avis-skriver har funnet for godt å **binde dem på ermene**¹³, og som med neste post erklæres å være løgn.

Du ser herav **hvi**¹ jeg har mer behag i å omgås med bønder enn med kjøpstedfolk, og hvi jeg er **sosiabel**² på landet og **misanthrop**³ i staden. Derforuten er atskillige andre ting på landet, som kan fornøye sinnet. Jeg finner behag uti å se jordens **grøde**⁴ **fremspire**⁵, og **innhøstes**⁶, å se kyr og **får**⁷ gå likesom i prosesjon til deres samleplasser morgen og

¹ significant; ² belangrijke
³ heel goed op de hoogte zijn
⁴ vee
⁵ verzorgd (moet) worden; ⁶ onderhouden (moeten) worden; ⁷ be-hoorlijke; ⁸ omgang
⁹ handelssteden; ¹⁰ vergeten
¹¹ ook; ¹² aangezien
¹³ behalve

¹ gemaaktheid
² begroetingsformule

³ toont
⁴ behalve

⁵ maar

¹ overzicht

² gedetailleerd

³ belangrijk
⁴ kletsplaatsen

⁵ van het gerecht; ⁶ vonnis
⁷ uitgesproken; ⁸ veroordelen

⁹ "kliek"; ¹⁰ tingieters
¹¹ kleinburgers; ¹² zich uitspreken over
¹³ om hen op de mouw te spelden

¹ waarom
² gemakkelijk in de omgang
³ gereserveerd
⁴ oogst; ⁵ groeien; ⁶ geoogst worden;
⁷ schapen

aften. Luften og rolighet forårsaker også at min helbred der er litt bedre enn uti staden. Intet **inkommoderer**⁸ meg på landet uten svin og hunder. De førstes selskap plager meg om dagen, og de siste forstyrer undertiden min hvile om natten, men det er **tvende**⁹ **nasjoner**¹⁰, som man **må holde noe til gode**¹¹, i henseende til deres nytte: Ti svinene føder oss, og hundene forsvarer vårt gods og eiendom mot tyver. Hvis du en gang vil besøke meg på landet, skal det være meg kjær, og må du bli der så lenge deg lyster, helst om du, som jeg, uten mat og drikke kan leve av den pure luft.

⁸bezorgt ... last

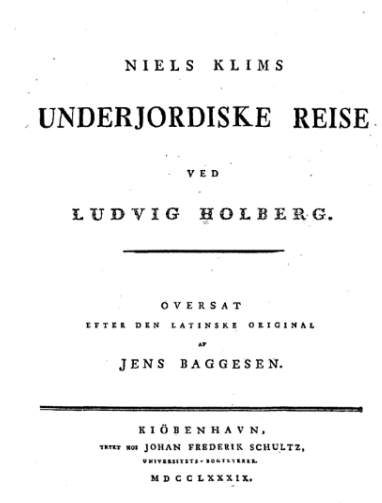
⁹ twee; ¹⁰ categorieën

¹¹ enigszins moet aanvaarden

Nicolai Klimii iter subterraneum (1741)

Inleiding

Holbergs Latijnse tekst Nicolai Klimii Iter subterraneum verschijnt in 1741 anoniem in Leipzig. In Holbergs Denemarken was de sfeer tijdens de regering van Christiaan VI nogal bekrompen, en de "verlichte" schrijver vermoedde blijkbaar dat hij in de problemen zou kunnen komen indien hij het werk daar onder zijn eigen naam publiceerde.

Het werk is een onmiddellijk succes en wordt al heel snel in de belangrijkste Europese talen uitgegeven. In hetzelfde jaar verschijnt bij de Haagse uitgever met de welluidende naam Isaak van der Kloot al een Nederlandse vertaling met als titel Onderaardsche reis van Claas Klim behelzende eene nieuwe beschryving van den aardkloot met de historie der vyfde tot nog toe onbekende monarchie uitgegeven. André Hanou bezorgde er in 1995 een nieuwe uitgave met inleiding van. De fragmenten hieronder zijn op deze uitgave gebaseerd. Een Deense vertaling is te lezen op:

http://books.google.com/books?id=IYbRAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Fragmenten

Het begin van Claas Klim heeft iets van sciencefiction. In 1664 is de gelijknamige hoofdfiguur afgestudeerd is aan de universiteit van Kopenhagen en keert hij naar Bergen terug. Geld heeft hij niet en daarom besluit hij een heldendaad te verrichten en op die manier beroemd en rijk te worden. Het verkennen van een spelonk in de berg Fløyen lijkt hem een goed begin, maar hij is nauwelijks aan die opdracht begonnen of hij maakt een diepe en erg lange val.

De aarde blijkt vanbinnen hol te zijn met een eigen universum met een zon en planeten. Klimj komt in het prinsdom Potu op de planeet Nazar (waar alle inwoners er als bomen uitzien) terecht, en wordt er prompt voor de rechtbank gesleept voor de vermeende belediging van een voorname boom. Een straf krijgt hij uiteindelijk niet. Klim leert snel de taal en hij ziet heel wat gelijkenissen met zijn eigen wereld, maar toch ook heel wat verschillen, als het over godsdienst gaat bijvoorbeeld. Hier treedt de zedenmeester Holberg naar voren – in de inleiding van zijn

brievenverzameling zegt de auteur dat hij in al zijn geschriften, of het nu vrolijke gedichten, ernstige verhandelingen, historische werken, komedies of fantasieverhalen zijn, altijd op alle mogelijke manieren gemoraliseerd heeft.

Toen hij hoorde dat de christenen in ontelbare sekten verdeeld waren, en door die onenigheid elkaar bestreden, zei hij [= de boom]: "Bij ons zijn er ook verschillende meningen over de zaken die de godsdienst betreffen, maar de ene vervolgt daarom de andere niet. Aangezien alle vervolgingen voor zaken die slechts over de leer of dwalingen gaan, en die voortspruiten uit verschillende opvattingen, alleen uit hoogmoed voorkomen, vermits de ene domweg meent dat hij meer doorzicht bezit dan de andere en hoogmoed aan God, die ons verdraagzaamheid en nederigheid oplegt, niet welbehaaglijk kan zijn. Iedereen," zei hij, "die te goeder trouw en met oprechtheid in het hart van een aangenomen oordeel op het gebied van de Leer afwijkt, laten wij in zijn oordeel vrij, zo hij maar met de praktijk, waar het over het dienen van God gaat, instemt; en hierin volgen wij in de voetstappen van onze voorzaten, die het als een onmenselijke beschouwd om het verstand van de mensen te boeien, en over de consciënties te heersen.

Er volgen nog wel meer sneren naar het christelijk geloof der aardbewoners. Zo krijgt Klim te horen dat

al wie anderen streng verdoemt het meeste gevaar loopt om zelf verdoemd te worden, want dat een ander verdoemen doorgaans voortspruit uit hoogmoed, die God, die enkel nederigheid gebiedt, haat, en in zijn scheepsel niet verdragen kan; dat ook de mening van een ander veroordelen, en wie van ons van mening verschilt met geweld tot onze mening doen overgaan, hetzelfde is als zichzelf alle wijsheid toe-eigenen, wat het werk van dwazen is, die zichzelf inbeelden alleen wijs te zijn.

Holberg maakt vaak gebruik van de dubbele bodem techniek: Klims mening is niet altijd die van de auteur zelf; de lezer moet zijn eigen conclusies trekken.

Interessant is ook de uitval naar de "groten des aarde". In Potu wordt de eretitel "de grote" alleen toegekend aan wie een talrijk gezin heeft:

Zij zijn de onderaardse helden, en hun nagedachtenis wordt bij de nakomelingen in ere gehouden. Ook zijn zij de enigen aan wie de naam "de grote" wordt geschonken; geheel anders dan bij ons, waar de onrustzaaiers en uitroeiers van het menselijk geslacht met die naam begroet worden. Hieruit valt licht op te maken hoe de onderaardse zouden oordelen over Alexander de Grote of Julius Caesar, die allebei duizenden mensen om de hals gebracht hebben, en zonder nakomelingen gestorven zijn.

De inwoners van Potu huldigen ook het principe dat wie iets te vlug begrijpt, niet geschikt is voor een belangrijk ambt, omdat hij niet genoeg nadenkt. En dat geldt, vinden ze, zeker voor Klim, die de naam Scabba (= Gauwerd) krijgt en tot zijn grote ontgoocheling slechts geschikt bevonden wordt om "postloper" aan het hof van de vorst te worden.

In de daaropvolgende hoofdstukken geeft Klim een exposé van de godsdienst, de staatsstructuur en het onderwijs in Potu. Hij citeert o. a. uit een soort handboek voor de vorst dat Machiavelli's realistisch cynisme grotendeels mist:

- 1. Niet gemakkelijk geloof hechten aan beschuldigingen of lofuitingen, maar zijn oordeel op [...] schorten tot men meer kennis van zaken verworven heeft.*
- 2. Wanneer iemand een misdaad begaan heeft, moet onderzocht worden of hij voordien iets goeds verricht heeft, opdat aldus na een raming en weging van zijn goede en slechte daden, het vonnis uiteindelijk geveld wordt.*
- 3. Op de adviseurs die geen jaknikkers maar als omzichtige onderdanen gestage opponenten zijn kan de soeverein zich het best verlaten, aangezien niemand zich in de waagschaal zal willen stellen om de waarheid te spreken, tenzij hem de welstand van het vaderland meer ter harte gaat dan zijn eigen welzijn.*

[...]

5. Men kan de diensten van een man die niet eerlijk is voor enige tijd gebruiken, indien hij voor het overige op zekere gebieden bekwaam is, maar hem rijk maken of begunstigen moet ten stelligste ontraden worden, omdat wanneer een oneerlijk of gebaat man onder de gunstelingen van de vorst aangenomen wordt, er onder diens bescherming slechte lieden in het staatsbestel zullen binnendringen.

6. Wie dikwijls naar het hof komt en zich gestaag in het paleis van de vorst vertoont, moet scherp in de gaten gehouden worden, want wie al te dikwijls en zonder ontboden te zijn, de drempel van het paleis overschrijdt, zijn diegenen die ofwel al een euveldaad begaan hebben, ofwel van plan zijn er één te begaan.

[...]

8. [...] geen enkele burger moet als volstrekt nutteloos beschouwd worden want niemand is zo bot of plomp dan dat hij voor iets nuttigs geselecteerd kan worden, ja zelfs ergens in kan uitmunten [...]

9. [...] het is noodzakelijk dat de leermeester van de erfprins van zijn vaderland houdt, en de prins liefde voor zijn onderdanen bijbrengt, want daarop moeten alle lessen die hij zijn leerling geeft, gericht zijn en uitlopen.

10. Erg belangrijk is het dat de vorst de aard en inborst van zijn onderdanen goed doorgronde, zich ernaar schikt, en zo hij hun misslagen tracht te verbeteren hij zoiets liever doet door voorbeelden dan door wetten. [...]

11. Lediggangers en straatlijpers mogen in de staat niet geduld worden omdat wie niets te doen heeft de staat slechts tot last is; want door vlijt en gestage bezigheid neemt de staat toe in macht, en de verkeerde plannen en listige voornemens worden verspreid en verdwijnen. Daarom is het voor een staat raadzamer dat de onderdanen zich met onnutte zaken, beuzelingen en spelen bezighouden dan dat zij zich aan de ledigheid, de bronader van kwade handelingen, overgeven.

[...]

13. Voorzichtig handelt een vorst zo hij in belangrijke zaken het oordeel van al zijn raadgevers aanhoort; veiliger is het echter ieder van zijn raadgevers afzonderlijk te polsen dan op hetzelfde ogenblik met de bele raad te spreken, want in die voltallige raad waar ieder zijn mening openlijk te kennen geeft, gebeurt het meestentijds dat een welsprekend raadgever door het elan van zijn welsprekendheid de anderen meesleept, en de vorst aldus in plaats van vele maar één mening te horen krijgt.

14. Niet minder noodzakelijk zijn de straffen dan de beloningen want door de ene wordt het kwaad gestuit, door de andere het goede aangekweekt. Hierom moet men een slechte kerel, zo hij iets positiefs heeft verricht, met beloningen aanwakkeren, opdat anderen behoorlijk gestimuleerd worden om hun ambt goed te vervullen.

15. Bij het bevorderen tot belangrijke ambten lette men voornamelijk op schrandereid, want ofschoon vroomheid en oprechtheid deugden zijn die zichzelf aanprijzen, worden we ook dikwijls bedrogen omdat ze schijnen aanwezig te zijn, want eenieder meent vroom te zijn omdat hij weet, dat door het voorwenden van deugd de weg gebaad wordt naar een belangrijk ambt. Met dezelfde bedoeling meent iedereen ook eerlijk en oprecht te zijn. Voeg hierbij dat men over iemands vroomheid en oprechtheid niet gemakkelijk een oordeel kan uitspreken alvorens hij een ambt vervult waarin hij, zoals in een theater, bewijzen van zijn deugd staat te geven. Maar schrandereid kan men door een voorafgaand onderzoek gemakkelijk ontdekken want een domkop en weetniet valt het zwaarder om zijn domheid en onkunde te verbergen, dan een veinzler zijn ondeugd of een schavuit zijn schelmenstreken.

[...]

17. Een arme raadgever of ontvanger, die meer schuldig is dan hij betalen kan, het bevindt over de schatkist toevertrouwen is net hetzelfde als een uitgehongerde hond met de bewaking van de provisiekamer belasten. Hetzelfde principe geldt ook voor een rijke vrek: want de eerste heeft niks en de tweede heeft nooit genoeg.

[...]

20. Zij die alles vermetel beloven en vele zaken tegelijk op zich nemen, zijn of gekken, die hun eigen krachten niet kennen en het gewicht der zaken niet begrijpen, of slechte en ontaarde burgers, die hun eigen belang en niet dat van de staat dienen. Een voorzichtig man wikt zijn krachten voor hij de last op zich neemt, en een rechtgeaard onderdaan, aan wie de welvaart van het vaderland aan het hart ligt, weet maar al te goed dat een paard niet beslagen moet worden als het loopt.

Klim wordt door de vorst belast met een verkenning van de hele planeet Nazar. Van die reis moet hij een verslag uitbrengen. In al de landen die hij bezoekt maken bomen de dienst uit, maar

onderling zijn er wel grote verschillen. Wanneer het over het gewest Mardak gaat, neemt Holberg weer de domheid en onverdraagzaamheid op de korrel:

Aan dit landschap grenst het gewest Mardak, dat bewoond wordt door cipressenbomen, die allemaal dezelfde lichaamsvorm hebben, en alleen van elkaar onderscheiden worden door de verschillende vorm van hun ogen, want sommige hebben langwerpige ogen, andere vierkante, bij deze zijn ze zeer klein, bij die daarentegen zo groot dat ze bijna hun gehele voorhoofd beslaan. Enkele worden met twee, andere met drie en sommige met vier ogen geboren. Er zijn er ook die maar één oog hebben, en die men voor loten van Polyphemus¹ zou kunnen houden, ware het niet dat ze hun oog op het achterhoofd hebben. Op basis van verschillendheid van hun ogen worden ze in evenzoveel stammen verdeeld. [...] Van al deze stammen is de stam der Nagiri of diegene met de langwerpige ogen, voor wie alle voorwerpen dan ook rechthoekig zijn het talrijkst en bijgevolg het machtigst. Uit deze stam alleen worden de regeerders, de raadsberen en de priesters gekozen. Zij hebben het gehele bevind in handen, en laten niemand uit een andere stam tot staatsambten toe, tenzij hij uitdrukkelijk verklaart dat een zekere ronde schijf, die aan de zon genijid is en zich op een verheven plaats in de tempel bevindt, hem ook langwerpig voorkomt, en hij die belijdenis onder ede bevestigt.

[...] Daags na mijn aankomst terwijl ik, niets te doen hebbend, over de markt wandelde, zag ik een oude man wegbrengen om geseseld te worden. Hij werd vergezeld door een grote groep cipressenbomen die hem de huid vol scholden. Vragende wat eraan de hand was kreeg ik als antwoord dat hij een ketter was, en in het openbaar verkondigd had dat de zonnescijf hem vierkant voorkwam; een verderfelijke mening die hij, niettegenstaande veelvuldige aanmaningen, halsstarrig was blijven aankleven.

Ik wou daarom nagaan of ik ook rechtzinnige ogen had, en in de zonnetempel geweest zijnde waar de gewijde schijf mij ook vierkant leek te zijn, gaf ik dit de eigenaar van mijn logement, die laatstelijk tot fabrieksopzichter van de stad verheven was, openhartig te kennen. Hij aanboorde wat ik zei met een diepe zucht, en verzekerde mij dat het voorwerp hem ook vierkant leek, doch dat hij zulks aan niemand had durven bekennen, opdat de regerende stam hem geen last zou kunnen berokkenen en hem zijn betrekking afnemen.

Bevend sloop ik de stad uit, bang als ik was dat ik omwille van de misdaad van mijn ogen geseseld of met de hatelijke titel van "ketter" gebrandmerkt verjaagd zou worden. Nooit kwamen wetten mij zo verschrikkelijk voor, of verordeningen barbaarser en onredelijker, daar ik zag dat men enkel door veinzerij en meinede zich een weg tot belangrijke ambten baande. Toen ik in het vorstendom Potu weergekeerd was gebruikte ik elke gelegenheid om mijn gal uit te spuwen over die barbaarse republiek. Doch toen ik op zekere dag om mijn verbolgenheid te koelen mijn gramschap daaromtrent nütte tegen een jeneverboom met wie ik zeer gemeenzaam omging, zei die het volgende: "Voorzeker zullen de verordeningen der Nagiri ons dwaas en onbillijk voorkomen, maar verwonder u toch niet over het feit dat er over die verscheidenheid van ogen zulke strenge regels gelden: het schiet me nu te binnen dat ik u heb horen zeggen dat er in de meeste staten van Europa heersende luizen gevonden worden die de andere te vuur en te zwaard vervolgen omwille van een gebrek aan inzicht of verstand, en dat u een dergelijke dwang als godvruchtig en heilzaam voor de staat hooglijk geprezen hebt. Ik begreep aanstonds waar die slimme man naartoe wou en vertrok beschaamd. Sindsdien ben ik altijd een pleitbezorger voor de verdraagzaamheid geweest, en spreek ik een veel zachter oordeel uit over wie niet rechtzinnig zijn.

Claas' beschrijving van het prinsdom Kimal gebruikt Holberg dan weer om de hebzucht over de hekel te halen:

Het prinsdom Kimal wordt, omwille van de rijkdommen die het bezit, voor het machtigste van alle gehouden. Want niet alleen de zilvermijnen zijn daar erg talrijk, er wordt ook een grote hoeveelheid goud uit het zand der rivieren gebaald. Verder levert de naburige zee zeer veel parels op. Dat echter rijkdom alleen niet voor geluk zorgt heb ik kunnen vaststellen door dit volk wat nauwkeuriger te bestuderen. Want bijna alle inwoners zijn mijnwerkers en duikers, die door hun winstbejag tot een voortdurende slavernij en tot de allerhardste arbeid veroordeeld zijn. Diegenen die deze arbeid niet meer hoeven te verrichten, staan altoos op wacht om hun schatten te bewaren, en het hele land wordt door rovers zo onveilig gemaakt, dat niemand zich zonder lijfwacht op reis durft te begeven.

¹ Polyphemus is een cycloop (= eenogige reus uit de Griek-Romeinse mythologie)

[...]

Hierdoor is dit volk, dat door zijn burenen met afgunstige ogen wordt bekeken, meer te beklagen dan te benijden. Want vrees, achterdocht, wantrouwen en afgunst beheersen altijd de gemoederen, en de ene ziet de andere alleen maar als een vijand en belager van zijn bezittingen aan, zodat vrees, kommer, gebrek aan nachtrust en een slechte gezondheid de vruchten en de oogst van deze geluksstaat zijn. Dit was de reden waarom ik dat gewest niet zonder vrees en moeilijkheden doorreisde, want op alle wegen en grensscheidingen was ik genoodzaakt aan de bewakers der wegen te vertellen wat mijn naam was, waarom ik op reis was, waar ik vandaan kwam en dergelijke, en ik zag me blootgesteld aan al die kwellingen die reizigers plegen te ondervinden op plaatsen waar men iedereen uit achterdocht aan een nauwkeurig onderzoek onderwerpt.

Holberg relativeert ook een aantal keren situaties die algemeen voor permanent worden aangenomen. Hij zet de dingen dan gewoon op hun kop. Aan Jonathan Swifts Gulliver's Travels herinnert de beschrijving van het kleine koninkrijk Quamboa, waar de natuur de inwoners "met averechtse zeden gevormd heeft":

en wel zodanig, dat hoe ouder iemand wordt, hoe darteler en wellustiger zijn gedrag, zodat baldadigheid, geilheid en andere ondeugden, die elders doorgaans floreren wanneer men jong is, aldaar met de jaren toenemen. Derhalve wordt aldaar alleen een staatsambt toevertrouwd aan wie nog geen veertig is; want van zodra hij die leeftijd heeft bereikt houdt men hem voor een baldadige jongen.

Ik zag er die grijs van ouderdom waren overal langs de straten lopen donderjagen² en hun tijd met kinderspel doorbrengen. [...] Ik zag ook dat ze meermaals door kinderen daarvoor berispt en zelfs met zweepen naar huis gedreven werden. Ik zag een afgeleefde grijsaard openlijk op de markt een drijftol voortzweepen of met een hoepel spelen, en diezelfde man was eertijds een zeer deftig man, en President van de Grote Raad geweest. Deze omgekeerde situatie vond ik zowel bij mannen als bij vrouwen, en daardoor komt het dat wanneer een jongeling een oud besje trouwt, hem door iedereen het lot van Acteon³ voorspeld wordt. Dat is net het omgekeerde van wat bij ons het geval is: wanneer een grijsaard met een piepjong meisje trouwt, is hij bang dat hem de hoorns opgezet zullen worden. Ik ontmoette eens twee stokoude mannen, die al kaal waren en op de markt aan het vechten waren. Ik was erg verwonderd over hun felheid, zo ongewoon voor die ouderdom, en vragend naar de oorzaak van het gevecht, werd mij geantwoord dat ze begonnen twisten waren over een hoer, op wie ze allebei verliefd waren. Zij die me dit vertelden, voegden eraan toe, dat ze een flink pak billenkoek zouden krijgen, zodra deze baldadigheid hun voogden ter ore zou komen. Dezelfde avond nog hoorde ik dat een oude matrone zich verhangen had omdat ze bij een jonge beukenboom, op wie ze smoorverliefd was, een blaauwtje had gelopen.

Deze omgekeerde levenswijze vereist ook omgekeerde wetten. Daarom wordt er bij wet aan niemand het beheer over zijn goederen toegestaan, tenzij hij nog geen veertig jaar oud is. Verder worden handelingen verricht door wie meer dan veertig is alleen als rechtsgeldig beschouwd wanneer ze door hun kinderen of voogden bekrachtigd zijn. In de wettekst over gezag wordt gesteld dat grijsaards en oude besjes hun kinderen moeten gehoorzamen. Iedereen die een functie bekleedt wordt gewoonlijk net voor zijn veertigste afgedankt.

In Cocklecu, waar enkel jeneverbomen wonen, hebben de vrouwen het voor het zeggen, en Klim merkt op dat die situatie in Europa "grotelijks afgekeurd wordt". Dat ze in Cocklecu (de naam!) de standaard is, schrijft hij toe aan de macht der traditie:

Om de waarheid te zeggen, ik kon er helemaal niet bij dat de mannen, die qua lichaamskracht zo ver op de vrouwen voorliggen zo vele eeuwen lang die smaad hebben moeten opkroppen. Het zou hun zeer licht vallen om dit junk af te schudden zo zij die vrouwelijke tirannie maar wilden of durfden te ontzenuwen. Doch die verouderde gewoonte had hun gemoederen zozeer verblind, dat niemand zelfs maar op het idee kwam een poging te wagen om die smaad weg te nemen, ja, dat ze zelfs van mening waren, dat de Natuur het zo beschikt had dat de vrouwen de baas moesten wezen, en de mannen maar moesten weven, bijslapen, spinnen, het huis schrobben en bevelen krijgen.

² het zijn omgeving lastig maken, m.n. door rumoerig en vernielzuchtig te zijn.

³ De jager Acteon werd door de godin van de jacht in een hert veranderd en daardoor door zijn eigen honden verscheurd.

Nochtans valt er voor de argumentatie van de vrouwen wel iets te zeggen:

vermits de Natuur het mannenvolk met lichamelijke kracht begiftigd en hun ledematen tot zware arbeid bekwaam gemaakt heeft, is het zeer waarschijnlijk dat zij alleen het mannelijk geslacht tot geringe en zware arbeid voorbeschikt heeft.

Het zijn de omstandigheden die voor de "verschillen" tussen man en vrouw zorgen:

Van deze averechtse levenswijze zag ik zeer gevaarlijke resultaten. Want zoals men in andere landen baldadige en geile snollen vindt, die voor een stuivertje hun lichaam ter beschikking stellen en hun kuisheid te grabbel gooien, zo verburen zich ook hier de jongelingen en het mannenvolk voor een nachtje, en huren te dien einde bordelen, die aan opschriften en hoerachtige uithangborden boven de deuren te herkennen zijn. Wanneer ze al te openbaar en onbeschaamd hun hoerenhandel bedrijven worden ze vastgezet en, net zoals oude hoeren, in het openbaar met roeden geselsd. Vrouwen van aanzien en jongedochters daarentegen richten op straat hun ogen op het mannenvolk, knikken ze toe, wenken ze, schuifelen ze achterna, varen tegen hen uit, roepen hen na, vallen ze lastig, schrijven lofgedichtjes boven hun deuren, en openlijk voor hun venusgejank uitkomend, zijn ze er als op evenveel overwinningen trots op – net zoals bij ons de dartele jongelingen al pochend plegen op te tellen hoeveel vrouwen en meisjes ze al versierd hebben. [...] Niet weinig tumult was er terzelfder tijd over de zoon van een raadsbeer die door een jonge vrouw onteerd was. Men sprak daarom overal erg negatief over dat meisje; en ik hoorde dat de vrienden van de jongeling onder elkaar mompelden dat men de jonge vrouw zonder uitstel voor het gerecht diende te brengen, en dat zij op de volgende zitting veroordeeld zou moeten worden om met hem te moeten trouwen, vooral omdat het niet aan wettige getuigen ontbrak die bevestigden dat de jongen, die door de vrouw verleid was, voordien van een onbesproken levensgedrag was geweest.

Vol hoge verwachtingen komt Klim daarna in het land van de filosofen aan. Alles ziet er echter onbebouwd en verwaarloosd uit. Klim spreekt uiteindelijk een boer aan om zijn verwondering hierover uit te drukken

Daarop antwoordde hij dat het land er spoedig beter zou uitzien van zodra de inwoners de tijd zouden hebben om zich met dergelijke kleinigheden bezig te houden, maar dat ze nu alleen bezig waren met het heelal, en wel in het bijzonder met het vinden van een weg naar de zon, en dat men derhalve door de vingers diende te zien dat zij het land enige tijd onbebouwd lieten, want dat het niet gemakkelijk viel om tegelijkertijd te blazen en te slurpen.

Aan een poort van de hoofdstad Caskam aangekomen

zag ik dat er, in plaats van een wacht, ganzen, hoenderen, vogelnesten en spinnenwebben waren. Door de straten van de stad waarden allernegen filosofen en varkens; de eerste groep was alleen door hun lichaamsvorm van de varkens te onderscheiden, wat onzindelijkheid en smerigheid betreft was er geen onderscheid. Alle filosofen droegen dezelfde soort mantel, maar welke kleur die hadden kon onmogelijk onderkend worden, aangezien ze met stof en slijk bedekt waren. Eén, die ik helemaal in gedachten verzonken, recht op mij zag toekomen, sprak ik aldus aan: "Ik bid u, meester, zeg mij toch hoe deze stad genoemd wordt". Maar hij bleef onbeweeglijk staan als een paal; en niet eens zijn gezicht verdraaiend, alsof zijn ziel uit zijn lichaam getreden was, stond hij lang zonder zich te verroeren, en uiteindelijk, de ogen ten hemel slaande, antwoordde hij: "We zijn niet ver van de middag". Een dergelijk bespottelijk antwoord, dat een buitengewone verstrooidheid van gedachten aangaf, deed me inzien, dat het beter is met mate te studeren dan door een al te grote geleerdheid te kolderen. Daarop ging ik de stad binnen, en wilde zien of er behalve de filosofen ook mensen of redelijke schepselen te vinden waren. De markt der stad, die zeer groot was, pronkte met standbeelden en pilaren, van elkaar verschillend door titels en opschriften. Ik ging ernaartoe om te kijken of ik enkele puntdichten die eronder stonden kon lezen. Doch terwijl ik mij daar met heel mijn verstand op concentreerde, voelde ik dat mijn rug warm en vochtig werd. Toen ik omkeek om de oorzaak van die warme vloed te ontdekken, bemerkte ik dat een filosoof heel mijn achterlijf aan het bepissen was, want hij, geheel in

gedachten verzonken, nam mij voor een standbeeld, waartegen hij gewoon was zijn blaas te ontlasten. Ik kon die belediging niet verdragen, vooral omdat de filosoof er luidkeels om lachte, en gaf hem een flinke muilpeer, waarop hij, zwellend van gramschap, mij bij de haren greep, en mij al schreeuwend de hele markt over sleepte. Doch toen ik zag dat hij niet tot bedaren te brengen was, nam ik de gevechtshouding aan en betaalde hem met gelijke munt. Uiteindelijk, na een hevige gevecht, lagen beide kampvechters op de grond. Toen ze dat zagen kwamen onnoemelijk veel filosofen toegeschoten, en verwoed aanvallend, sleepten ze mij, die ze met vuisten en stokken afrosten tot ik bijna begon te zieletoegen, bij het haar over de hele markt. Toen ze uiteindelijk moe van het slaan maar nog niet tevreden waren, brachten ze mij naar een groot huis, en toen ik mijn voeten zodanig zette dat ik er niet binnengesleept kon worden, trokken ze me halsoverkop als een schreeuwend varken naar binnen, en legden me midden op de vloer op mijn rug. Alles lag in dat huis overhoop en ondersteboven, en het zag er net zo uit als bij ons voor St.-Michiel of Pasen, wanneer alle meubelen en huisraad, klaar om naar een ander huis gebracht te worden, holderdeholder door elkaar geworpen worden. Toen was het dat ik de wijzen ootmoedig begon te smeken dat zij toch hun toorn wilden matigen, en zich laten bewegen tot barmhartigheid, hun voorhoudende hoe onbetamelijk het was voor wijsgeren en mensen die verstand wilden hebben om als wilde dieren hun woede te uiten, en de hartstochten waarop zij gewoonlijk zo afgaven, zo de vrije teugel te laten. Doch ik sprak voor dovemansoren, want de filosoof die mijn rug zo bepist had, begon opnieuw te vechten, en sloeg mij alsof hij op een aambeeld bezig was, zodanig dat het leek alsof alleen mijn dood hem tevreden zou kunnen stellen. Toen ondervond ik dat er geen woedender dier is dan een vergramde filosoof, en dat diegenen die het allermeest de deugd aanprijzen er zelf het minst naar streven.

Dat Holberg niet alle academische activiteiten even hoog schatte blijkt o.a. ook uit zijn blijspel Erasmus Montanus. Vooral met de metafysica liep hij niet hoog op. Uiteindelijk wordt Claas Klim door vier filosofen *wier mantels aangaven dat zij tot een bijzondere gezindte behoorden* ontzet en naar een ander huis gebracht. Daar krijgt hij te horen dat diegene die hem voor een standbeeld genomen had

een zeer vermaard sterrenkijker was, en dat de overigen, die mijn schouders zo toegetakeld hadden, leraren in de zedelijke wijsbegeerte waren. Nu dacht ik in een veilige haven terechtgekomen te zijn, en luisterde met groot vermaak naar dit en nog andere verhalen. Maar het feit dat ze mijn gestalte zo nauwkeurig opnamen wekte bij mij enige argwaan. Bovendien waren de vele vragen over mijn situatie, over de reden voor mijn reis en over mijn vaderland alsook de stille ruggespraak voor mij evenveel voortekenen van een aanstaand ongeluk. Doch ik stierf bijna van schrik toen ik in een soort snijkamer geduwd werd, waar ik een overgrote hoop doodsbeenderen en lijken opgestapeld zag, die het hele vertrek vulden met een afschuwelijke stank. Ik dacht vooreerst niets anders dan dat het een moordenaarsspelonk was, maar de anatomische instrumenten die aan de muren hingen, verhinderden allens mijn angst, vermits daaruit bleek dat de eigenaar van het huis een geneesheer of chirurgijn was. Nadat ik in dit rasphuis een half uur lang alleen gezeten had, en zonder mij te durven verroeren, kwam er een aanzienlijke vrouw binnen met het middagmaal dat zij voor mij bereid had. Zij leek zeer vriendelijk te zijn, doch zuchtte wanner ze mij bedaard aankeek soms zeer luid, en toen ik naar de oorzaak van haar droefheid vroeg, antwoordde zij dat het het lot dat mij te wachten stond was dat haar zo deed zuchten. "Gij zijt," sprak zij, "in een fatsoenlijk huis beland, want mijn man, die heer van dit eiland is, is hier tot openbaar stedelijk natuurkundige en leraar in de geneeskunde aangesteld, en de anderen die gij gezien hebt, zijn z'n ambtsgenoten. Doch dezen, verwonderd over de ongewone vorm van uw lichaam, hebben besloten uw lichaam en uw ingewanden nauwkeurig te onderzoeken, en, tijdens het ontleden van uw lichaam, te kijken of zij daar iets nieuws, voor de kennis van de anatomie belangrijk, konden ontdekken.

Uiteindelijk zal deze vrouw hem helpen om ongeschonden uit het land van de filosofen te ontsnappen. In één van de volgende landen die hij bezoekt zijn een aantal bomen hoofdloos en worden er specifieke activiteiten voor hen gereserveerd:

Zij spreken door een mond, die midden op hun borst staat; en door dit natuurlijke gebrek onthouden zij zich van alle moeilijke ambten waar hersenen voor nodig zijn: want moeilijke zaken kunnen alleen toevertrouwd worden aan wie een hoofd heeft. De ambten waarvoor zij gebruikt worden zijn merendeels betrekkingen aan het hof.

Daarom worden de kamerlingen, hofmeesters, chaperons en deurwaarders meestentijds uit de groep van de hoofdelozen genomen. Daaruit worden ook de pedellen en kosters gekozen, in één woord al wie enigszins in aanmerking komt voor een activiteit die zonder hensenen verricht kan worden. Ook worden er wel enigen onder hen, als een bijzondere gunst van de magistraat, en om de verdiensten van hun voorouders, in de regering opgenomen, wat zonder gevaar voor de staat kan geschieden omdat de ondervinding leert dat de bele macht en het gezag van de raad alleen berust bij enkele raadsberen, en dat de rest maar meelopers zijn, en alleen nuttig om dat wat door de anderen besloten is te ondertekenen.

In het gewest Lama krioelt het van de geneesheren, en het gevolg is dat er veel meer mensen sterven dan er geboren worden... Naar zijn bezoek aan Jochtana kijkt Klim niet uit want in dat land worden heel wat verschillende godsdiensten aangehangen, en in de meeste staten van Europa heeft zo iets alleen maar tot enorme calamiteiten geleid. Er wacht hem echter een aangename verrassing:

Doch mijn vrees verdween welhaast zodra ik zag dat aldaar de uiterste eendracht, die door geen twist verstoord werd, op de troon zat. Men kon niet het minste onderscheid in de maatschappij bespeuren: allen waren zij eensgezind, alleen vreedzaam en gerust, en iedereen aan het werk. Want vermits het op straffe van dood verboden was iemands godsdienstbeoefening te verstoren of hem moeilijkheden te bezorgen omdat hij een andere leer aanhing, gaven de verschillen geen aanleiding tot vijandelijkheden en leidden de discussies niet tot gekrakeel, en kon er geen haat ontstaan daar er geen vervolgingen plaatsvonden. [...] Hieruit blijkt dat de beroering die elders ontstaat, niet voortkomt uit een verscheidenheid aan godsdiensten, maar uit het vervolgen ervan.

Na een reis van ongeveer twee maanden komt Claas Klim weer in Potu aan en levert hij zijn verslag af. Van de verwachte promotie komt echter niets terecht en Klim dient dan maar een wetsvoorstel in om in de gunst te geraken. Het wetsvoorstel om de vrouwen uit alle ambten te verwijderen wordt echter afgewezen en hij wordt als straf in ballingschap naar het Firmament gestuurd. Na een luchtreis komt Klim in het land Martinia terecht, waar apen de dienst uitmaken. In Potu vond men Klim te vlug, hier vindt men hem te traag en krijgt hij de bijnaam "Kakidoran", wat *de traaggaard* betekent. Voortdurend worden er in Martinia nieuwe wetten uitgevaardigd, ook al zijn ze nutteloos of ongunstig. De Martinianen walgen van alles wat klaar en eenvoudig is, en stellen alleen belang in wat doortrap, pedant en verdraaid is:

Nergens worden de uitvinders van nieuwigheden meer geacht dan in deze republiek: hoe moeilijker en ongerijmder de uitvinding is, hoe meer ze in de smaak valt.

Klim, die een baan gekregen heeft als drager van de draagstoel van de vice-president, doet een gooi naar erkenning met een "nutteloze uitvinding": de pruiik. Hij wordt in de adel verheven, maar valt in ongenade bij de vrouw van de vice-president omdat hij niet ingaat op haar seksueel getinte avances. Ze zorgt ervoor dat hij tot levenslange gevangenisstraf op de galeien veroordeeld wordt. Maar wanneer de galei op handelsmissie gaat weet Klim zich van galeiboef tot pruiikopmaker op te werken.

Het schip doet het land van de eksters en dat van de basviolen aan en arriveert dan in Byglossia, en de inwoners van dat land bezitten wel een héél bijzonder kenmerk:

De inwoners van dit land lijken op mensen; het verschil is dat ze geen mond hebben en door hun achterste spreken. De eerste die op ons schip kwam was een rijke koopman. Hij groette ons zoals in dit land gebruikelijk was met zijn achterkwartier, en begon terstond met ons te onderhandelen over de prijs van de goederen. Tot mijn groot ongeluk was onze barbier toen ziek en daarom was ik genoodzaakt mij door een Byglossiaanse baardschraper te laten scheren, en vermits deze snotveggers doorgaans nog grotere babbelaars zijn dan hun Europese vakgenoten,

vulde hij, terwijl hij mijn baard schoor, de herberg met een ijselijke stank, zodanig dat mij na zijn vertrek genoodzaakt waren wierook te branden.

Niet zo verwonderlijk dus dat het schip Byglossia zo snel mogelijk verlaat. Dan slaat er echter een veel groter onheil toe: het schip vergaat tijdens een enorme storm. Klim is de enige overlevende: hij spoelt op een strand aan en al spoedig komt de lokale bevolking op zijn geroep af. Deze mannen en vrouwen zien eruit als mensen maar leiden een erg primitief bestaan zodat Klim door al zijn kennis al vlug in hoog aanzien komt te staan. Hij belandt aan het hof van de koning en die stelt hem als legeraanvoerder aan.

Bij de verovering van een buurland vindt hij in een bibliotheek een boek dat geschreven werd door iemand die de omgekeerde "reis" had gemaakt (hoe is niet duidelijk) en Europa bezocht. Het geheel is nogal chaotisch van structuur, maar de beschrijving van de verschillende landen en hun gebruiken blijft ook nu nog plezierige lectuur:

Dit land (te weten Duitsland) wordt het Roomse Keizerrijk genoemd; maar dit is alleen maar een titel, vermits de Roomse monarchie al eeuwen geleden vernietigd werd. De taal van de Duitsers is door de foute stijl niet makkelijk te begrijpen want wat in andere talen vooraan pleegt te staan, komt hier achteraan, met als gevolg dat men niets begrepen heeft voor men aan het einde van een bladzijde gekomen is.

[...]

Van de hoofdstad van dit rijk (te weten van Frankrijk), die erg groot is en Parijs genoemd wordt, kan gezegd worden dat ze de hoofdstad van Europa is want ze oefent een soort van dwang uit over de overige volkeren van Europa. Ze heeft bijvoorbeeld het recht om hen regels voor te schrijven waarnaar ze zich moeten richten: een soort kledij mag nog zo belachelijk of ongemakkelijk zijn, wanneer ze de Parijzenaars bevalt, zijn alle andere volkeren eraan gehouden zich daarnaar te schikken.

Bepaalde godsdienstige praktijken worden regelmatig over de hekel gehaald:

We verlieten Bologna en vertrokken naar Rome. Deze stad staat onder het gezag van een priester, die, ofschoon zijn grondgebied nauwkeurig omschreven is, toch gerekend wordt tot de machtigste koningen en vorsten van Europa, want waar andere vorsten slechts heersen over de lichamen en de goederen van hun onderdanen, kan hij zelfs de zielen te gronde richten. De Europeanen geloven doorgaans dat hij de sleutels van de Hemel in zijn bezit heeft. [...] Het recht dat hij zich aanmatigt en tevens uitoefent, niet alleen over zijn eigen onderdanen maar zelfs over het hele mensdom, bestaat voornamelijk hierin, dat hij diegene die God veroordeelt vrijspreekt, en diegene die God vrijspreekt kan veroordelen; waarlijk een vreemd gezag en iets wat voor ons bewoners der binnenaarde met geen enkele sterveling zou kunnen gebeuren. Maar het is gemakkelijk de Europeanen bij de neus te nemen en hen de ongerijmdste verzoinsels op te dringen, ofschoon zij menen dat alleen zij verstandig zijn en hoogmoedig alle andere mensen, wier zeden hun barbaars voorkomen, met de nek aanzien. Ik wil de gewoonten en mentaliteit van onze binnenaardsen zeker niet als voorbeeld stellen; ik zal alleen enige gebruiken en gewoonten der Europeanen aanhalen, waaruit zal blijken hoezeer zij ongelijk hebben wanneer ze de zeden van andere volkeren afkeuren.

[...]

De onverdraagzaamheid, die Holberg al eerder aanklaagde, wordt ook hier weer aan de kaak gesteld:

De geloofsartikelen van die van Europa zijn waarlijk heilig en overeenstemmend met de gezonde rede. De boeken waarin hetgeen men geloven en betrachten moet vervat is, bevelen dat men ze nooit opzij moet leggen en dat men de ware betekenis ervan door nauwkeurig onderzoek moet ontdekken; verder houden zij voor toegevendheid te gebruiken tegenover wie afdwaalt en wie zwak is, doch wanneer iemand de zaak anders interpreteert wordt het merendeel der burgers met gevangenisstraf, geseling en soms de vuurdood gestraft voor de zwakheid van diens oordeel. Dit lijkt mij net hetzelfde te zijn als wanneer men een schele of iemand met waterige ogen met stokken ging aflossen, alleen maar omdat de voorwerpen die mij rond voorkomen voor hem vierkant schenen te zijn. Ik heb me

laten vertellen dat om deze reden ettelijke duizenden mensen op bevel van de magistraat onthoofd of verbrand zijn. In de meeste steden en kwartieren zult gij mensen vinden die belangrijke functies vervullen, en de zonden die zijzelf dagelijks begaan in anderen ten strengste veroordelen; wat hetzelfde is als zag ik een dronkaard hevig uitvaren tegen de dronkenschap.

[...]

In de grote steden is doorgaans de gewoonte doorgedrongen dat men vrienden uitnodigt om een zeker zwart sap, dat gemaakt wordt van gebrande bonen, te komen drinken. Dat sap wordt doorgaans café (koffie) genoemd. Naar de plaats waar het gedronken zal worden, worden zij zittend in een doos die op vier wielen gezet is, getrokken door twee sterke dieren, want de Europeanen gaan ervan uit dat het van weinig fatsoen getuigt te voet te gaan.

Op de eerste dag van het jaar krijgen ze een ziekte, die ons binnenaardsen onbekend is. De kentekens van deze ziekte zijn een zonderlinge onstuimigheid en beroering in het gemoed, want niemand kan op die dag lang op dezelfde plaats blijven. Dan lopen zij als uitzinnig van het ene huis naar het andere, zelf niet wetend waarom of met welk doel. Velen zijn veertien dagen aan één stuk door deze ziekte bezeten. Uiteindelijk door het voortdurende lopen afgemat zijnde, keren ze naar huis weer, en hervinnen weer hun vroegere gezondheid.

[...]

In Italië, Frankrijk en Spanje woedt er in de winter enige weken een soort ontembare razernij. Deze razernij wordt getemd door het voorhoofd van de zieken met as te bestrooien. In het noordelijke gedeelten van Europa echter heeft die as geen uitwerking, zodanig dat genezing alleen langs natuurlijke weg kan gebeuren.

[...]

Bijna in alle naties van Europa is het verplicht de leer van een zeker heilig boek te belijden. Doch het lezen van dat boek is in de zuidelijke gebieden geheel en al verboden, waardoor de mensen verplicht worden zaken te geloven die zij niet mogen bestuderen of vatten zonder een misdadaad te begaan.

In diezelfde gewesten is het verboden God te eren of te aanbidden, tenzij in een onbekende taal, zodat alleen de gebeden van diegenen die niet weten wat ze doen voor rechtmatig en aan God aangenaam worden beschouwd.

[...] De Engelsen zijn grote liefhebbers van de vrijheid, en aan niemand ondergeschikt, behalve aan hun vrouwen. [...] De Engelsen informeren bij wie hen ontmoet zo zorgvuldig naar diens welvaren en gezondheid, dat men zou zeggen dat ze allemaal geneesheren zijn. Maar de vraag "How do you do", of "hoe vaart gij" is louter een uitdrukking, en geluid zonder enige betekenis.

[...]

Naar het noorden toe hebt gij een republiek samengesteld uit zeven provinciën. Die provinciën worden de Verenigde genoemd, ofschoon er niet het allerminste teken van vereniging of eendracht te vinden is. Het gewone volk geeft aldaar breed op van zijn macht, en dat bij hen de hoogste macht in de republiek berust, maar nergens wordt het gewone volk zo duidelijk van het behandelen van staatszaken weggehouden en rust de macht van de regering enkel en alleen bij enkele families.

De inwoners van deze provinciën verzamelen met zeer veel vlijt en ijver rijkdommen, waar ze echter geen gebruik van maken zodanig dat zij met volle beurzen en lege buiken rondlopen want het lijkt alsof zij alleenlijk van de rook leven, die zij door pijpen of buizen van pijpvaard⁴ inzuigen.

Men moet van deze natie zeggen dat zij de netste is van alle volkeren, want zij wassen alles zorgvuldig behalve hun handen.

In de steden en dorpen van Europa zijn er nachtwakers, die, terwijl ze met hun gezang, of liever met hun gebalk, de slapenden rust toewensen, diezelfden op alle mogelijke momenten wakker maken.

[...] Zeer veel wordt wie rijkelijk leeft en een goede keuken heeft onder de Europeanen geacht; maar wie de aarde bebouwt en de spijzen voor de gulziggaard bereidt, staat niet hoog in aanzien.

Dat die van Europa aan vele en omvangrijke kwade neigingen onderhevig zijn, blijkt uit de galgen, raden en galgenvelden die overal te zien zijn. Elke stad heeft haar scherprechter, behalve in Engeland, waar men naar ik geloof geen scherprechter heeft, aangezien de inwoners zichzelf ophangen.

Ik zou bijna denken dat die van Europa menseneters zijn aangezien zij een grote menigte kloeke en sterke mensen in gesloten plaatsen, kloosters gebeten, zetten, om geen andere reden dan om ze vet en glad te mesten, want zolang

⁴ een fijne, taai klei, vooral voor het bakken van pijpen dienende, zonder kalk- of ijzerdelen, die een witte, soms meer of min blauwachtige kleur heeft, doch in het vuur wit uitbakt en niet verglaast

zij in die groene hoven opgesloten worden, zijn ze ontslagen van alle arbeid, en zorgen ze voor niets anders dan hun keelgat.

De Europeanen zijn het gewoon om 's morgens water te drinken om de hitte van hun maag te verkoelen; maar nauwelijks is hun lijf door die koele drank verfrist of ze drinken sterke drank om wederom verhit te worden.

De godsdienst van Europa wordt in twee sekten verdeeld: die van de protestanten, en die van de roomsgezinden: de eesten aanbidden maar één God, de laatsten zoveel Goden en Godinnen als er steden en dorpen zijn. Al deze Goden en Godinnen zijn schepsels van de roomse opperpriester, en hij wordt zelf geschapen door priesters die kardinalen genoemd worden. Hieruit kan men afleiden hoe groot de macht van die kardinalen is, aangezien zij de scheppers zijn van de schepper der Goden.

De Romeinen hebben de ganse wereld onderworpen, en waren zelf de onderdanen van hun vrouwen; maar de hedendaagse Italianen zijn tirannen voor hun vrouwen, en de verachte slaven van bijna alle natiën.

De dieren van Europa worden onderscheiden in zee- en landdieren. Men vindt er ook die het allebei zijn, zoals de kikkvorsen, de dolfijnen en de Hollanders, want die bewonen ook de moerassen:

Land of water, 't is om 't even:

Holland kan op beide leven

Die van Europa gebruiken hetzelfde voedsel als wij hebben, doch de Spanjaarden leven van de wind.

De koophandel bloeit doorgaans in heel Europa, en er zijn veel dingen te koop die hier niet verkocht worden. Dus verkopen de Romeinen de hemel; de Zwitsers zichzelf.

*In *** worden kroon, scepter en koninklijke waardigheid in 't openbaar aan de meestbiedende verkocht.*

In Spanje kent men een fatsoenlijk man aan zijn luiheid, en daar is niets dat de adel zo verheft als 't slapen.

Vrome en ware gelovigen worden genoemd zij die niet weten wat ze geloven en zij die het niet de moeite achten om wat ze boren te onderzoeken. Er zijn er ook die door gewone luiheid, slofheid⁵ en onachtzaamheid in het getal der heiligen worden gesteld, doch tot de eeuwig verdoemden worden gerekend zij die, bekommerd om hun zaligheid, alles nauwkeurig onderzoeken en daardoor van de heersende mening afwijken.

[...]

Onder de letteroefenaars worden zij het meest geacht die de natuurlijke orde der woorden zo verdraaien dat ze al wat uit zichzelf klaar en duidelijk is, verdonkeren en omwikkelen. Zij worden poëten genoemd, en het verplaatsen van woorden poëzie. Maar de bekwaamheid van een poët bestaat niet alleen in het verdraaien van de stijl; er wordt ook met name geëist dat hij een doortrapte leugenaar is. Daarom wordt aan de oude poët Homerus een bijna goddelijke eer bewezen, aangezien hij dit kunstje zo goed beheerste. Hij wordt in het omkeren van de normale woordvolgorde en in het de waarheid geweld aandoen door velen nagevolgd, maar niemand heeft hem kunnen evenaren.

De Europese letteroefenaars kopen zeer gretig boeken, maar niet zozeer omwille van de inhoud, maar wel om het formaat en het uitzicht. [...] De gekken schrijven de meeste boeken, alsof zij beducht zijn, dat hun reputatie anders de volgende generaties niet zal bereiken.

Nadat de keizer tijdens een veldslag overlijdt, wordt Klim tot keizer uitgeroepen. Hij voert een zeer expansieve politiek en verovert verschillende andere rijken. Uiteindelijk onderwerpt hij zelfs Martinia, waardoor hij zichzelf als de evenknie van Alexander de Grote en Julius Caesar beschouwt:

Ik vergat mijn vroegere situatie en begon trots te worden, en in plaats van naar de gunst en de achting van het volk te streven, stelde ik mij wreed en woest aan, werd een verdrukker van groot en klein. Mijn onderdanen, die ik tot hiertoe met beleefdheid en gedienschtigheid aan mij gebonden had, begon ik nu als mijn slaven te verachten.

Hij schrikt er zelfs niet voor terug om tegenstanders koudweg te laten elimineren. Uiteindelijk komt het volk in opstand en moet Klim op de vlucht slaan. Hij houdt zich schuil in een spelonk, valt in een afgrond en komt weer op de aarde terecht, en zal daar koster van de Kruiskerk in Bergen worden.

⁵ neiging of gewoonte tot sloffen, verzuimen, verwaarlozen of uitstellen

Inhoud

Inleiding	2
Teksten	4
Toneelstukken	4
Inleiding	4
Teksten	5
Det arabiske pulver	5
Inleiding	5
Tekst	5
Noten	42
Erasmus Montanus	43
Inleiding	43
Fragmenten	45
Proza	64
Inleiding	64
Teksten	64
Hvorfor jeg foretrekker katter	64
Om bønder	68
Nicolai Klimii iter subterraneum	69
Inleiding	69
Vertaling (fragmenten)	69
Inhoud	80